

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SEMERKANDİ'NİN BAHRU'L-ULÛM'UNDA KUR'ÂN
İLİMLERİ**

162524

Hüseyin TOPAL

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Rahim TUĞRAL

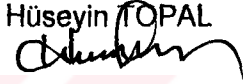
İZMİR-2005

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Semerkandî'nin Bahru'l-Ulûm'unda Kur'ân İlimleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

27.06/2005

Hüseyin TOPAL

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün .06.10.7/2005 tarih ve .15..sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin .....maddesine göre Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Hüseyin TOPAL'ın "Semerkandî'nin Bahru'l-Ulûm'unda Kur'ân İlimleri" konulu tezi incelenmiş ve aday .18.10.7/2005 tarihinde, saat 09.00' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra ..90.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin ..Başarılı... olduğu oy ..birliği... ile karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. Dünyer Sarı

ÜYE

Jard. Doc Dr. Rahim TUĞRAL

ÜYE

Prof. Dr. Rıza Sarı

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının
Soyadı: TOPAL

Adı: Hüseyin

Tezin Türkçe Adı: Semerkandî'nin Bahru'l-Ulûm'unda Kur'ân İlimleri

Tezin Yabancı Dildeki Adı: The Learnings of Koran in the Bahru'l-Ulûm of es-Semerkandî

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yıl: 2005

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: XII+90

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 45

Sanatta Yeterlilik:

Tez Danışmanının
Ünvanı: Yrd. Doç Dr.

Adı: Rahim

Soyadı: TUĞRAL

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- es-Semerkandî
- 2- Kur'ân İlimleri
- 3- Rivâyet
- 4- Âyet
- 5- Tefsîr

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- es-Semerkandî
- 2- Learnings Of The Koran
- 3- Narration
- 4- Verse
- 5- Exegesis

Tarih: 27.06.2005

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Kur'ân İlimleri kavramı, Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olan ilimleri ihtivâ etmektedir. Bir başka ifadeyle, Kur'ân'ı amacına uygun olarak anlayıp yorumlayacak kişilerin, önceden haklarında fikir sahibi olmaları gerektiği konuları içerir.

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vahyedilmesinden itibaren Kur'ân, üzerinde pek çok çalışmanın yapıldığı bir kitaptır. Semerkandi de oldukça açık ve anlaşılır bir üslûp ile Kur'ân'ı, başından sonuna kadar tefsir etmiş müelliflerdendir.

Bu çalışmada, Semerkandi'nin Kur'ân ilimlerine bakışı ve bu ilimleri işleyiş tarzı tespit edilip değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana amacı Semerkandi'nin Kur'ân ilimlerinden hangilerine ve ne ölçüde yer verdiğinin saptanması ve bu ilimler hakkında ne düşündüğünün analiz edilmesidir. Bu amaçla, öncelikle Kur'ân ilimleri hakkında araştırmalar yapılmış, daha sonra yapılan bu araştırmalar ışığında Semerkandi'nin tefsiri baştan sona titizlikle okunmuştur. Bu esnada, hangi Kur'ân ilimlerine yer verdiği tespit edilmiştir. Elde edilen veriler konu başlıkları altında toplandıktan sonra, söz konusu konu başlıkları üç bölümde değerlendirilmiştir.

Giriş bölümünde ise çalışmanın temel esasları ve metodu verilmiş olup, tez bir değerlendirmeye son bulmaktadır.

ABSTRACT

The concept of the Learnings of Koran contains the sciences providing to understanding of the Koran. In other words, It includes topics that the persons will perceive ^{and} comment appropriate to aim of the Koran have to be necessary opinion of them in the beginning.

The Koran beginning from the Inspiration to Hz. Muhammed (s.a.v.) is a book made a lot of study about it. es-Semerkindi was from commenting authours to the Koran from beginning to end with great obvious and intelligible style.

It had been determinated and evaluated that view of es-Semerkindi to learnings of the Koran and his processing style of those learnings in his study. The main aim of the study to be fixed that es-Semerkindi how much to give place to learnings of the Koran and to be analysed that what he thinks about of this learnings. With this objective, it had been made, first of all, researches about the learnings of the Koran. Afterwards, the commentary of es-Semerkindi had been read fastitiously from beginning to end in the light of this researches made. Meantime, it had been fixed that which he had given place to learnings of the Koran. After the collection the acquired data underneath the subject titles, the aforementioned subject titles had been evaluated in three chapters.

In the introduction chapter too, the basic foundations and methods of the study which had been given, the thesis ends with a conclusion.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen Eser

a.s. :Aleyhisselâm

b. : Bin

bkz. : Bakınız

c.c. : Celle Celâlühü

çev. : Çeviren

H.z. : Hazreti

İ.A. : İslam Ansiklopedisi

M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı

nşr. : Neşriyat

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve selem

tahk. : Tahkik

T.D.V. : Türkiye Diyânet Vakfı

trs. : Tarihsiz

yay. : Yayınları

yrs. : Yer ismi yok

ÖNSÖZ

İlâhî kitaplar inananları tarafından, her zaman bütününüle dikkate alınıp gerekleri yerine getirilmese de tamamıyla göz ardı edilemeyen kaynaklardır. Kur'ân söz konusu olunca, gösterilen ilgi daha da farklılaşmaktadır. Son ilâhî kitap olması, tahrife uğramaması, hitabının evrenselliği vb. sebeplerle gerek Müslümanların ve gerek gayr-i müslimlerin Kur'ân hakkında pek çok araştırmaları olmuştur.

Kur'ân hakkında çalışma yapanlar ve özellikle de tefsîrini yapan müellifler, Kur'ân İlimleri başlığı altında toplanan bazı yan disiplinlere başvururlar. Bu çalışmamızda Semerkandî'nin Tefsîri'ni Kur'ân İlimleri açısından ele almayı amaçladık. Müellif, Kur'ân İlimlerine ne derece önem vermektedir? Hangi Kur'ân İlimlerini kullanmış, hangilerine ise hiç değinmemiştir? Çalışmamızda Semerkandî'nin Tefsîrini bu açıardan incelemeye gayret ettik.

Çalışmamızı üç bölüme ayırdık. Birinci Bölüm'de, rivâyete dayalı Kur'ân İlimlerini inceledik. Semerkandî'nin Nüzûl Sebepleri, Kur'ân'ın Fazîletleri, Kırâat, Mekkî ve Medenî, Nâsîh ve Mensûh'a ilişkin değerlendirmelerini bu bölümde ele aldık.

İkinci Bölüm'ü anlamaya ilişkin Kur'ân İlimlerine ayırdık. Burada da müellifin, Mukatta'a Harfleri, Kur'ân'da Garîp İfadeler, Muhkem ve Müteşâbih, Mücmel ve Mübeyyen, Kur'ân'da Mübhemler ve Kur'ân'ın Müşkilleri konularına nasıl baktığına değindik.

Üçüncü Bölüm'de de 'Dil ve Edebiyatla İlgili Kur'ân İlimleri' başlığı altında Kur'ân'da Yeminler, Kur'ân'da Meseller, Kur'ân'da Hitâplar, Kur'ân'ın l'câzı, Kur'ân'da Kıssalar, Kur'ân'da Mecâz, Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet, Kur'ân'da Tekrarlar, Kur'ân'ın Üslûbu ile Vücûh ve Nezâir konularını müfessirin bakış açısıyla tetkik etmeye çalıştık.

Ve son olarak çalışmamızı, bir değerlendirmeye sona erdirdik.

Bu çalışmayı yaparken uygun ortamı sağlayan sevgili eşim Neşe Hanıma; Danışman Hocam Yard. Doç. Dr. Rahim TUĞRAL; araştırmanın tüm aşamalarında her türlü katkıyı sağlayan Prof. Dr. Ömer DURLU; tezin metnini okuyup değerlendirmelerini sunan arkadaşlarım; Doktora ğrencisi Oğuzhan ř. YAĞMUR ve Türk Dili ve Edebiyatı ğretmeni Ayhan KURAN Beylere gönülden teşekkür ederim.

Tüm çabalarımıza karşın hata ve eksikliklerimizin bulunabileceğini kabul ediyor, Allah'ın (c.c.) affına ve sizlerin hoşgörüsüne sığınıyoruz.

HÜSEYİN TOPAL

İzmir–2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	X

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
C. SEMERKANDİ VE BAHRU'L-ULÛM ADLI TEFSİRİ.....	2
D. ARAŞTIRMANIN METODU.....	5

I. BÖLÜM

RİVÂYETE DAYALI KUR'ÂN İLİMLERİ

A. NÜZÛL SEBEPLERİ (ESBÂB-I NÜZÛL).....	7
1. Kullandığı Sıgalar.....	8
2. Esbâb-ı Nüzûl Kaynakları.....	11
3. Aynı Olayı Farklı Âyetler İçin Nüzûl Sebebi Olarak Kullanması.....	14
B. KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ (FEDÂİL-I KUR'ÂN).....	15
C. KİRÂAT.....	17
1. Farklı Kırâatlar Karşısındaki Tutumu.....	17
2. Kırâatların Doğurduğu Anlam Farklılıkları.....	19
3. Şâz Kırâatlara İlişkin Açıklamaları.....	20
4. İmamların Kırâatlarına İlişkin Genellemeler.....	21
5. Sahâbe ve Tâbiîn Kırâatları.....	22
6. Kırâat ve Gramer İlişkisi.....	22
D. MEKKÎ VE MEDENÎ.....	23
1. Sûre Başlarında Mekkî ve Medenî Konusunda Verdiği Bilgiler.....	23
2. Konuyu İşleyiş Biçimi.....	24
E. NÂSİH VE MENSÛH.....	25
1. Nesh İle İlgili Görüşleri.....	26

2. Önceki Şeriatların Neshi.....	29
3. Kur'ân'ın Sünnetle Neshi.....	29
4. Tek Bir Âyetin Birden Çok Âyeti Neshetmesi	30

II. BÖLÜM

ANLAMAYA YÖNELİK KUR'ÂN İLİMLERİ

A. KUR'ÂN'DA GARİB İFADELER (GARİB-I KUR'ÂN)	31
Gârib İfadeleri Açıklamak İçin Kullandığı Kaynaklar.....	32
B. SÜRE BAŞLARINDAKİ MUKATTA'A HARFLERİ (HURÛF-I MUKATTA'A)	34
1. Mukatta'a Harflerine Bakışı.....	36
2. Mukatta'a Harflerini Yorumlaması.....	39
C. KUR'ÂN'DA ANLAMI KAPALI ÂYETLER (MÜBHEMÂT-I KUR'ÂN).....	40
1. Mübhem Kur'ân'da Bulunma Sebebi.....	41
2. Mübhem Lâfızları Açıklamada Başvurduğu Kaynaklar	41
D. MÜCMEL VE MÜBEYYEN	42
1. Konuya İlişkin Âyetler Hakkındaki Yorumu	43
2. Mücmelliğin Sebebi.....	44
3. Mücmel Bir Âyetin Mübeyyen Hale Gelmesine İlişkin Açıklamaları	45
E. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH	46
1. Muhkem ve Müteşâbihe Bakışı.....	48
2. Tüm Kutsal Kitaplarda Yer Alan Muhkem Âyetler.....	49
3. Müteşâbih Âyetlerin Kur'ân'da Yer Almasının Hikmeti.....	50
4. Muhkem ve Müteşâbih ile Nesh Arasında Kurduğu İlişki.....	50
5. Allah'ın Sıfatları Hakkındaki Yorumu	50
6. Rûh ve Dâbbetü'l-'Arz'ı Yorumlaması	51
F. KUR'ÂN'IN MÜŞKİLLERİ (MÜŞKİL-I KUR'ÂN).....	53

III. BÖLÜM

DİL VE EDEBİYATLA İLGİLİ KUR'ÂN İLİMLERİ

A. KUR'ÂN'DA YEMİNLER (AKSÂM-I KUR'ÂN).....	56
Kasemin Kur'ân'daki Varlığı ve Kur'ân'da Bulunma Sebebi.....	57
B. KUR'ÂN'DA MESELLER (EMSÂL-I KUR'ÂN)	58

Mesel Kavramına Verdiği Anlam	59
C. KUR'ÂN'DA HITÂP (HITÂB-I KUR'ÂN).....	60
Hitâp Türlerine İlişkin Açıklamaları	61
D. KUR'ÂN'NIN İ'CÂZİ (İ'CÂZ-I KUR'ÂN).....	62
E. KUR'ÂN KISSALARI (KASAS-I KUR'ÂN).....	64
1. Kıssaların Kur'ân'da Yer Almasının Hikmeti	65
2. Kıssaları İşleyişine Dair Örnekler	66
F. KUR'ÂN'DA MECÂZ İFADELER (MECÂZ-I KUR'ÂN).....	69
1. Kur'ân'da Mecâzın Varlığı Hakkındaki Yorumu	70
2. Mecâzî Âyetleri Yorumlaması	71
G. ÂYET VE SÜRELER ARASINDAKİ MÜNÂSEBETLER (MÜNÂSEBÂT-I KUR'ÂN).....	72
H. KUR'ÂN'DA TEKRARLAR (TEKRÂR-I KUR'ÂN).....	73
I. KUR'ÂN ÜSLÜBU (ÜSLÛB-I KUR'ÂN)	76
1. Konuya Bakışı	76
2. Üslûp Türleri	77
J. VÛCÛH VE NEZÂİR	78
1. Vucûh'a İlişkin Görüşleri.....	79
2. Nezâir'e Dair Açıklamaları.....	80
SONUÇ	82
BİBLİYOGRAFYA.....	87

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Kur'ân, "Peygamber'e (s.a.v.) indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, tilâvetiyle ta'abbud olunan mûciz bir kelâmdır"¹. Bu tanımı göz önünde bulundurarak şunu söyleyebiliriz ki; Kur'ân kendisine inanan bireylerin hayatlarını kuşatan bir kitaptır.

Kendisini bir rehber, bir yol gösterici olarak niteleyen² Kur'ân hakkında farklı amaçlarla pek çok araştırma yapılmıştır ve bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.), vahyi kaynağından aldığı, sahâbe de dilediğini sorup öğrenebilme imkânına sahip olduğundan bu dönemde Kur'ân'la ilgili çalışmalar yapılmamıştır³.

Terkîp olarak 'Kur'ân'la alâkası bulunan ilimler', anlamına gelen Kur'ân ilimleri (Ulûm-ı Kur'ân) ile ilgili ilk çalışmalar ezberleme ve istinsâh şeklinde iken, Râşit Halifeler döneminde bu çalışmalar, coğrafi alanı ve nüfusu hızla genişleyen ve büyüyen devletin, Arapça'yı ve Kur'ân'ı daha doğru okuyup anlamaları için yapılan gramer çalışmaları şeklindedir⁴.

Terim anlamıyla Kur'ân ilimleri, "nüzûlü, tertîbi, bir araya toplanarak kitap haline getirilmesi, yazılması, okunması, tefsiri, nâsihi, mensûhu vb. yönleriyle Kur'ân'la ilgili ilimler"⁵, ifade eder.

Ulûmu'l-Kur'ân ifadesinin ilk olarak ne zaman kullanıldığı hakkında bazı tartışmalar vardır. "Bazı araştırmacılara göre, şümullü manasıyla Ulûmu'l-Kur'ân istilahının kullanımı, el-Hûfi olarak şöhret bulan Ali b. İbrahim b. Said'in (ö. 430/1038) el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân isimli kitabıyla başlar. Kitap otuz cilt olup, birbirini takip etmeyen müteferrik on beş cildi Kahire'de Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye'de (Tefsir bölümü numara 59) bulunmaktadır. Lâkin bize göre Muhammed b. Halef b.

¹ Subhi es-Sâlih, Kur'ân İlimleri, (Çev. M. Said Şimşek), Esra yay., İstanbul, 1994, s. 20.

² Bakara, 2/2.

³ ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed Abdullah (ö. 794/1391), el-Burhan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, (Tahk. Yusuf Abdurrahman Maraşlı, Cemal Hamdi ez-Zehabi, İbrahim Abdullah el-Kürdi), I-IV, Daru'l-Ma'rife, İkinci Baskı, Beyrût, 1994, I, 35.

⁴ Zerkeşî, a.g.e., I, 36; Subhi Sâlih, a.g.e., s. 128.

⁵ Zerkeşî, a.g.e., I, 31; Demirci, Muhsin, Tefsir Usulü ve Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay.:146, İstanbul, 2001, s. 137.

Merzûbân'ın (ö. 309/921) üçüncü asırda yazdığı *el-Hâvî fî Ulûmî'l-Kur'ân* adlı eseri bu konuda ilk eserdir⁶.

Sahâbe devrinde başlayan bu alandaki çalışmalar, hicrî dördüncü asrın başlarından itibaren, bu başlık altında müstakil eserler şeklinde görülmeye başlamıştır. Sözünü ettiğimiz araştırmalar; birden fazla Kur'ân ilminin bir kitap halinde kaleme alınması, müstakil bir ilim olarak incelenmesi, ya da tefsîr çalışmaları içerisinde devam etmesi şeklinde süregelmiştir. Bugün de aynı durum devam etmektedir⁷.

B. Araştırmanın Amacı

Her müfessirin kendine ait bir metodu ve üslûbu vardır. Kullandıkları yöntemler ve başvurdukları yardımcı ilimler çalışmanın karakterini doğrudan etkilemektedir. Biz bu çalışmamızda, dördüncü asrın bir eseri olan Semerkandî'nin *Bahru'l-Ulûm*⁸ adlı eserinde, henüz tedvîn döneminde bulunan Kur'ân ilimlerini ne şekilde kullandığını belirlemeye ve göstermeye çalıştık. Hangi Kur'ân ilminden yararlandığını, bu ilimler hakkında nasıl bir düşünceye sahip olduğunu; Kur'ân ilimleri'nden hangilerine ise değinmediğini ortaya çıkarmayı amaçladık.

Bahru'l-Ulûm adlı eserin ilk tefsîr çalışmalarından biri oluşu, rivâyet ve dirâyet metotlarının her ikisini de içermesi, Kur'ân ilimlerini kullanması ve eser hakkında bildiğimiz kadarıyla benzer bir çalışmanın yapılmamış olması böyle bir çalışmayı seçmemizin sebeplerini oluşturmaktadır. Bunun yanında müellifin yalın ve anlaşılır olan dili, eserin tanınıp, kullanımının yaygın hale gelmesine katkı sağlaması açısından üzerinde çalışılmayı hak ettiğini düşünüyoruz.

C. Semerkandî ve Bahru'l-Ulûm Adlı Tefsiri

Müfessirin tam adı, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî'dir⁹. Doğum tarihi hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte hicrî 301–310 tarihleri arasında doğduğu sanılmaktadır¹⁰.

⁶ Subhi Sâlih, a.g.e., s. 132.

⁷ Konuyla ilgili yapılan çalışmaların kronolojik sıralaması için bkz. Subhi Sâlih, a.g.e., s. 128-131.

⁸ *Tefsîru's-Semerkandî, (Bahru'l-Ulûm)*, (Tahkîk ve Ta'lik: Ali Muhammed Mu'avviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Zekerîyya Abdülmecîd), I-III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1993.

⁹ 'Ebu'l-Leys', *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1964, IV, 90; ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 945/1538), *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, trs, II, 346; Bilmen, Ömer Nasûhî (1883-1971), *Büyük Tefsîr Tarihi*, Ankara, 1955, s. 215.

Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımız Semerkandî'nin ölüm tarihi hakkında da kaynaklarda farklı bilgilerle karşılaşmaktayız. Eserin muhakkikleri, 375/985 tarihini tercih etmekle beraber bu konuda farklı rivâyetlerin olduğunu da belirtmektedirler¹¹. Ayrıca, hayatı hakkında araştırma yaptığımız kaynaklarda müellifin ölüm yılı için 373¹², 376¹³, 393¹⁴ tarihlerine de rastlamaktayız.

Yabancı diller, tıp ve felsefe konularında bilgi birikimine sahip olan müellif¹⁵, başta babası olmak üzere Ebu Cafer el-Belhî, el-Halîl b. Ahmed es-Secezi, Muhammed b. Fadl el-Belhî'den ders almış; Lokman b. Hakîm el-Ferganî, Na'im el-Hatîb Ebû Mâlik, Muhammed b. Abdurrahmân ez-Zübeyrî, Ahmed b. Muhammed Ebû Sehl ve daha birçok kişi de kendisinden ilim öğrenmiştir¹⁶.

İncelediğimiz eseri haricinde Semerkandî'nin, fıkıh alanında **Hazânetü'l-Fıkh**, **'Uyûnu'l-Mesâil**, **Mukaddimetü Ebi'l-Leys fi's-Salâh**, **en-Nevâzil fi'l-Fetâvâ**, **Te'sisü'n-Nezâiru'l-Fikhiyye**; tasavvuf alanında **Tenbihü'l-Gafflin**, **Büstânü'l-Arifin**; kelâm alanında **Usûlu'd-Dîn**, **Beyânü Akidetü'l-Usûl**, **Esraru'l-Vahy** ve daha birçok eserleri vardır¹⁷.

Semerkandî'nin incelemekte olduğumuz tefsîrinin ismi üzerinde de bazı tartışmalar mevcuttur. Ayrıca eserin ismi farklı kaynaklarda değişik adlar altında zikredilmektedir. Eserin muhakkikleri, isim olarak **Tefsîru's-Semerkandî** ifadesini kullanmakla beraber **Bahru'l-UIûm** adıyla müsemma olduğunu eserin kapağında zikretmişlerdir.

Bununla birlikte kendisine izâfe edilen tefsîrin adı **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**¹⁸ ve **Tefsîru'l-Kur'ân**¹⁹ şeklinde de geçmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde **Bahru'l-UIûm** adlı tefsîrin Alâeddîn Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'ye (ö. 860/1456) ait olduğu belirtilmekte ve

¹⁰ Semerkandî, a.g.e., (Muhakkiklerin 'Takdîm'i), I, 7.

¹¹ Semerkandî, a.g.e., ('Takdîm'), I, 7.

¹² Bilmen, a.g.e., s. 215.

¹³ Semerkandî, a.g.e., ('Takdîm'), I, 7.

¹⁴ Dâvûdî, a.g.e., II, 346.

¹⁵ Semerkandî, a.g.e., ('Takdîm'), I, 10-11.

¹⁶ Semerkandî, a.g.e., ('Takdîm'), I, 9-10.

¹⁷ Semerkandî, a.g.e., ('Takdîm'), I, 11-12. Semerkandî'nin hayatı, sözünü ettiğimiz ve burada bahsetmediğimiz diğer eserleri, hocaları, talebeleri vb. hakkında daha geniş bilgi için bkz. Semerkandî, a.g.e., ('Takdîm'), I, 6-12; Dâvûdî, a.g.e., II, 346; Bilmen, a.g.e., s. 215-216.

¹⁸ Dâvûdî, a.g.e., II, 346; Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsîr Tarihi**, I-II, Fecr yay., Ankara, 1996, II, 122.

¹⁹ Dâvûdî, a.g.e., II, 346.

bununla ilgili tartışmalardan söz edilmektedir²⁰. Ayrıca Kâtip Çelebî de bu hususta aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir²¹.

Biz aşağıda sıraladıklarımıza dayanarak, söz konusu karışıklığın isim benzerliğinden kaynaklandığını, bunun ötesinde tefsîrin mevcûdiyeti ve orijinalliğiyle alâkalı bir ihtilâfın bulunmadığını düşünüyüz.

İlk olarak; incelemiş olduğumuz eser ile Alâeddîn Ali b. Yahyâ'ya atfedilen eserin özellikleri birbirini tutmamaktadır²².

İkinci olarak; her iki tefsîrin de ayrı ayrı olarak varlığı konusunda herhangi bir tartışmaya ya da itiraza rastlamadık.

Üçüncü olarak da araştırmamızın temelini oluşturan eserde, yapılan alıntılara baktığımızda, müellifin ölüm tarihinden önceki kaynaklarla sıklıkla karşılaşmamıza karşın, Sa'lebi (ö. 427/1036), Bağavî (ö. 516/1122), Râzî (ö. 606/1209), Kurtûbî (ö. 671/1273), İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi devrinin son derece meşhûr müfessirlerinden yapılmış alıntılara rastlamamız -ki saydığımız bu isimlerin tamamı Alâeddîn Ali b. Yahyâ'nın ölümünden önce yaşamışlardır- bu tefsîrin Alâeddîn Ali b. Yahyâ'ya değil, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî'ye ait olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak elimizdeki bu tefsîrin Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî'ye ait olduğunu, ancak eserin ismi hakkında, müelliflerinin isim benzerliği sebebiyle bir karışıklığın bulunduğunu düşünmekteyiz.

Şihâb Ahmed b. Muhammed (ö. 854/1480) tarafından Türkçe'ye çevrilen eserin içerisinde yer alan hadisleri de Şeyh Zeynüddîn Kâsım b. Kutlubuğa (ö. 879/1474) tahrîç etmiştir²³.

Eser yalın bir dille yazılmış olup, rivâyet ve dirâyet metodlarının her ikisini de içermektedir. Âyetlerin tefsîri sırasında başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere Raşid Halifeler, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Mücahid, Dahhâk, Sa'îd b. Cübeyr, İkrime, Mukâtil b. Süleyman ve daha pek çok tabiîn ve tebeû't-tabiîn müfessirlerinden nakiller aktarmıştır. Ancak bu nakillerde senedler her zaman tam olarak verilmemiş, hatta hiçbir râvînin belirtilmediği rivâyetler de nakledilmiştir.

²⁰ Yazıcı, İshak, 'Bahru'l-Uiûm', T.D.V. İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), T.D.V. yay., İstanbul, 1991, IV, 517.

²¹ Çelebî, Kâtip (ö. 1067/1657), Keşfu'z-Zunûn, I-II, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1971, I, 226.

²² Alâeddîn Ali b. Yahyâ'ya atfedilen eserin özellikleri için bkz. Yazıcı, İshak, 'Bahru'l-Uiûm', D.İ.A., IV, 517-518.

²³ Bilmen, a.g.e., s. 216.

Âyetlerin açıklamalarına Nüzûl Sebepleri ile başlanmış daha sonra kelime açıklamalarına geçilmiştir. Eserde zaman zaman isrâîlî haberlere de rastlanmaktadır²⁴.

Temel kaynağımızı, çalışmamızın yapısı itibariyle Semerkandî'nin tefsiri oluşturmaktadır. Elimizdeki eser tahkikli olup, büyük boy üç ciltten müteşekkildir.

Çalışmamız, eserin içeriğine ait belirli konulara yönelik olduğu için müellif ve tefsiri hakkında verdiğimiz bilgilerin yeterli olduğunu düşünüyoruz.

D. Araştırmanın Metodu

Çalışmamıza başlamadan önce Kur'ân ilimleri hakkında detaylı bir araştırma yaptık. Bu konuyla ilgili pekçok eser incelemekle birlikte Zerkeşî²⁵, Suyûtî²⁶, İsmail Cerrahoğlu²⁷ ve Muhsin Demirci'nin²⁸ eserleri temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Bundan sonra çalışma konumuz olan tefsiri baştan sona kadar titizlikle okuyarak Kur'ân ilimleri ile ilgili rivâyetleri tesbit ettik ve ilgili başlıklar altında sınıflandırdık.

Müfessirin konuyu işleyişine geçmeden önce, ele aldığımız Kur'ân ilmi hakkında konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak kadar usûl bilgisi verdik. Ancak çalışmamızın bir tefsir usûlünü andırmamasına da özen göstererek bu konulara, bize katkı sağlayacak oranda değinmeye özen gösterdik.

Daha sonra tesbit ettiğimiz örnekleri sınıflandırarak Semerkandî'nin ilgili Kur'ân ilmini nasıl işlediğini tüm yönleriyle göstermeye çalıştık. Bunları yaparken mümkün olduğunca yorum yapmaktan kaçınarak düşüncelerimizi sonuç bölümüne sakladık. Metinde geçen doğrudan alıntılarının tümünü italik olarak yazdık ve tırnak içinde gösterdik. Ancak aynı konuyla alakalı birden fazla eserden yapılan ortak alıntıları sadece tırnak içinde göstermekle yetindik. Doğrudan yapılmamış alıntılarda ise sadece dipnot kullandık.

Çalışmamızda sadece nakledici olmakla kalmadık, müfessirin zikrettiği görüşleri, kendisinden önce yazılmış olan kaynaklarla da karşılaştırmaya çalıştık.

²⁴ Semerkandî, a.g.e., ('Takdim'), I, 50-58.

²⁵ Zerkeşî, a.g.e.

²⁶ es-Suyûtî, Celâleddin (ö. 911/1505), el-İtkan fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, I-II/III-IV, Dâru'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrût, 1996.

²⁷ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, Türkiye Diyânet Vakfı yay., Sekizinci Baskı, Ankara, 1991.

²⁸ Demirci, Muhsin. a.g.e., 2001.

Bunun için de Mukâtil b. Süleyman²⁹, Taberî³⁰ ve Mâturidî'nin³¹ eserlerine başvurduk. Bunun yanında, metinde geçen hadisleri, temel hadis kaynaklarından bularak karşılaştırdık.

Çalışmanın hacmini genişletmemek için, genellikle tek örnek vermekte yetindik. Ancak diğer örnekleri dipnotlarda göstermeyi ihmal etmedik. Bununla beraber, konunun daha iyi anlaşılmasına katkısı olacağını düşündüğümüz yerlerde birden fazla örnek vermeyi uygun bulduk.

Referans verdiğimiz eserleri, tam künyeleriyle hem Kaynaklar bölümünde zikrettiğimiz gibi, hem de metnin içerisinde ilk geçtikleri yerlerde, dipnotlarda yer verdik. Aynı eserin tekrar geçtiği yerlerde ise yazarının adını zikrederek a.g.e. şeklinde ifade ettik. Aynı yazara ait birden fazla eserden alıntı yaptığımız takdirde söz konusu eserin basım yılını her dipnotta özellikle belirttik.

Araştırmamızda geçen âyetlerin meallerini, bazı kaynaklardan³² da yararlanarak kendimiz verdik. Kaynak olarak kullandığımız ya da müellifin zikrettiği isimlerin ölüm tarihlerini ilk geçtikleri yerlerde imkân dâhilinde hicri ve milâdi olarak vermeye çalıştık. Bunun yanında rivâyet senedlerinde geçen isimlerin ölüm tarihlerini belirtmedik.

Çalışmamızı üç bölüm hâlinde gerçekleştireceğimizi Önsöz'de belirtmiştik. Bunun kişisel bir tercih olduğunu özellikle ifade etmekteyiz. Zira bir bölümde ele aldığımız bir konu başlığının bir başka açıdan diğer bir bölümle de bağlantısı bulunabilir. Biz, bir Kur'ân ilmini, hangi bölüme daha yakın gördüysek, onu orada incelemeyi uygun bulduk.

Farklı yazılışlarıyla karşılaştığımız Kur'ân ilimleri ile ilgili terimleri, bir bütünlük içerisinde, ilk kullandığımız yerlerde Osmanlıca terkîp kurallarına uygun olarak yazdık ve Türkçe karşılıkları ile birlikte verdik. Metin içerisinde ise kullanımı yaygın ve metne en uygun olanını tercih ettik.

Semerkandî, Sûrelerin başlangıcı, ~~Halkın Kur'ân Mesalesi~~, Kur'ân'da Suâl ve Cevaplar vb. konulara yer vermediğinden bu ilimlere değinmedik.

²⁹ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.

³⁰ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Cami'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, I-XV, Beyrût, 1995.

³¹ el-Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944), *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risâle, I-V, Beyrût, 2004.

³² Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1878/1942), *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, İslamoğlu yay., İstanbul, 1993; Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Nşr., İstanbul, trs.

I. BÖLÜM

RİVÂYETE DAYALI KUR'ÂN İLİMLERİ

Kur'ân ilimlerinden bazıları, ya tamamen ya da kısmen nakle dayalıdır. Bu sebeple Peygamber (s.a.v.) veya sahâbenin ifadelerini göz önünde bulundurmadan, âyetleri her yönüyle açıklamanın ya da âyetler hakkında yorum yapmanın sağlıklı bir yaklaşım olamayacağını düşünüyoruz. Örneğin bir âyetin ne zaman, nerede, hangi konu/konular veya şahıs/shahıslar hakkında nâzil olduğunu bilmek, tamamıyla o dönemde yaşayanlardan nakledilenlere bakmakla mümkündür. Bu bölümde Semerkandî'nin, Nüzûl Sebepleri, Kur'ân'ın Faziletleri, Kırâat, Mekkî ve Medenî ve nesh gibi nakle dayalı Kur'ân ilimlerine bakışını ele alacağız.

A. Nüzûl Sebepleri (Esbâb-ı Nüzûl)

Kur'ân, insan hayatını doğru yöne yönlendirmek ve toplum hayatını şekillendirmek³³ için nâzil olmuştur. Bu amaçla, ihtiyaç duyulan alanlarda hükümler koymuş, önceki milletlerden örnekler vermiştir. Ama Kur'ân'ın indiği döneme bakıldığında en önemli konunun Nüzûl Sebepleri konusu olduğunu görürüz. Bu açıdan Kur'ân âyetlerini, nâzil oluşlarını dikkate alarak iki kısma ayırabiliriz. Muayyen bir sebebe bağlı olmadan vahyedilen âyetler ve bir vakta ya da sual akabinde nâzil olan âyetler³⁴. Nüzûl Sebepleri, bu ikinci kısım ile ilgilidir.

Burada öncelikle Nüzûl Sebepleri kavramı üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Nüzûl, "yukarıdan aşağıya inmek manasındadır"³⁵. Sebeb ise, "bir şeyin olmasına veya belli bir halde bulunmasına yol açan şey"³⁶, demektir.

Terkip olarak Nüzûl Sebepleri terimi hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır. Örneğin; Nüzûl Sebepleri, "vukû'u zamanında nâzil olan âyet ya da âyetlerden bahseden veya hikmetlerini açıklayan şeydir"³⁷. Bir başka tanım da ise: "Nüzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yöneltilmiş bir soruya, vukû bulduğu günlerde, bir veya daha fazla âyetin, tazammun etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya

³³ Bakara, 2/185.

³⁴ Suyûtî, a.g.e., I-II, 87.

³⁵ el-Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman (ö. 879/1474), *Kitâbu't-Teysîr fi Kavâ'idil 'İlmi't-Tefsîr* (Çev. İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974, s. 64.

³⁶ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu yay., Dokuzuncu Baskı, Ankara, 1998.

³⁷ ez-Zerkânî, Muhammed Abdül'Azîm (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-'İrfân fi 'Ulûm'l-Kurân, Dâru İhyâ-i Kutûb'l-İlmiyye*, I-II, Tarihsiz, I, 99.

*hükümünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nâzil olduğu ortamı resmeden hadiseye nüzûl sebebi denir*³⁸, olarak tarif edilmiştir.

Nüzûl Sebeplerinin bilinmesi Kur'ân âyetlerinin amacına uygun bir şekilde anlaşılıp yorumlanması açısından çok önemlidir. Meselâ, hükümlerin vaz'ındaki ilâhi hikmetin anlaşılmasına, hükümlerin tahsis mi yoksa umum mu ifade ettiğinin açığa çıkmasına, manaya vâkif olmaya, müşkilâtın izâlesine ve hasr düşüncesinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur³⁹.

Konunun önemine vurgu yapan, bazı âlimlerin aşağıdaki görüşlerine de değindikten sonra Semerkandî'nin konuyu nasıl işlediğine geçeceğiz.

Vâhidî (ö. 468/1075), "*bir âyetin iniş sebebini bilmeden ve âyetin bahsettiği konuya vukûfiyet kesbetmeden o âyetin maksadını ve tefsirini bilmek mümkün değildir*"⁴⁰ derken, İbn Dakîkî'l-İd (ö. 702/1302), "*sebeb-i nüzûl açıklaması Kur'ân manalarının anlaşılmasında kuvvetli bir yoldur*", der. İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ise, "*sebeb-i nüzûl bilgisi âyetin anlaşılmasına yardım eder. Sebebi bilmek müsebbibi bilmeye götürür*"⁴¹, demektedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır ki; nüzûl sebeplerini bilmek Kur'ân'ın anlaşılması için hem bir ön koşul, hem de yardımcı bir ilim olarak kabul edilmektedir.

Eserini incelediğimiz Semerkandî de, âyetlerin tefsiri esnasında nüzûl sebeplerine müracaat etmekte ve bu rivâyetleri sıklıkla kullanmaktadır. Âyetleri tefsir ederken, genellikle, önce varsa nüzûl sebebine başvurmakta sonra diğer açıklamalarına geçmektedir⁴². Şimdi Semerkandî'nin konuya bakışını biraz detaylı olarak ele alalım.

1. Kullandığı Sigalar

Semerkandî'nin nüzûl sebebi rivâyetlerinin başında kullandığı ifade kalıpları çeşitlilik arz etmekte birlikte, kullanılışları açısından bu ifadeleri iki guruba ayırmak

³⁸ Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, Şöle yay., İstanbul, 1994, s. 68; Farklı tanımlar için bkz. Zerkeşi, a.g.e., I, 115; Kâfiyeci, a.g.e., s. 64; Suyûtî, a.g.e., I-II, 87; el-'Ak, Hâlid Abdurrahmân, *Usûlu't-tefsir ve Kavâ'idühu, Dâru'n-Nefâis, Üçüncü Baskı, Beyrût, 1994, s. 99; Dumlu, Ömer, Kur'ân Tefsirinde Yöntem, Anadolu yay., İzmir, 1998, s. 63; Albayrak, Halls, Tefsir Usûlü, Şöle yay., İstanbul, 1998, s. 159.*

³⁹ Zerkeşi, a.g.e., I, 116-123; Suyûtî, a.g.e., I-II, 87-89.

⁴⁰ el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (ö. 468/1075), *Esbâb-ı Nüzûl*, (Çev., Necati Tetik), Ihtar yay., İstanbul, 1997, s. 10.

⁴¹ Suyûtî, a.g.e., I-II, 87-88.

⁴² Semerkandî, a.g.e., I, 96-97-98-99-153-279.

mümkündür. Çok sık kullandığı ifadeler ve daha az kullandığı ifadeler. Semerkandî'nin çok sık kullandığı nüzûl sebebi rivâyet sîgaları şunlardır:

- a. نزلت هذه الآية في كذا⁴³ ,
- b. يقال نزلت هذه الآية في كذا⁴⁴ ,
- c. Âyet hakkındaki rivâyeti ifade ettikten sonra kullandığı ف edatıyla فنزلت ، فنزلت ، veya فانزل الله ifadeleri⁴⁵ ,
- d. Âyeti zikretmesinin akabinde zikrettiği يقول بعضهم ايضا⁴⁷ ، يقول بعضهم⁴⁶ يقول بعضهم ايضا⁴⁸ ، ويقال ايضا⁴⁹ ve يقال⁴⁸ ifadeleri.

Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Semerkandî, rivâyetin kaynağına hiç değinmeden, meçhûl bir sîgayla, âyetin nüzûl sebebi hakkında rivâyetler aktarmaktadır. Bu örneklerden yola çıkarak müellif için önemli olanın, âyetin anlaşılmasına katkı sağlamak olduğu düşüncesine varıyoruz.

Örnek 1:

وإن كنتم في ريب⁵⁰

'Bazıları bunun Yahûdilere hitâp ettiğini, bazıları ise müşrikler hakkında indiğini söylemektedirler⁵¹.

Örnek 2:

إن الذين ارتدوا على أبارهم⁵²

'Bu âyetin mürtedler hakkında indiği söylenmiştir⁵³.

- e. Önce âyeti zikreder ve hemen ardından âyetin nüzûl sebebi hakkında yorum yapar. Kaynağıyla ilgili olarak ise herhangi bir bilgi vermez. Rivâyeti tamamen kendi ifadeleriyle, yorumlayarak aktarır.

Örnek:

وإذا لقوا الذين آمنوا قالوا آمنا⁵⁴

"Bu âyet Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, Vecd b. Kays, Mu'teb b. Kâşir ve başkalarının da aralarında bulunduğu münâfıklar hakkında inmiştir. Ebû Bekr, Ömer,

⁴³ "Bu âyet falan kişi (ya da konu) hakkında nâzil olmuştur". Semerkandî, a.g.e., I, 98-110-151-190.

⁴⁴ "Bu âyetin falan kişi (ya da konu) hakkında indiği söylenmektedir". Semerkandî, a.g.e., I, 153-229-300.

⁴⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 149-170-173-185-364.

⁴⁶ "Bazıları şöyle demektir".

⁴⁷ "Bazıları da şöyle demektir".

⁴⁸ "Şöyle denilmektedir".

⁴⁹ "Şöyle de denilmektedir".

⁵⁰ "Şâyet kuşku içerisindeyseniz". Bakara, 2/23.

⁵¹ Semerkandî, a.g.e., I, 102.

⁵² "Geriyeye dönüp irtidât edenler". Muhammed, 47/25.

⁵³ Semerkandî, a.g.e., III, 245. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 151-152-240.

⁵⁴ "Müminlerle karşılaştıklarında, 'Biz iman ettik', derler". Bakara, 2/14.

Osman ve Ali b. Ebî Tâlib bir gurup münâfıkla karşılaştılar. Abdullah b. Ubeyy, arkadaşlarına, 'bakın şu cahilleri sizden nasıl uzaklaştırıyorum. Onlarla nasıl konuşulacağını benden öğrenin', diyerek, Hz. Ebû Bekr'in elini tuttu ve, 'Benî Temim'in efendisi, ikinin ikincisi ve mağaradaki arkadaşı, ümmetinin özü, malını ve canını Resûlüllah'ın (s.a.v.) davasına harcayan merhaba!'; Hz. Ömer'in elini tuttu ve, 'Allah'ın emrinde kuvvetli Benî 'Adiyy'in efendisi, malını ve canını Resûlüllah (s.a.v.) için harcayan merhaba!'; Hz. Ali'nin elini tuttu ve, 'Rasulüllah(s.a.v.)'ın ardında Benî Haşim'in efendisi, kanını ve canını Resûlüllah (s.a.v.) için harcayan; hicret sırasındaki takipçisi merhaba!', dedi. Hz. Ali, 'Allah'tan sakın ey Abdullah ve münâfıklık yapma. Münâfıklar yaratıkların en şerlisidirler', deyince Ubeyy, 'niçin böyle söylüyorsun. İmanım senin imanın gibi, tasdikim de yine senin tasdikin gibidir', dedi ve sonra ayrıldılar. Abdullah arkadaşlarına, 'onları sizden uzaklaştırmamı nasıl buldunuz', deyince arkadaşları da bundan memnun olarak, 'bizim için hayırla yaşamaya devam et', dediler ve bunun üzerine de *وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنُوا* âyeti nâzil oldu⁵⁵.

Yukarıdaki zikrettiğimiz rivâyet sîgalarının dışında Semerkandî, zaman zaman farklı ifadeler de kullanmıştır. Bu ifade kalıplarından bazıları ise şunlardır:

a. *سبب نزول الآية كذا*⁵⁶

Bakara sûresinin 187. âyetini tefsîr ederken, nüzûl sebebi rivâyetinin başında bu ifadeyi kullanarak ilgili rivâyeti sunmaktadır. Semerkandî'nin burada kullandığı ifade, anlattığı olayın, âyetin nüzûl sebebi olması açısından kesinlik taşıdığına inandığını göstermektedir.

Örnek:

*أحل لكم ليلة الصيام الرفث إلى نساءكم*⁵⁷

"Bu âyetin nüzûl sebebi şudur: Ömer b. Hattâb Ramazan ayında, yatsı namazından sonra eşiyle cinsel ilişkide bulundu. Durumu Peygamber'e (s.a.v.) iletince Resûlüllah (s.a.v.) kendisine, bunun normal olduğunu söyledi. Hz. Ömer üzgün bir şekilde geri döndü ve bu âyet nâzil oldu"⁵⁸.

b. *روي في الخبر*⁵⁹

⁵⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 97. Âyetin sebab-i nüzûlü hakkındaki rivâyetler için bkz. et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Camî'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyl'i-Kur'ân*, I-XV, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1995, I, 187-188. Semerkandî, a.g.e., I, 97.

⁵⁶ "Bu âyetin sebab-i nüzûlü şöyledir".

⁵⁷ "Oruç gecesi kadınlarınızla cinsel münâsebette bulunmak size helâl kılınmıştır". Bakara, 2/187.

⁵⁸ Taberî, a.g.e., II, 223-228. es-Semerkandî, a.g.e., I, 186.

⁵⁹ "Haberde şöyle rivâyet edilmiştir".

Semerkandî, bu ifadeyi kullanarak rivâyetini aktarmaktadır. Bu ifadeden de rivâyetin kime ait olduğu okuyucu tarafından anlaşılammamaktadır.

Örnek:

ولا تبسطها كل البسط فتتعد ملوما محسورا⁶⁰

“Şöyle bir haber rivâyet edilmektedir: Bir kadın oğlunu Peygamber’e (s.a.v.) gönderip ona şöyle demesini ister: ‘O’na, ‘annem senden zırh yelek istiyor’, de. Şâyet sana, ‘bir şeyler gelince bakarız’, der ise, ‘gömleğini istiyor’, de’. Çocuk Peygamber’e (s.a.v.) gelip, ‘annem senden zırh yelek istiyor’, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), ‘bir şeyler gelince bakarız’, deyince çocuk, ‘gömleğini istiyor’, dedi. Namaza çıktığı gömleğini çıkarıp çocuğa verdi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Yani âyet, ‘cemaate imamlık yapıp namaz kıldırmak için giyecek bir şey bulamazsın ve çıplak kalırsın’, anlamına gelmektedir⁶¹.”

Yukarıdaki açıklamalardan ve verdiğimiz örneklerden, Semerkandî’nin nüzûl sebepleri ile ilgili rivâyetlerde, söz konusu rivâyetlerin, âyetlerin açıklanmasına veya anlaşılmasına yardımcı olup olmadığına dikkat ettiği; rivâyetin kime ait olduğunu ve kaynağını belirtme hususunda ise titiz davranmadığı sonucu çıkmaktadır.

2. Esbâb-ı Nüzûl Kaynakları

Semerkandî, nüzûl sebeplerini genellikle aynı kişilerden (âlimlerden) rivâyet etmektedir. Kaynağını vererek zikrettiği rivâyetlere bakıldığında ise ağırlıklı olarak, belirli kaynakları kullandığını görmekteyiz. Âyetin nüzûl sebebi için aktardığı rivâyetin kaynağının kime ait olduğunu sadece, ‘falan kişi şöyle dedi’, şeklinde ifade eder. Çoğunlukla rivâyeti kendisine ulaştıran diğer râvîlerden hiç söz etmez. Şimdi bunu birkaç örnek üzerinden göstereceğiz.

a. Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687–688)

İbn Abbas’tan yaptığı rivâyetlerin büyük çoğunluğunda sened bulunmamaktadır. Aşağıdaki örnekte ise halkanın ilk üç ismini zikretmektedir.

Örnek:

مثلهم كمثل الذي استوقد ناراً⁶²

⁶⁰ “Onu (elini) tamamen açıp, her şeyini savurma. Sonra pişman olur ve hasret duyarsın”. İsrâ, 17/29.

⁶¹ Semerkandî, a.g.e., II, 266-267.

⁶² “Bunların misali ateş yakmak isteyen misali gibidir”. Bakara, 2/17.

"Mu'aviye b. Talha, Ali b. Ebî Talha'dan yaptığı bir rivâyette İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: 'Bu âyet Medîne çevresinde bulunan Yahûdiler hakkında nâzil olmuştur'⁶³.

b. ed-Dahhâk b. Müzâhim (ö.105/723)

Aşağıdaki örnekte de görüleceği gibi ilk olarak Dahhâk'tan yaptığı rivâyette başka bir isim zikretmemekte, ancak daha sonra İbn Abbas'tan yaptığı nakilde sadece bir râvînin adını vermektedir. Ancak bu râvînin de kaçınıcı halkayı oluşturduğu okuyucu tarafından anlaşılmamaktadır.

Örnek:

وليس البر بأن تأتوا البيوت من ظهورها ولكن البر من إتقى⁶⁴

"Dahhâk, 'hac aylarında kâfirler evlerine kapıdan değil de çatıdan girerlerdi. Bu âyet bununla ilgilidir' derken, Ebû Sâlih rivâyetinde İbn Abbâs şöyle demektedir: 'Cahiliyye döneminde ve Islâmın ilk dönemlerinde insanlardan biri, hacdan önce ihrama girdiğinde şâyet evde yaşıyorsa ya evinin arkasına bir delik açıp, oradan eve girer ve çıkarmış. Ya da bir merdiven dayayarak çatıdan girip çıkarmış. Eğer çadırdaki yaşıyor ise arkadan girmiş'⁶⁵.

c. Ömer b. Hâris el-Kelbî (ö. 146/763)

Kelbî'den yaptığı rivâyetlerde de benzer bir durum söz konusu olup isnâd zinciri verilmemekte ve doğrudan ilk kaynaktan aktarım yapılmaktadır.

Örnek:

ومن أظلم ممن منع مساجد الله أن يذكر فيها اسمه وسعى في خرابها⁶⁶

"Kelbî şöyle dedi: Bu âyet, Beyt-i Makdisi yıkıp içini cesetlerle dolduran Romalı Titos b. Asfiyanus hakkında nâzil olmuştur'⁶⁷.

d. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)

Kendisinden esbâb konusunda ve farklı konularda da pek çok rivâyet nekleden müellif, bu rivâyetlerin büyük bir bölümünde, rivâyeti nereden aldığından ya da hangi râvîlerin kanalıyla aldığından söz etmemektedir.

⁶³ Taberî, a.g.e., I, 205-206; Semerkandî, a.g.e., I, 98. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 96; II, 151; I, 151; I, 197; I, 257.

⁶⁴ "Hayra ulaşmak evlere arkalarından girmek değildir. Ancak hayra eren korunandır". Bakara, 2/189.

⁶⁵ Benzer rivâyetler için bkz. Taberî, a.g.e., II, 255; Semerkandî, a.g.e., I, 188. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 132; I, 169.

⁶⁶ "Allah'ın, mescidlerinde adının anılmasına mani' olup o mescidlerin yıkılması için çaba gösterenden daha zâlim kim olabilir". Bakara, 2/114.

⁶⁷ Âyetin sebep-i nüzûlü hakkındaki rivâyetler için bkz. Taberî, a.g.e., I, 296-298; Semerkandî, a.g.e., I, 151. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 151; I, 244; I, 248.

Örnek:

إن الله عنده علم الساعة⁶⁸

"Mukâtil şöyle dedi: Çöl ehlinden Peygamber (s.a.v.)'e gelen ve kendisine Velîd b. Amr adı verilen bir adam hakkında nâzil olmuştur. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle demiştir: 'Topraklarımız kurudu. Yağmur ne zaman yağacak? Karım hamile. Ne doğuracak? Nerede doğduğumu biliyorum. Nerede öleceğim? Bugün ne yaptığımı biliyorum. Yarın ne yapacağım? Kıyâmet ne zaman?'. Bunun üzerine إن الله عنده علم الساعة *âyeti nâzil oldu*⁶⁹.

Semerkandî, nüzûl sebepleri konusunda, nâdiren de olsa yukarıda isimlerini verdiğimiz kişilerin dışında farklı kaynaklardan da nüzûl sebebi rivâyetleri nakletmiştir. Aynı şekilde buralarda da isnâd zinciri zikredilmemekte, sadece rivâyetin ilk kaynağı verilerek âyetin nüzûl sebebi hakkında bilgi verilmektedir. Şimdi bunlar için birkaç örnek vereceğiz.

a. **Ebû Zerr el-Ğifâri** (ö. 32/653)

Örnek:

هذان خصمان اختصموا في ربهم⁷⁰

"Ebû Zerr el-Ğifâri şöyle demiştir: Bu âyet, Bedir günü mubâreze eden; müminlerden Hamza, Ali b. Ebî Tâlib, Ubeyde b. Haris; müşriklerden de Şeybe b. Rebîa, Utbe b. Rebîa ve Velîd b. Utbe hakkında nâzil olmuştur. Yani müminler, aralarında düşmanlık bulunan kâfirlerle cihâd edip savaşıyorlar, anlamındadır"⁷¹.

b. **Ebû 'Aliye er-Riyâhî** (ö. 90/708), **İkrime Mevlâ b. Abbâs** (ö. 107/725)

Örnek:

قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها⁷²

"Ebû 'Aliye er-Riyâhî bu âyetin, Evs b. Sâmit ve eşi Hüveyle b. Da'lec hakkında nâzil olduğunu rivâyet etmiştir. İkrime ise şöyle demektedir: 'Huveyle b. Sa'lebe adlı bir kadın ve Evs b. Sâmit hakkında nâzil olmuştur. Kadın Resûlullah'a (s.a.v.) gelip kocasının kendisine zihâr yaptığını söyledi. Resûlullah (s.a.v.) ona, 'sen kendisine haram olmuşsundur', dedi. Kadın, 'Hâlime bir bak ey Allah'ın elçisi!

⁶⁸ "Muhakkak ki Allah, saat hakkındaki bilgi O'nun katındadır". Lokman, 31/34.

⁶⁹ Benzer bir rivâyet için bkz. Taberî, a.g.e., XI, 105. Semerkandî, a.g.e., III, 26. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 91; I, 98; I, 256; I, 278; I, 331; II, 25.

⁷⁰ "Şu ikisi rableri hakkında münakaşa eden iki hasımdır". Hac, 22/19.

⁷¹ Taberî, a.g.e., X, 172; Semerkandî, a.g.e., II, 389.

⁷² "Allah, kocası hakkında sana mücâdele eden kadının sözünü işitti". Mücadele, 58/1.

Allah (cc) beni sana fedâ etsin. Onu sana şikâyet ediyorum', dedi. Hz. Aişe, Peygamber'in (s.a.v.) başını yıkadığı sırada kadına, 'Ey Huveyle! Sözünü ve şikâyetini bitir. Peygamber'in (s.a.v.) yüzüne bakmıyor musun ki kendisine vahiy geldiği için yüzü bembeyaz kesildi' dedi. Bu sırada *قد سمع الله قول التي* âyeti nâzil oldu"⁷³.

3. Aynı Olayı Farklı Âyetler İçin Nüzûl Sebebi Olarak Kullanması

Semerkindî aynı olayı farklı âyetlere sebep olarak göstermektedir. Bununla ilgili olarak Semerkindî bir âyeti zikrederek ardından belirli bir olayı âyetin nüzûl sebebi olarak aktarır. Ancak daha sonra farklı bir yerde aynı olayı, farklı bir âyetin nüzûlüne sebep olarak tekrar aktarır. Bunun için kullandığı kaynaklar ve zikrettiği rivâyetler kelime kelime aynı olmasa da, tek bir vakiyadan söz ettiği anlaşılmaktadır.

Örneğin, Enfâl sûresinin 36. âyetinin nüzûl sebebi olarak, Bedir Savaşı hazırlıkları esnasında askerlere yemek yediren müşrik önderlerini zikretmektedir. Aynı olayı benzer ifadelerle Muhammed sûresinin ilk âyetinin nüzûl sebebi olarak da aktarmaktadır.

Örnek:

إن الذين كفروا ينفقون أموالهم ليصدوا عن سبيل الله⁷⁴

"Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: Bu âyet Bedir günü yemek yedirenler hakkında nâzil olmuştur. Onlar yola çıkacakları sırada Bedir halkını doyurmuşlardı"⁷⁵.

الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله أضل أعمالهم⁷⁶

"Kelbî şöyle dedi: Bedirde yemek yedirenler hakkında nâzil olmuştur. Onlar Bedir'e çıkışlarında insanlara yemek yediren Mekke önderleridirler. Ebû Cehil b. Hişâm, Hâris b. Hişâm, Utbe b. Rabî'a, Şeybe b. Rabî'a, Ubeyy b. Halef, Umeyye b. Halef, Münebbih b. Haccâc, Nebîh b. Haccâc ve diğerleri bunlar arasındadır"⁷⁷.

⁷³ Taberî, a.g.e., XIV, 3-4; Semerkindî, a.g.e., III, 332. Bunlardan başka rivâyette bulunduğu kişiler için bkz. Ebû Eyyub el-Ensârî (ö. 49/669), Semerkindî, a.g.e., I, 190; Hasan- Basrî (ö. 110/728) ve Mücâhid (ö. 163/721), Semerkindî, a.g.e., I, 240.

⁷⁴ "Küfre girip, Allah yolundan alıkoymak için mallarını infâk edenler". Enfâl, 8/36.

⁷⁵ Âyetin sebab-i nüzûlü için bkz. Taberî, a.g.e., VI, 322-324. Semerkindî, a.g.e., II, 17. Farklı bir örnek için Ankebût 29/4 âyeti ile Sa'd 38/28 âyetin sebab-i nüzûlünü karşılaştırınız. Semerkindî, a.g.e., II, 531- III, 134.

⁷⁶ "Küfre düşerek, insanları yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarmıştır". Muhammed, 47/1.

⁷⁷ Semerkindî, a.g.e., III, 239.

B. Kur'ân'ın Fazîletleri (Fedâil-i Kur'ân)

Kur'ân'ın fazîletleri hakkındaki haberler genel olarak iki şekilde rivâyet edilmektedir. Biri, Kur'ân'ın tamamının fazîletine dair olanlar, diğeri de bazı sûre veya âyetler hakkında vârid olan haberlerdir⁷⁸. Bunlar, bazı sûre ya da âyetlerin diğelerine karşı bir üstünlüğü ve bunun dile getirilmesi anlamında değil, ağırlıklı olarak Kur'ân'ın okunmasına yönelik teşvik mahiyetindedirler.

Semerkandî, bir kısım âyet ya da sûrelerin fazîletlerine dair bazı haberler nakletmektedir. Ancak bu tür haberleri çok sık kullanmamaktadır. O fedâile ilişkin haberleri tek tek sûreler ya da belirli âyetler hakkında zikreder ve genellikle ilgili âyet veya sûrenin sonunda bu haberleri aktarır. Fedâile ilgili haberleri çok fazla kullanmayan Semerkandî, bu haberlerin sıhhati konusuna ise hiç temas etmemektedir. Şimdi bu hususları maddeler hâlinde zikredelim:

1- Müellif, sûreler ya da âyetler hakkındaki Kur'ân'ın Fazîletlerine ilişkin haberleri bazen isnâd zinciriyle, genel metodunun aksine, senedini tam olarak vermektedir. Örneğin; Fâtiha sûresinin sonunda, sûrenin önemine binâen bir haber nakletmektedir. Bunun öncesinde, haberin kendisine ulaşmasını sağlayan isnâd zincirini tam olarak zikreder. Şöyle ki; *"el-Hakim Ebû'l-Fadl bize anlattı: Muhammed b. Hüseyin el-Hidâdi şöyle dedi: İbrahim b. Merzûk anlattı: Amr b. Yûnus şöyle dedi: Cehzam b. Abdullah babasından ve Ebû Hureyre'den rivâyetle şöyle dedi:"*

Bunun akabinde Semerkandî, Resûlullah(s.a.v.)'tan Fâtiha sûresinin önemini ve fazîletini içeren hadisi zikretmektedir.

Örnek:

"Resûlullah(s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Allah'ın kitabında bir sûre vardır ki; hiçbir nebîye indirilmemiştir'. Ubeyy b. Ka'b (ö. 30/650), öğrenmek isteğiyle şöyle dedi: 'Onu öğrenmeden kapıdan dışarı çıkmamayı umarım'. Ben de ağırdan almaya başladım. Ubeyy öğrenmek istiyordu. Peygamber'in (s.a.v.), 'Namazda ne okuyorsun?' sorusuna, 'ummu'l-kitab', diyerek cevap verdi. Hz. Muhammed (s.a.v.), 'Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, benzeri ne tevratta, ne incildê ne de

⁷⁸ Suyûtî, a.g.e., III-V, 404-416; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 201-204; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 261-266.

Kur'ân'ın bir başka yerinde vardır. O seb'ul-mesânî ve bana verilen yüce Kur'ân'dır', dedi⁷⁹.

2- Semerkandî bazen de senedin tamamını değil de, isnâd zincirinden bir ya da iki ismi zikrederek hadisi nakleder. Örneğin; Secde ve Mülk sûrelerinin fazîletine ilişkin haberde, sadece Ubeyy b. Ka'b'ın adını zikreder ve ardından söz konusu rivâyeti nakleder.

Örnek:

"Ubeyy b. Ka'b, Resûlullah(s.a.v.)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: 'Her kim الم سجدة (Secde sûresi kastedilmektedir) ve تبارك الذي بيده الملك (Mülk sûresi kastedilmektedir) okursa kadir gecesini ihya etmiş gibi olur⁸⁰.

3- Semerkandî, Yâsin sûresinin sonunda, isnâd zincirinin başında kendi ismini zikrederek bir hadis nakleder. Hadis kaynaklarından karşılaştırmasını yaptığımız söz konusu rivâyet şöyledir:

"Fakîh Ebû'l-Leys bize anlattı: Ebû Hasan Ahmet b. Hemdan isnâdıyla birlikte Ubeyy b. Ka'b'tan bize rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: 'Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâsin'dir. Her kim Yâsin sûresini okursa Allah kendisine Kur'ân'ı on kez okumuş gibi ecir vermek ve okuyan herkesi bağışlamak ister⁸¹.

Bu rivâyetin ardından, hadisin devamında yer almayan, sûrenin önemine vurgu yapan bazı açıklamalara rastlamaktayız. Hadisin devamı niteliğinde naklettiği rivâyet ise şöyledir:

"Ölüm meleği kendisine geldiği sırada huzurunda Yâsin sûresi okunan kişi için, her bir harfe, kendisine salavât edip istiğfarda bulunan, ölümüne ve yıkanişına şahitlik eden, cenazesini duyurup namazını kılan ve defnine şahâdet eden on melek iner. Huzurunda Yâsin sûresi okunan, sekerât-ı mevttte bulunan bir müslümanın, cennet bekçisi Rıdvan cennet şarabından getirmedikçe ölüm meleği rûhunu almaz. Yatağında iken onu içer ve içkiye doymuş olduğu halde ölüm meleği rûhunu alır. İçkiye doymuş olarak kabrine girer. İçkiye doymuş olarak kabrinde kalır. İçkiye doymuş olarak kabrinden çıkar. İçkiye doymuş olarak muhasebe edilir ve

⁷⁹ Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünen*, I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987, Fedâilu'l-Kur'ân, 12; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Serve (ö. 279/892), *Sünen*, I-V, Mısır, 1965, Fedâilu'l-Kur'ân, 1. Semerkandî, a.g.e., I, 79.

⁸⁰ Sûrenin fazîletlerine ilişkin haberler için bkz. Dârimî, a.g.e., Fedâilu'l-Kur'ân, 19. Semerkandî, a.g.e., III, 34. Konuyla ilgili farklı örnekler bkz. Semerkandî, a.g.e., I,242; I, 242; I,224; I,529; II, 287; II, 316; II, 407; II, 451; II, 529; III, 108; III, 160; III, 221; III, 259; III, 525;

⁸¹ Tirmizî, a.g.e., Fedâilu'l-Kur'ân, 7.

*Peygamberlerin havuzlarına ihtiyaç duymadan içkiye doymuş olarak cennete girer*⁸².

C. Kırâat

Kırâat, bilindiği gibi قرأ fiilinden okumak anlamında mastardır. Terim olarak kırâat, "kitaplarda zikredilen vahiy lâfızlarının tahfif (harf ve mahreçlerin yumuşak bir şekilde okunması), teşdîd (daha kalın okunması), vb. yönlerden yazılması keyfiyetidir"⁸³. Bir başka tanımla kırâat, "Kur'ân'daki kelimelerin med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i'râb bakımından, kırâat imamlarına ulaştığı tarzda okunması keyfiyetinden ibarettir"⁸⁴.

Kırâatların sahih kabul edilebilmesi için rivâyet, riâyet ve kitabet yönünden Osman mushafına uymaları gerekmektedir. Burada rivâyet, sağlam bir isnâd zincirini; riâyet, Arap Dili gramerine uygunluğu; kitâbet ise, şekil yönünden Osman Mushafına benzemeyi ifade etmektedir. Sihhatleri açısından kırâatlar; mütevâtir, meşhûr, âhâd, şâzz, mevzû' ve müdreç olarak altı kısma ayrılırlar⁸⁵.

Şîa'nın kırâatlara bakışı Ehl-i Sünnete göre farklılık taşımaktadır. Zira genel olarak, Şîa'ya göre kırâatlar mütevâtir değil, içtihad mahsûlü olup haber-i vâhîde dayanırlar⁸⁶. Ancak bunun yanında bazı Şîa bilginleri kırâatlar konusunda Ehl-i Sünnet gibi düşünmekte ve kırâatların mütevâtir olduğunu kabul etmektedirler⁸⁷.

1. Farklı Kırâatlar Karşısındaki Tutumu

Semerkindî, tefsirinde en fazla değindiği konuların başında kırâat imamlarının farklı okuyuşları gelmektedir. Müellif, kırâat farklılıklarının söz konusu olduğu yerlerde konuya değinir ve muhtelif açıklamalarda bulunur. Şöyle ki:

1- O, âyetleri yorumlarken, kırâat imamlarının âyetle ilgili farklı okuyuşlarını belirtir. Örneğin; Bakara sûresinin 117. âyetinde kırâat imamları arasında farklı okuyuşların olduğuna değinmektedir. Müellif, ayrıca farklı okuyuşlara temel olan sebebi de anlatmaktadır.

⁸² Semerkandî, a.g.e., III, 107-108.

⁸³ Zerkeşi, a.g.e., I, 465; Suyûtî, a.g.e., I-II, 214.

⁸⁴ Sabbâğ, Muhammed b. Lütfî, Lemâhât fi 'Ulûm'l-Kur'ân, Mektebetü'l-İslâmî, Üçüncü Baskı, Beyrût, 1990, s. 164; Demirci, Muhsin, Kur'ân Tarihi, İFAV yay., İstanbul, 1997, s. 182; Diğer tanımlar için bkz. Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 105.

⁸⁵ Zerkeşi, a.g.e., I, 466-487; Suyûtî, a.g.e., I-II, 208; Subhi Sâlih, a.g.e., s. 263-266; Demirci, Muhsin, a.g.e., 1997, s. 182.

⁸⁶ Karataş, Şaban, Şîa'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'ân Tarihi, Ekin yay., 1996, s. 56.

⁸⁷ Demirci, Muhsin, a.g.e., 1997, s. 184.

Örnek:

فإنما يقول له كن فيكون⁸⁸

"İbn Âmir (ö. 118/736) فيكون kelimesini emrin cevabı olarak fe (ف) ile mansûb okurken, diğerleri فهو يكون anlamında isti'naf olarak merfu okurlar"⁸⁹.

2- Benzer bir şekilde Bakara sûresinin 140. âyetinde de kırâat imamlarının farklı okuyuşlarını zikretmektedir. Ancak burada yukarıdaki örneğin aksine, sığa farklılığından dolayı, anlam değişmektedir. Muhatap sığasında, 'yoksa şöyle mi söylüyorsunuz', anlamına gelirken, gayb sığasında 'yoksa şöyle mi söylüyorlar', anlamına gelmektedir. Ancak müellif, burada anlam farklılıklarına değinmemektedir.

Örnek:

أم تقولون⁹⁰

"Kisâî (ö. 189/805), Hafs (ö. 180/796) rivâyetinde Âsım (ö. 128/745) ve Hamza (ö. 156/773) muhatap sığasında te (ت) ile okurken, diğerleri gayb sığasında ya (ي) ile okurlar"⁹¹.

3- Semerkandî, bazen aynı kırâat imamının birbirinden farklı okuyuşları varsa onları da zikreder. Örneğin, Yûnus sûresinin 87. âyetinde kırâat imamı Asım'ın, kendisinden rivâyet eden râvîlerinden birinin farklı okuduğunu dile getirmektedir.

Örnek:

وأوحينا إلى موسى وأخيه أن تبوءا⁹²

"Âsım Hafs rivâyetinde hemzesiz ya (ي) harfi ile أن تبوءا şeklinde okur. Zira o iki harf arasında hemze (ء)'yi hoş karşılamaz. Diğerleri ise hemze (ء) ile ve ya (ي)'siz okurlar. Ancak Hamza'nın hemze (ء) ile okumadığı rivâyet edilmektedir"⁹³.

4- Müellif, kırâatlar arasındaki farklılıkları zikrettikten sonra, bazen farklı okuyuşların her birinin câiz olduğunu vurgular. Bunlardan hangisini tercih ettiğini de çeşitli ifadelerle belirtir.

Örnek:

وارنا مناسكنا⁹⁴

⁸⁸ "Ona 'ol', dediği anda hemen oluverir". Bakara, 2/117.

⁸⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 153. Taberî, a.g.e., I, 713-714.

⁹⁰ "Yoksa şöyle mi diyorsunuz". Bakara, 2/140.

⁹¹ Taberî, a.g.e., I, 796. Semerkandî, a.g.e., I, 163. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 95; I, 142; I, 325; II, 150.

⁹² "Mûsâ'ya ve kardeşine 'evler hazırlayın', diye vahyettik". Yûnus, 10/87.

⁹³ Semerkandî, a.g.e., II, 108.

⁹⁴ "Bize ibâdet yerlerimizi göster". Bakara, 2/128.

"İbn Âmir ve Mekke imamlarından ona uyanlar bu konumdayken ra (ر)'yi Kur'ân'ın tamamında meskûn okurken diğerleri kesreyle okurlar⁹⁵. İkisi de birer lügattir. Ancak kesreyle okumak daha açık ve daha fasihtir⁹⁶.

2. Kırâatların Doğurduğu Anlam Farklılıkları

Müfessir, bazen farklı kırâatların doğurduğu anlam değişikliklerinden de bahseder. Örneğin; Fâtiha sûresinde geçen مالك يوم الدين âyetindeki مالك kelimesini ele alarak bu kelimenin kırâat imamları tarafından farklı okunduğunu belirtir. Bunun yanında her bir okuyuşun anlama kattığı farklılık ve derinliği de ifade eder. Aynı zamanda açıklamalarına katkı sağlayacak çeşitli örnekler de verir.

Örnek 1:

مالك يوم الدين⁹⁷

"Nâfi' (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Hazma, Ebû Amr b. Âlâ (ö. 154/770) ve İbn Âmir elif (ا)'siz, ملك şeklinde okudular. Âsım ve Kisâî ise elif (ا)'le, مالك şeklinde okudular. Elif (ا)'le okuyanlara gelince şöyle derler: 'Mâlik, vasıf yönünden daha kapsayıcıdır. Zîra evin mâliki ya da hayvanın mâliki denir de meliki denmez. Sadece meliklerden bir melik, denir'.

Elif (ا)'siz okuyanlara gelince şöyle derler: 'Melik vasıfta daha derindir. Çünkü, 'falanca bu beldenin melikidir', dediğin zaman, milk olmaksızın velâyetten kinâye olur. 'Falanca bu beldenin mâlikidir', dediğin zaman ise bu milk-i hakiki anlamına gelir".

Her ne kadar Semerkandî, yukarıdaki iki farklı kırâattan birini tercih ettiğini ifade etmese de aşağıda zikredeceğimiz alıntılardan da anlaşılacağı gibi onun, Âsım ve Kisâî'nin kırâatını tercih ettiği kanısındayız. Zîra bunun için o Resûlullah (s.a.v.), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de elif (ا)'le okuduklarını dile getirmekte ve bunun yanında bu kırâatı destekleyici bir başka rivâyeti de nakletmektedir:

"Mâlik b. Dînar, Enes b. Mâlik'ten rivâyetle şöyle der: 'Resûlullah (s.a.v.), Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali Fâtiha ile namaza başlardı. Hepsi elif (ا)'le okurlardı'⁹⁸.

"Fakîh şöyle der: 'Babamın isnâdıyla birlikte rivâyet ettiğini duydum. Ebû Abdullah Muhammed b. Şüca' el- Belhî şöyle der: Kisâî'nin kırâatı üzere elif (ا)'le

⁹⁵ Taberî, a.g.e., I, 769.

⁹⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 158. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 159; I, 82.

⁹⁷ Fâtiha, 1/4.

⁹⁸ Buhârî, a.g.e., Ezân, 89.

okurdum. Bazı dilbilimciler bana, 'melik vasıfta daha derindir', dedi: Bunun üzerine Hamza'nın kırâatıyla, elif (ل) 'siz okumaya başladım. Uykumda sanki birinin bana gelip, 'mâlikteki elif (ل) 'i neden hazfettin. Resûlullah'ın (s.a.v.), 'Kur'ân'ı eksiksiz bir şekilde okuyunuz', sözünü duymadın mı?', dediğini gördüm. Rüyâma gelip, 'elif (ل) 'i neden hazfettin, Resûlullah'ın (s.a.v.), 'Kur'ân okuyan kişiye okuduğu her harf için on sevap vardır', sözünü duymadın mı? Neden her okuyuşta on sevap kaybediyorsun!', deyinceye kadar elif (ل) 'siz okumaya devam ettim. Sabah olunca imama gittim ve mâlik ile melik arasındaki farkın ne olduğunu sordum. Şöyle dedi: 'Aralarında pek çok fark vardır. Melik meliklerden bir meliktir. Mâlik ise meliklerin mâlikidir'. Bunun üzerine Kisâi'nin kırâatına döndüm⁹⁹.

Yine benzer bir şekilde Bakara sûresinin 51. âyetinde geçen واعدنا kelimesinin kırâat imamları tarafından farklı okunduğunu zikreder ve her bir kırâatın anlamda meydana getirdiği değişiklikleri de aktarır:

Örnek 2:

وإذ واعدنا موسى¹⁰⁰

Semerkandî, Ebû Amr'ın وإذ واعدنا موسى şeklinde elif (ل) 'siz okuduğunu, diğerlerinin ise elif (ل) 'ile, واعدنا şeklinde okuduklarını ifade eder¹⁰¹. Daha sonra da elif (ل) 'siz okunduğunda, 'Yüce Allah Mûsa'ya (a.s.) vaat etti', şeklinde açık bir manaya geldiğini ifade eder. Mufa'ale babında elif (ل) ile okuyanlara gelince, mananın, iki kişi arasında cereyan eden bir durumu yansıtacak şekilde değişeceğini zikreder: 'Yüce Allah'tan vaat, Mûsa'dan (a.s.) da vefa; Allah'tan emir, Mûsa'dan (a.s.) da emre itaat. Sanki muvaade Mûsa (a.s.) ile Allah (c.c.) arasında cereyan etmiştir'¹⁰².

3. Şâz Kırâatlara İlişkin Açıklamaları

Semerkandî, kırâat farklılıklarına değinirken, var ise âyetle ilgili şâz kırâatları da zikreder ve bunların şâz olduklarını özellikle belirtir. Örneğin, Bakara sûresinin 102. âyetinde geçen (وما انزل على الملكين¹⁰³) ifadesi hakkında Semerkandî, Bazılarının lâm (ل) 'i kesreyle okuduklarını, ancak bunun şâz bir kırâat olduğunu zikreder. Bu şekilde okunması durumunda ise âyetin, 'onlar İsrail oğullarından iki melik idiler de Allah onları helâk etti', anlamına geleceğini ifade eder¹⁰⁴.

⁹⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 81. Farklı kırâatlar ve anlam değişiklikleri için bkz. Taberî, a.g.e., I, 97-98.

¹⁰⁰ "Hani Mûsâ ile ahdeleşmiştik". Bakara, 2/51.

¹⁰¹ Taberî, a.g.e., I, 398-399.

¹⁰² Semerkandî, a.g.e., I, 118. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 184; I, 124; I, 154; I, 157.

¹⁰³ "İki meleğe indirilen şeyi". Bakara, 2/102.

¹⁰⁴ Semerkandî, a.g.e., I, 144.

Benzer bir şekilde Semerkandî, aşağıdaki örnekte de söz konusu okuyuşun şâz olduğunu belirttikten sonra sahih olan kırâatı da ifade eder ve bu durumda âyetin ne anlama geldiğini açıklar.

Örnek:

غلف¹⁰⁵

"İbn Abbâs lâm (ل) 'i ötre ile okur ise de bu şâz bir kırâattir. Diğerleri ise (diğer kırâat imamlarını kastediyor) sükûn ile okurlar. Yani, 'onlar kalplerinde örtü olduğunu söylemektedirler', anlamına gelir"¹⁰⁶.

4. İmamların Kırâatlarına İlişkin Genellemeler

Semerkandî, kırâat imamlarının mu'tâd hâle getirdiği okuyuşlarına da değinerek, Kur'ân'ın tamamında nasıl okuduklarını aktarır. Örneğin; (إذ قال يسوف لأبيه يا) âyetini tefsîr ederken İbn Âmir'in Kur'ân'ın tamamında te (ت) harfini nasb ile okuduğunu, zîra aslının يا ابتاه şeklinde olduğunu, diğerlerinin ise izâfet sebebiyle kesre ile okuduklarını ifade eder¹⁰⁷.

Aynı şekilde Ebû Amr ve Basra imamlarından ona uyanların, sonrasında elif ve lâm (ال) takısının geldiği her yerde, öncesinde kesre ve ya (ى) harfine bitişen (هم) zamirindeki he (ه) ve mim (م) harflerini kesre ile okuduklarına işaret eder. Buna örnek olarak da والضربت عليهم الذلة¹⁰⁸ ve ويلهم الأمل¹¹⁰ âyetlerini verir. Diğer yandan Âsım, İbn Âmir ve Nafi'nin, he (ه)'yi kesre ile ve mim (م)'i de ötre ile okuduklarını; Hamza ve Kisâî'nin ise her ikisini de ötre ile okuduklarını belirtir.

Yine aynı yerde Semerkandî, İbn Kesîr'in إنما يامرکم¹¹¹ ، أنعمت عليهم غير المضوب ، على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى أبصارهم¹¹³ 'i ötre ile okuyup (سıla yaptığını) مو belirtir. Verş rivâyetinde ise Nafi'nin mim (م)'i sükûn ile okuduğunu; ancak انذرتهم¹¹⁵ ، إذ يتنازعون بينهم أمرهم¹¹⁶ ، وقد خلقتكم أطوارا¹¹⁴ örneklerinde olduğu gibi kendisinden sonra aslî bir hemze (إ)'nin gelmesi durumunda والضربت عليهم الذلة ve سıla ile okuduğunu belirtir. Hamza ve Kisâî'nin de

¹⁰⁵ Bakara, 2/88.

¹⁰⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 136. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 121; I, 93.

¹⁰⁷ "Hani Yûsuf babasına 'Ey Babacığım', demişti". Yûsuf, 12/4.

¹⁰⁸ Semerkandî, a.g.e., II, 149.

¹⁰⁹ Bakara, 2/61.

¹¹⁰ Hicr, 15/3.

¹¹¹ Bakara, 2/169.

¹¹² Fatiha, 1/7.

¹¹³ Bakara, 2/7.

¹¹⁴ Nûh, 71/14.

¹¹⁵ Bakara, 2/6.

¹¹⁶ Kehf, 18/21.

örneğinde olduğu gibi mim (م)'i, kendisinden sonra elif ve lâm (ال) takısının geldiği yerler hariç sükûn ile okuduklarını ifade eder¹¹⁷.

5. Sahâbe ve Tâbiin Kırâatları

Semerkandî, Sahâbe ve Tâbiin kırâatlarından da örnekler vermektedir. Örneğin, (صم بكم عمي فهم لا يرجعون¹¹⁸) âyetini Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652–653), (صما بكما عميا) şeklinde mansûb okuduğunu ifade etmektedir. Bunun gerekçesinin ise fiilin gerçekleşmiş olmasını göstermektedir. Bu durumda âyetin وتركهم صما بكما عميا şeklinde algılanabileceği; merfû okunması durumunda ise هم صم بكم عمي anlamına geleceğini söylemektedir¹¹⁹.

Tâbiin'den yaptığı kırâat rivâyetine de (لقد كان في يوسف وإخوته آيات للساعين¹²⁰) âyeti hakkındaki Mücâhid'in kırâatını örnek olarak verebiliriz.

Sözünü ettiğimiz âyette Semerkandî, İbn Kesîr'in آية şeklinde tekil okuduğunu, Mücâhid'in de aynı şekilde okuduğunu belirtir. Bu durumda âyete 'orada Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvet alâmeti vardır', anlamını verir. Diğerlerinin ise آيات şeklinde çoğul okuduklarını ifade ederek, bunun Hz. Osman'ın imam mushafına uygun olanı olduğunu zikreder¹²¹.

6. Kırâat ve Gramer İlişkisi

Semerkandî, kırâat ihtilâflarını zikrederken bazen kelimenin lügatteki aslına değinir. Kırâat imamlarının farklı okuyuşlarının sebeplerine değinirken, bu farklılıklara ilişkin kelimenin aslına dayalı açıklamalar yapar. Örneğin, (وإذا قيل لهم¹²²) ifadesi hakkında Semerkandî şunları dile getirmektedir:

"Kisâî kâf (ق)'ın (aslında bulunan) ötresini işmam ile okurken سيق، حيل، قیل، gibi Kur'ân'da benzeri geçen her yerde de aynı şekilde okur. Hamza, Âsım ve onların dışındakiler de esreyle okurlar. Lügatte aslı vav (و) ile قول dir. Vav (و) tahfif için hafzedilmiştir. Kisâî vav (و) yerine ötreyle okurken, diğerleri tahfif için kesreyle okudular¹²³.

¹¹⁷ Semerkandî, a.g.e., I, 176. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 107; I, 173; I, 165; I, 155; I, 131; I, 96; I, 124.

¹¹⁸ "Sağırdirar, dilsizdirler, kördürler. Onlar dönmezler". Bakara, 2/18.

¹¹⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 99. Âyetin farklı kırâatları için bkz. Taberî, a.g.e., I, 211-212.

¹²⁰ "Gerçekten de Yûsuf ve kardeşlerinde soranlar için âyetler vardır". Yûsuf, 12/7.

¹²¹ Semerkandî, a.g.e., II, 151. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 109; II, 173; I, 145.

¹²² Bakara, 2/11.

¹²³ Semerkandî, a.g.e., I, 96. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 112; I, 171; I, 378; I, 167; II, 149.

Semerkandî, kırâat farklılıklarının sebepleri üzerinde dururken Arapça grameri hakkında açıklamalar yapmaktadır. O bu açıklamalarla söz konusu olan kırâat farklılığının temellerini ortaya koymaktadır. Bakara sûresinin 48. âyetinde geçen ¹²⁴ولا يقبل منها شفاعة ifadesinde İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın (ت) ile لا تقبل şeklinde okuduklarını belirtir. شفاعة kelimesinin müennes olmasını buna sebep olarak gösteren Semerkandî, diğerlerin ise ya (ي) ile okuduklarını ifade eder. Bunun sebebi olarak da buradaki müennesliğin hakiki müenneslik olmamasını gösterir ve uygun olan kırâatin da bu son okuyuş olduğunu belirtir¹²⁵.

D. Mekkî ve Medenî

Mekkî ve Medenî ilmi, âyet veya sûrelerin ne zaman veya nerede nâzil olduklarını konu alan Kur'ân ilmidir. Bu kavramların tanımları, kıstas alınan ölçüte göre değişmektedir. Âyet ve sûrelerin indiği yer dikkate alındığında şöyle bir tanım yapılmaktadır: "Mekke'de inen sûre ve âyetlere Mekkî, Medîne'de nâzil olanlara ise Medenî sûre ve âyetler denilmektedir"¹²⁶.

Zaman temel alınarak yapılan tanım ise şöyledir: "Hicretten önce nâzil olanlara Mekkî, Mekke'de nâzil olmuş olsa bile hicretten sonra nâzil olanlara da Medenî denilmektedir ki; meşhûr olan görüş de budur"¹²⁷.

Muhatap kitlesi göz önüne alındığında ise; şu tanım yapılabilmektedir: "Mekkelilere hitâp eden âyetler Mekkî, Medinelileri muhatap alan âyetler de Medenîdir"¹²⁸.

1. Sûre Başlarında Mekkî ve Medenî Konusunda Verdiği Bilgiler

İncelemekte olduğumuz eserde, sûre başlarında besmeleden önce sûrenin âyet sayısı ve Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu, tartışmalara değinmeksizin belirtilmektedir. Ancak bu açıklamaların muhakkike ait olduğu kanısındayız. Şimdi bu açıklamalara ilişkin iki örnek vereceğiz.

¹²⁴ "Onlardan şefaahat kabul olunmaz". Bakara, 2/48.

¹²⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 117. Âyetin farklı kırâatları için bkz. Taberî, a.g.e., I, 381. Konuyla ilgili benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 122; I, 142.

¹²⁶ Zerkeşî, a.g.e., I, 273-274; Suyûtî, a.g.e., I-II, 35; Zerkânî, a.g.e., s. 186-187; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 176; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 59-60.

¹²⁷ Zerkeşî, a.g.e., I, 273-274; Suyûtî, a.g.e., I-II, 35; Zerkânî, a.g.e., s. 186-187; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 176; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 59-60.

¹²⁸ Zerkeşî, a.g.e., I, 273-274; Suyûtî, a.g.e., I-II, 35; Zerkânî, a.g.e., s. 186-187; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 176; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 59-60.

Örnek 1: Fâtiha Sûresi.

"Yedi âyettir. Medenîdir"¹²⁹.

Örnek 2: Ra'd Sûresi.

"Kır üç âyettir ve medenidir. ¹³⁰ولا يزال الذين كفروا" *âyeli hariç Mekkî olduğu da söylenmiştir*¹³¹.

2. Konuyu İşleyiş Biçimi

Semerkandî, sûrenin girişinde o sûrenin hangi kategoride yer aldığını ifade eder. Bunun yanında konuyla ilgili farklı görüşlerden de bahseder. Ancak her sûrede bu ihtilâfları zikretmez. Konuyla ilgili ifadelerine genellikle sûrenin başında ya da ilgili âyetin tefsirine geçerken rastladığımız müellif, bazen bu bilgilere sûrenin sonunda da yer vermektedir. Bazen de bu konuya hiç değinmeden âyetlerin tefsirine geçmektedir. Örneğin O, Fâtiha sûresinin başında şöyle bir açıklamaya yer vermektedir:

"Mücâhid'in şöyle dediği rivâyet edilir: 'Kitabın başlangıcı olan sûre medenîdir'. Ebû Sâlih, Ibn Abbâs'tan rivâyetle Mekkî olduğunu söylemektedir. Yine, sûrenin yarısının Mekke'de diğer yarısının da Medîne'de nâzil olduğu da söylenmektedir"¹³².

Semerkandî, bazı âyetlerle ilgili olarak Mekkî ya da Medenî şeklinde genel bir sınıflandırma yapmakla yetinmeyerek âyetin nâzil oluş zamanını özel olarak belirtir. Meselâ Kamer sûresinin 45. âyetinin, Bedir Savaşı öncesinde nâzil olduğunu dile getirmektedir.

Örnek:

سيهزم الجمع ويولون الدبر¹³³

"Savaşta Mekke halkının tamamı hezimete uğrayacak ve yenilmiş bir şekilde savaştan kaçacaklar' manası verilebilir. Burada Bedir Savaşı kastedilmektedir. Bunda nübüvvet alâmeti vardır. Zira bu âyet Mekke'de nâzil olmuştur ve onların savaşta yenik düşeceğini haber vermektedir k; öyle de olmuştur"¹³⁴.

Müfessir, sûrelerin Mekkî veya Medenî olması hususunda sûre ya da âyetlerin içeriğini dikkate alarak bazı genel ayrımlarda da bulunur. Örneğin; Mümin,

¹²⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 78.

¹³⁰ Ra'd, 13/31.

¹³¹ Semerkandî, a.g.e., II, 181. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 85; I, 243.

¹³² Semerkandî, a.g.e., I, 78. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 31-32; II, 32; II, 198; II, 227.

¹³³ "Hepsi hezimete uğrayacak ve geri döneceklerdir". Kamer, 54/45.

¹³⁴ Semerkandî, a.g.e., III, 302. Benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 40.

Fussilet, Şûra, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûreleri ardı sıra gelmekte ve her biri de حم ile başladıkları için Hevâmim olarak isimlendirilmişlerdir. Semerkandî bu sûrelerin tamamının aynı kategori içerisinde yer aldığını Mümin sûresinin başında şu ifadelerle dile getirmektedir.

Örnek:

حم¹³⁵

*"İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir: Hevâmîmin tamamı Mekkîdir. Muhammed b. Hanefiyye'den de bu şekilde rivâyet edilmiştir"*¹³⁶.

Müellif, sûre içinde bir veya daha fazla âyetin sûrenin tamamının aksine, farklı bir zamanda/yerde nâzil olduğunu özel olarak zikretmektedir. Enfâl sûresinin 64. âyetinin, sûrenin tamamının aksine Mekkî olduğunu ifade ederken bunu şu şekilde aktarmaktadır.

Örnek:

يا أيها النبي حسبك الله ومن يتبعك من المؤمنين¹³⁷

*"Bu sûre içinde, sadece bu âyet Hz Ömer'in Müslüman oluşu sırasında Mekke'de nâzil olmuştur. Müslümanlar otuz dokuz kişi iken Ömer ile kırka ulaştılar ve onun Müslüman olmasıyla İslâm Mekke'de güç kazanmış oldu"*¹³⁸.

E. Nâsih ve Mensûh

Nesh, Kur'ân-ı Kerîm'de, yok etmek, izâle etmek¹³⁹, yazmak¹⁴⁰, bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak anlamlarına gelmektedir¹⁴¹.

Neshin ıstılah manası için yapılan tanımlardan bazıları şunlardır: Nesh, *"nass ile sâbit olmuş amelî şer'î hükmün, hilâfına vârid olan ve teşrî' tarihi itibariyle daha sonra nass ile subût bulmuş, amelî şer'î bir hükümlle kaldırılmasıdır"*¹⁴². Farklı ve çok daha yaygın bir tanımlama ile nesh, *"şer'î bir hükmü daha sonra gelen şer'î bir delille*

¹³⁵ Mümin, 40/1.

¹³⁶ Semerkandî, a.g.e., III, 160. Benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 412.

¹³⁷ "Ey Nebî! Allah ve müminlerden sana tabi olanlar sana kâfidir". Enfâl, 8/64.

¹³⁸ Semerkandî, a.g.e., II, 25. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 194; II, 30; II, 387; III, 199.

¹³⁹ Hacc, 22/52.

¹⁴⁰ Câsiye, 45/29.

¹⁴¹ İbn 'Arabî, el-Kâdî Ebû Bekr (ö. 543/1148), en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'ân'l-Kerîm, I-II, Mektebetü Sekâfeti'd-Dîniyyetü, 1992, I, 194; Zerkeşî, a.g.e., II, 159; Kâfiyeci, a.g.e., s. 73; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 55; 'Ak, a.g.e., s. 297; Zeyd, Dr. Mustafa, en-Nesh fi'l-Kur'ân'l-Kerîm, Dâru'l-Fikr'l-Arabî, yers., 1963, s. 55; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 122; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 156; Şimşek, M. Said, Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Yöneliş yay., Üçüncü Baskı, İstanbul, 1997, s. 83-84.

¹⁴² el-Cüdey', Abdullah b. Yûsuf, el-Mukaddimâtu'l-Esâsi fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrût, 2004, s. 207.

kaldırmaktır¹⁴³, şeklinde açıklanmaktadır. Hükümün kaldırılmasına nesh, kaldırılan şer'î hükme mensûh, sonra gelen şer'î hükme de nâsîh denilmektedir¹⁴⁴.

Nesh konusunu araştırdığımız kaynaklarda ve usûl kitaplarında üç nesh türü ile karşılaştık. Bunlar; hükümü mensûh, metni bâkî kalan âyetler; metni mensûh, hükümü carî âyetler; hem metni hem de hükümü mensûh olan âyetlerdir¹⁴⁵.

1. Nesh İle İlgili Görüşleri

Semerkandî, nesh konusundaki düşüncelerini geniş bir şekilde Bakara sûresinin 106. (ما ننسخ من آية أو ننسها¹⁴⁶) âyetini tefsîr ederken zikretmektedir.

Burada öncelikle İbn Abbas'ın âyetle ilgili açıklamasını aktaran müellif, daha sonra nesh kavramı üzerinde durarak, tanımını yapar ve farklı tanımları da nakleder. Şöyle ki:

"İbn Abbâs, Ebû Sâlih'ten yapılan bir rivâyetinde şöyle der: ما ننسخ من آية أو ننسها 'Nesh ettiğimiz bir âyetle amel etmeyiz', anlamındadır. أو ننسها ifadesi ise; 'nesh etmeden bırakırız', demektir. Nesh, bir şeyi kaldırıp onun yerine başka bir şeyi ikâme etmektir. İstılahta nesh, şâyet muvakkat ise, fiilin öncesi ve sonrasında hükümün tamamını ortadan kaldırmaktır. Zeccâc (ö. 311/923) ise şöyle demektedir: 'Lügatta nesh, bir şeyi iptal edip onun yerine başka bir şeyi ikâme etmektir'. Araplar şöyle der: Güneş gölgeyi nesh etti. Yani onu izale etti, onu ortadan kaldırdı¹⁴⁷.

Semerkandî, Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 223/837) nesh kavramına verdiği anlamları naklederek söz konusu kavramın farklı manaları üzerinde de durmaktadır. Burada üç farklı manadan söz etmektedir ve bunlar için deliller de getirmektedir. Bu anlamlar sırasıyla; yer değiştirmek, bir şeyi kaldırıp yerine başka bir şeyi koymak ve kopyalayarak yazmak manalarıdır. Semerkandî, bu manaları aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

"Ebû Ubeyde Kâsım b. Sellâm, şöyle der: 'Âyetlerin nesh edilişi üç şekilde cereyan etmiştir. Bunların her biri için deliller ve şahitler vardır:

Birincisi: İbn Abbâs, kendisinden yapılan bir rivâyette şöyle der: ما ننسخ من آية, değiştirdiğimizde ve açıkladığımızda, anlamındadır. Mücâhid'den (ö. 103/721)

¹⁴³ Kâfiyeci, a.g.e., s. 73; Zerkânî, a.g.e., I, 72; Albayrak, Halis, a.g.e., s. 168. Farklı bir tanım için bkz. 'Ak, a.g.e., s. 297.

¹⁴⁴ Cüdey', a.g.e., s. 207.

¹⁴⁵ Zerkeşi, a.g.e., II, 166; Suyûtî, a.g.e., III-V, 58; 'Ak, a.g.e., s. 300; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 122; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 163.

¹⁴⁶ "Biz bir âyeti nesh eder veya insâ edersek". Bakara, 2/106.

¹⁴⁷ Semerkandî, a.g.e., I, 146-147.

yapılan bir rivâyette nesh için, 'hattını tesbîf edip hükmünü değiştirdiğimiz', anlamını vermektedir. Bu insanların bilgisinde olan bir şeydir.

İkincisi: İndirilişinden sonra, mensûh âyetin kaldırılışı. Bunun için var olan deliller ise şunlardır: Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen bir rivâyette şöyle denilmektedir: Resûlüllah (s.a.v.) birgün akşam namazını kılariken bir âyeti okumadı. Namaz bitince, 'Sizce ben bir âyet atladım mı?', diye sorar. Oradakiler, 'Evet falan âyeti atladın. Unuttun mu yoksa nesh mi edildi?', diye cevap verdiler. O da, 'Hayır unuttum', dedi. Bunun gibi başka haberler de gelmiştir. Zîra âyet indikten sonra nesh edilmiş ve kaldırılmıştır.

Üçüncüsü: Bir kitaptan diğer bir kitaba aktarma. Bu, ümmü'l-kitaptan nesh edilmesi ve Muhammed'e (s.a.v.) indirilmesidir. أو ننسها ifadesi, 'levh-i mahfûzda bıraktığımız', anlamındadır"¹⁴⁸.

Semerkandî, neshin Kur'ân'daki mevcûdiyeti konusunda, kendi devrinde de bazı tartişmaların olduğuna değinir. O, neshin varlığını kabul etmektedir. Bununla beraber buna bir sınırlama da getirerek neshin emir, nehiy, va'at ve va'îdde mümkün olabileceğini; haber ve kıssalarda ise câiz olmadığını ifade etmektedir:

"Bazıları, indirildikten sonra, tamamen ortadan kaldırma anlamında neshin câiz olmadığını söylerler. Zîra Allah şöyle buyurmaktadır;

إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون¹⁴⁹ ve

إن علينا جمعه وقرآنه¹⁵⁰

Fakat bilim adamlarının çoğu, bunun câiz olduğunu; neshin emir ve nehiyde, vaat ve va'îdde mümkün olduğunu; haber ve kıssalarda bunun mümkün olmadığını söylemektedirler. Zîra, haberde böyle bir şeyin vuku bulması halinde, yalandan söz ediyoruz demektir. Kur'ân'da ise yalan söz konusu olamaz"¹⁵¹.

Semerkandî, âyetleri tefsiri esnasında neshin söz konusu olduğu yerlerde bazı müfessirlerin âyetin neshle ilgili olup olmadığına ilişkin görüşlerini verir. Ardından da bazen kendi görüşünü zikreder.

Örnek:

وإن تصوموا خير لكم إن كنتم تعلمون¹⁵²

"Kelbî bu âyetin İslâmın ilk dönemlerinde indiğini ve bir sonraki âyetle nesh edildiğini söylerken, Kuteybe de (ö. 276/889) Seleme b. Ekvâ'dan rivâyetle, ' وعلی

¹⁴⁸ Semerkandî, a.g.e., I, 147.

¹⁴⁹ "Zikri biz indirdik ve onun muhâfızı da biziz". Hicr, 15/9.

¹⁵⁰ "O Kur'ân'ı okumak ve toplamak bize aittir". Kıyâmet, 75/17.

¹⁵¹ Semerkandî, a.g.e., I, 147.

¹⁵² "Oruç tutmanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer aklederseniz". Bakara, 2/184.

لمن الذين يطيقونه فدية طعام مسكين¹⁵³ *âyeti nâzil olduğunda dileyen iftâr edip fidye veriyordu.* فمن شهد منكم الشهر فليصمه¹⁵⁴ *âyeti nâzil olunca, bu âyet nesh edildi', der*¹⁵⁵.

Şa'bî (ö. 104/722), 'على الذين يطيقونه فدية طعام مسكين' *âyeti nâzil olunca zenginler yiyor, iftâr ediyor, fidye veriyor ve oruç tutmuyorlardı. Oruç sadece fakirlerin üzerine kalmış gibiydi. فمن شهد منكم الشهر فليصمه âyeti, fakir zengin herkese orucu farz kıldı', demektedir".*

Yukarıdaki açıklamalarından sonra da kimden rivâyet ettiği tam olarak anlaşılmayacak şekilde meçhûl sîgalar kullanarak farklı görüşleri ve varsa itirazlarını dile getirir.

"Bazıları da şöyle demektedir: 'Bu âyet nesh edilmemiştir. Yaşlılar hakkında nâzil olmuştur'. Ata'nın (ö. 113/733) İbn Abbâs'tan yaptığı bir rivâyette, bu âyetin mensûh olmadığını, oruç tutmaya gücü yetmeyen ve onun yerine bir yoksulu doyuran yaşlı erkek ve kadınlarla ilgili olduğunu söylemektedir"¹⁵⁶.

Semerkandî, neshin varlığını kabul etmenin yanında, ümmet için bir kolaylaştırma olduğunu da düşünmektedir. Bunu Nahl sûresinin 101. âyetini tefsir ederken dile getirmektedir.

Örnek:

Semerkandî, öncelikle âyetin ele aldığı bölümünün kelime kelime anlamını verir. Ardından da İbn Abbas'ın âyet hakkındaki yorumunu aktarır.

وإذا بدلنا آية مكان آية¹⁵⁷

ياني nâsihi آية مكان آية ياني mensûh ile değiştirdiğimizde, anlamındadır. Bir âyeti diğer bir âyetle nesh ettiğimizde, demektir.

İbn Abbâs şöyle demiştir: Rasûlullah(s.a.v.)'a zorluk içeren bir âyet geldiğinde insanlar, Allah'ın amel etmelerini istediği gibi amel etmeye başlardı. Bu durum onlara ağır gelince yüce Allah bu zorluğu nesh ederek, kendisinden bir rahmet olarak onlar için daha kolay ve yumuşak olanı getirir. Kureyş'in kâfirleri onlar için, 'Muhammed ashabıyla alay ediyor. Bugün onlara bir şey emrediyor, yarın ondan daha hafifini getiriyor', diyorlardı"¹⁵⁸.

¹⁵³ "Güçü yetmeyenler üzerine de bir yoksulu doyurma luzumu vardır". Bakara, 2/184.

¹⁵⁴ "Sizden kim o aya ulaşırsa oruç tutsun". Bakara, 2/185.

¹⁵⁵ Âyetin mensûh olmasına ilişkin rivâyetler için bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturidî (ö. 333/944), Te'vilâtü Ehil's-Sünne, Müessesetü'r-Risâle, I-V, Beyrût, 2004, I, 135.

¹⁵⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 183-184. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 288; I, 172.

¹⁵⁷ "Biz bir âyeti başka bir âyetle değiştirdiğimizde". Nahl, 16/101.

¹⁵⁸ Semerkandî, a.g.e., II, 250.

2. Önceki Şeriatların Neshi

Semerkandî, yukarıda zekrettiğimiz Nahl sûresi 101. âyetin tefsirinde islâmiyetten önceki şeriatların neshinden söz etmektedir. Yahûdilerin kible yönünün değiştirilmesi hakkındaki itirazlarına karşılık, Allah'ın olmayan bir şeyi ortaya koyma hürriyeti olduğu gibi, var olanı bir başkasıyla değiştirme hürriyetine de sahip olduğunu dile getirmektedir. Şöyle ki:

"Allah düşmanı Yahûdiler neshi kabul etmiyorlardı. Kible Kabe'ye döndürülünce şöyle diyorlardı: 'Şâyet sizler Hakk üzere idiyerseniz, neden kibleinizden döndünüz? Şâyet ikincisi doğru ise; sizler daha önceleri bâtil üzere yaşıyordunuz. Onlar şeraif'de neshi kabul etmiyorlardı. Zîra bu, bedâ ve pişmanlık hâliydi. Oysa bu, Allah için câiz değildi.

Ancak kendilerine cevap olarak şöyle denebilir: Yüce Allah, yok iken mahlûkâtı yarattığı, sonra onları öldürdüğü, ve sonra onları dirilttiği gibi kendi işinde dilediğini değiştirir. Daha önce olmadığı halde Mûsa'ya şeriat verme örneğinde olduğu gibi, bir şeyi emredip sonra başka bir şeyi de emretmesi de câizdir. Buradaki mana şudur: İlk emri verdiği o vakitte uygun olan oydu. Sonra duruma uygun olarak başka bir emir vermiştir. Bu âyetin anlamı budur"¹⁵⁹.

3. Kur'ân'ın Sünnetle Neshi

Nesh konusu işlenirken tartışılan konulardan biri de sünnetin Kur'ân'ı nesh etmesi meselesidir. Semerkandî'nin bu konudaki düşüncesini Nisâ sûresinin 15. âyetindeki açıklamalarından öğreniyoruz. O zikrettiğimiz âyetin tefsirini yaparken, söz konusu âyetin mensûh olduğunu dile getirmektedir. Bunun delili olarak da Peygamber'den (s.a.v.) bir hadis nakletmektedir. Bunun ardından hiçbir açıklama yapmayan müellif sıradaki âyetin tefsirine geçmektedir. Bu da onun Kur'ân'ın sünnetle nesh edilebileceğine inandığını göstermektedir.

Örnek:

واللاتي يأتين الفاحشة من نساءكم،،، أو يجعل الله لهن سبيلاً¹⁶⁰

"Sonra bu âyet nesh edildi ve onların had cezası recme dönüştü. Ubade b. Sâmî Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: 'Beni dinleyin! Beni

¹⁵⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 148.

¹⁶⁰ "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlar...Yada Allah onlar için bir yol tayin edinceye kadar". Nisâ, 4/15.

*dinleyin! Allah onlar için bir yol tayin etmiştir. Bekârlara yüz celde ve bir yıl sürgün, dullara ise yüz celde ve taşlanarak recm*¹⁶¹.

4. Tek Bir Âyetin Birden Çok Âyeti Neshetmesi

Müfessir, bir âyetin, birden fazla âyeti nesh ettiği düşüncesindedir. Bir başka ifadeyle aynı âyeti birden çok âyetin mensûh olma sebebi olarak göstermektedir. Örneğin; Nisâ sûresinin, *'Onlara, nefislerine işleyecek etkileyici sözler söyle*¹⁶², ve *'Onlardan yüz çevir ve Allah'a tevekkül et*¹⁶³, anlamlarındaki her iki âyetinin de Tevbe sûresinin, *'Ey Peygamber! Kâfir ve münâfıklarla cihat et ve onlara karşı katı ol*¹⁶⁴, anlamındaki âyeti ile nesh edildiğini belirtmektedir.

Örnek:

وقل لهم في أنفسهم قولا بليغا¹⁶⁵“

'Bu âyet, 168 يا أيها النبي جاهد الكفار والمنافقين وأغلظ عليهم¹⁶⁷ *âyetiyle nesh edilmiştir*¹⁶⁷.

فأعرض عنهم وتوكل على الله¹⁶⁸

'Bu âyet, 169 يا أيها النبي جاهد الكفار والمنافقين وأغلظ عليهم¹⁶⁹ *âyetiyle nesh edilmiştir*¹⁷⁰.

¹⁶¹ Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc (ö. 261/875), *Sahih*, Dâru l-hyâi Kütübî'l-Arabiyye, I-V, 1955, Hudûd, 3, Hadd'z-zînâ, 12. Semerkandî, a.g.e., I, 339.

¹⁶² Nîsa, 4/63.

¹⁶³ Nîsa, 4/81.

¹⁶⁴ Tevbe, 9/73.

¹⁶⁵ *"Onlara, nefislerine işleyecek etkili sözler söyle"*. Nîsa, 4/63.

¹⁶⁶ *"Ey Peygamber! Kâfir ve münâfıklarla cihâd et ve onlara karşı katı ol"*. Tevbe, 9/73.

¹⁶⁷ Semerkandî, a.g.e., I, 365.

¹⁶⁸ *"Onlardan yüz çevir ve Allah'a tevekkül et"*. Nîsa, 4/81.

¹⁶⁹ Tevbe, 9/73.

¹⁷⁰ Semerkandî, a.g.e., I, 371. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 201; I, 519; I, 589; III, 323; II, 34; II, 465; II, 540.

II. BÖLÜM

ANLAMAYA YÖNELİK KUR'ÂN İLİMLERİ

Kur'ân içerisinde yer alan bazı âyetlerin anlaşılabilmesi, çeşitli yönleriyle Kur'ân'ın bir bütün olarak ele alınmasına bağlıdır. Bir âyetin, herhangi bir yönden, Kur'ân'ın farklı bir âyeti ile ilişkisi bulunabilir. Âyetler arasındaki bu ilişkiye dikkat ederek ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle, Kur'ân'ı bütünlük içerisinde ele alarak sağlıklı bir sonuca varılabilir. Örneğin; herhangi bir konu hakkında verilen bir bilginin tamamlayıcısı farklı bir yerde karşımıza çıkabilmektedir. Yine bir âyette var olan kapalılık bir başka yerde giderilebilmektedir. Biz İkinci Bölüm'de Semerkandî'nin Kur'ân'ın bu yönüyle alakalı Kur'ân ilimlerine bakışını inceleyeceğiz.

A. Kur'ân'da Garîb İfadeler (Garîb-i Kur'ân)

Allah insanlara, her şeyi kendilerine daha apaçık açıklasın diye, kendi lisânları üzere peygamberler göndermiştir¹⁷¹. Buna paralel olarak bazı peygamberlere vahyettiği kitapların da yine kendi lisânlarıyla aynı olması icap ederdi.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Arapça konuşan bir topluma peygamber olarak gönderildiğinden kendisine vahyedilen Kur'ân'ın dili de Arapça'dır¹⁷². Ancak, Kur'ân'da az da olsa garîb ifadelerin bulunuşu -ki bu garîb ifadeler tamamen tesbît edilmiş bulunmaktadır- veya Allah'ın kelâmında Kureyş lehçesi ekseriyeti teşkil etmekle beraber, diğer lehçelerden de birçok kelimenin bulunması Garîbu'l-Kur'ân meselesini ortaya çıkarmaktadır¹⁷³.

Kur'ân'da yabancı kelimelerin bulunup bulunmadığı konusunda âlimler arasında ihtilâflar olsa da¹⁷⁴ bu konuyu araştıran âlimler bulunmaktadır. Suyûtî, el-İtkân'ında Kur'ân-ı Kerim'deki garîb ifadeleri sûre başlıkları altında çıkarmış ve ne anlamda kullandıklarını da açıklamıştır¹⁷⁵.

Arapça bir kitap olan Kur'ân'ın içerdiği bazı lâfızlar bizzat Araplar tarafından da anlaşılamayabiliyordu. Mücâhid kanalıyla yapılan bir rivâyette İbn Abbâs şöyle demektedir: *"Bir su kuyusu hakkında tartışan iki bedevi bana gelinceye kadar*

¹⁷¹ İbrahim, 14/3.

¹⁷² Yûsuf, 12/2.

¹⁷³ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., 151.

¹⁷⁴ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., 153.

¹⁷⁵ Suyûtî, a.g.e., I-II, 305 .

¹⁷⁶ فاطر kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyordum. Onlardan biri أنا فطرتها, yani, onu ilk önce ben açtım, deyince bu kelimenin ne anlama geldiğini öğrenmiş oldum¹⁷⁷.

Yine konu ile bağlantılı bir haber de şöyledir: "İbn Cerîr'in tahricinde Sa'îd b. Cübeyr (ö. 94/712) şöyle demektedir: 'İbn Abbâs'a ¹⁷⁸ وحنا من لدنا âyeti hakkında sordum. Ancak o konuda hiçbir şey söylemedi'¹⁷⁹.

Konuyla ilgili âyetler hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Suyûtî bu konudaki rivâyetlerden, sahih isnâdlara sahip olmaları sebebiyle İbn Abbâs ve ondan nakleden arkadaşlarının rivâyetlerinin tercihte üstün olduklarını dile getirmektedir¹⁸⁰.

Gârib İfadeleri Açıklamak İçin Kullandığı Kaynaklar

Semerkandî de tefsîrinde, kavram olarak Garîbu'l-Kur'ân'a (Kur'ân'da yer alan garîb ifadeler) değinmemekle birlikte, âyetlerde yer alan bazı kelimelerin ne anlama geldiği konusunda açıklamalar yapmaktadır. Bu konuda bazen lügatçılardan yararlanmakla beraber, kelimeler hakkındaki farklı görüşleri de genellikle yorumsuz bir şekilde sunmaktadır.

Müellif, bu tür ifadeleri tefsîr ederken daha çok selef âlimlerinin görüşlerini aktararak söze başlar. Örneğin, Bakara sûresinin 58. âyetinde geçen (حطة) kelimesi için önce Katâde'den bir rivâyet aktaran Semerkandî, kaynak isim belirtmeksizin farklı bir görüşten ve ardından da garîb lâfızlar karşısında takınılan genel bir tutumdan bahseder.

Örnek 1:

وقولوا حطة¹⁸¹

"Katâde kendisinden yapılan bir rivâyette, 'hatalarımızı azalt, anlamını'¹⁸², verirken; bazıları, 'Allah'tan başka ilâh yoktur'¹⁸³, 'Allah'ın adıyla', anlamında olduğunu söylerler. 'Bu şekilde söylemekle emr olunduk, onun anlamını bilemeyiz'¹⁸⁴, diyenler de vardır'¹⁸⁵.

¹⁷⁶ Fatır, 35/1.

¹⁷⁷ Suyûtî, a.g.e., I-II, 304.

¹⁷⁸ "Katımızdan bir rahmet (verdik)". Meryem, 19/13.

¹⁷⁹ Suyûtî, a.g.e., I-II, 304.

¹⁸⁰ Suyûtî, a.g.e., I-II, 305.

¹⁸¹ "Hitte deyin". Bakara, 2/58.

¹⁸² Taberî, a.g.e., I, 428.

¹⁸³ Taberî, a.g.e., I, 429.

¹⁸⁴ Taberî, a.g.e., I, 429.

¹⁸⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 121.

Nahl sûresinin 72. âyetinde geçen (وحفدة) ifadesi için ise Semerkandî, birbirine benzeyen pek çok görüş aktarmaktadır. Öncelikle kendi görüşünü sunan müellif, ardından kaynaklarını da zikrederek diğer görüşleri dile getirmektedir.

Örnek 2:

وجعل لكم من أزواجكم بنين وحفدة¹⁸⁶

"Uşaklar, hizmetçiler ve damatlar, anlamına gelir denilmiştir¹⁸⁷."

Zir b. Hubeyş'in İbn Mes'ûd'dan yaptığı rivâyette الحفدة için iki kız kardeş anlamını vermiştir¹⁸⁹.

Mücâhid şöyle demiştir: 'Uşakları, hizmetçileri ve damatlarıdır¹⁹⁰.'

İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivâyette, 'onlar damatlarıdır¹⁹¹', denilmiştir.

Rebî' b. Enes ise, البنون, kişinin hanımından olan çocukları, الحفدة ise hanımından olmayan çocuklarıdır¹⁹², der.

Zir b. Hubeyş; الحفدة, kişinin ma'iyetidir, anlamını verir.

İkrime İbn Abbâs'tan yaptığı rivâyette, veled-i sâlih olduğunu söylemiştir.

Dil bilimciler şöyle demiştir: 'Lügatta aslı yürümekte hızlılıktır, sürattir¹⁹³'.

Semerkandî, bazı garîb kelimeler hakkında ise sadece kendi düşüncesini aktarmakla yetinmektedir. Örneğin; Mü'minûn sûresi 11. âyette geçen (الردوس) kelimesini açıklarken herhangi bir kaynak göstermemektedir.

Örnek 3:

الذين يرثون الفردوس¹⁹⁴

'Rum dilinde duvarlarla çevrili bahçeler, anlamındadır. Cennet ehli herkesin firdevste nasîbi olacaktır. Zîra oranın hepsi ağaçlar ve bahçelerden müteşekkildir¹⁹⁵'.

Müfessir, bazı garîb ifadeleri açıklarken, Sahâbe'den yaptığı alıntılara da başvurur. Örneğin; Tubba' kavminin mahiyeti hakkında Abdullah b. Selâm'ın görüşlerini aktarmakla yetinir. Bu rivâyete dayanarak Tubba'ın bir kral ismi olduğunu dile getiren Semerkandî, söz konusu kralın sâlih bir insan olduğunu ve topluluk

¹⁸⁶ "Sizin için eşlerinizden çocuklar ve torunlar yarattı". Nahl, 16/72.

¹⁸⁷ Taberî, a.g.e., VIII, 192.

¹⁸⁸ Taberî, a.g.e., VIII, 189.

¹⁸⁹ Taberî, a.g.e., VIII, 188-189.

¹⁹⁰ Taberî, a.g.e., VIII, 191.

¹⁹¹ Taberî, a.g.e., VIII, 189.

¹⁹² Aynı manadaki rivâyetler için bkz. Taberî, a.g.e., VIII, 192.

¹⁹³ Semerkandî, a.g.e., II, 242-243. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 113-114; II, 155;

III, 131; II, 94.

¹⁹⁴ "Firdevse vâris olanlar". Mü'minûn, 23/11.

¹⁹⁵ Semerkandî, a.g.e., II, 409. Farklı örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 194; II, 283; III, 131.

içinde yaşayan inançlı gençler ile onları çekemeyen halkı sadâkat imtihanına tabi tuttuğunu dile getirir.

Örnek 4:

وأصحاب الأيكة وقوم تبع¹⁹⁶

'Yani, Hamîr kavmi kastedilmektedir. تبع kral ismidir de denilmiştir.

Veki' İmran b. Cerîr'den, o da Ebû Mücliz'den rivâyet ettiğine göre Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Selâm'a gelip (تبع) hakkında soru sordu. O da şöyle dedi: 'Tubba' insanlar arasında üstünlüğü bulunan ve din otoritelerinden bir gurup genci ateşle imtihan eden bir adamdır. Tubba' halk ile sohbet etmekteydi. Topluluk, 'halk senin dininizi terk etti ve gençlere tabi oldu', dediler. Tubba' gençlere dönüp, 'şunların dediklerine bakar mısınız?', dedi. Gençler, 'onlarla bizim aramızda yalancıyı yakan ve sâdik olana zarar vermeyen bir ateş olsun', dediler. Tubba', 'tamam', dedi ve gençlere, ateşe girmeleri emrini verdi. Mushaflarını aldılar ve ateşe girdiler. Ateş onlar için yarıldı ve onlar da içine girdiler. Sonra kavmine ateşe girmelerini söyledi. Ateşe yaklaştıklarında sıcaklığı hissettiler ve geri çekildiler. Tubba', 'kesinlikle o ateşe gireceksiniz', deyince girdiler. Ortasına geldiklerinde ateş onları sardı ve yaktı. Tubba' müslüman oldu. O sâlih bir insandı¹⁹⁷. İsminin Kerb meliklerinin oğlu Sa'd, künyesinin de Ebû Kerb olduğu söylenmektedir¹⁹⁸.

B. Sûre Başlarındaki Mukatta'a Harfleri (Hurûf-ı Mukatta'a)

Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerinden yirmi dokuzu, bir ile beş aralığında müstakil harflerden oluşmaktadır. "Bazı sûrelerin başında bazen basit, bazen de bir kaç harfin birleşmesinden müteşekkil rumuzlar bulunmaktadır. Bu kesikli harflere Hurûf-ı Mukatta'a denir"¹⁹⁹. Bir başka tanımla; 'Bazı sûrelerin başında bir veya birkaç harften oluşan ve Arap dilinde muayyen bir manada kullanılmayan harf veya harfler gurubuna Hurûf-ı Mukatta'a denir'²⁰⁰.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi yirmi dokuz sûrede yer alan Mukatta'a harflerinin Kur'ân'daki dağılımı aşağıdaki şekildedir. Sıralamayı önce harflerin sayısına, sonrasında da sûre numaralarına göre yaptık:

¹⁹⁶ "Eyke halkı ve Tubba' kavmi". Kâf, 50/14.

¹⁹⁷ Taberî, a.g.e., XIII, 199.

¹⁹⁸ Semerkandî, a.g.e., III, 270. Farklı örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 337; II, 187-188; II, 193; II, 254-255.

¹⁹⁹ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 134. Farklı tanım için bkz. Keskiöğlu, Osman, Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri, Türkiye Diyânet Vakfı yay., Üçüncü Baskı, Ankara, 1993, s. 68.

²⁰⁰ Albayrak, Halis, a.g.e., s. 160.

<u>Sûre adı:</u>	<u>Sıra no</u>	<u>Başladığı Harf/Harfler</u>
1. Sâd	38	ص
2. Kaf	50	ق
3. Kalem	68	ن
4. Yâsîn	36	يس
5. Taha	20	طه
6. Neml	27	طس
7. Mü'min	40	حم
8. Fussilet	41	حم
9. Casiye	45	حم
10. Ahkaf	46	حم
11. Zuhruf	43	حم
12. Duhan	44	حم
13. Bakara	2	الم
14. Âl-i İmran	3	الم
15. Ankebût	29	الم
16. Rûm	30	الم
17. Lokman	31	الم
18. Secde	32	الم
19. Yûnus	10	الر
20. Hûd	11	الر
21. Yûsuf	12	الر
22. İbrahim	14	الر
23. Hicr	15	الر
24. Kasas	28	طسم
25. Şu'ara	26	طسم
26. A'raf	7	المص
27. Ra'd	13	المر
28. Meryem	19	كهيعص
29. Şûra	42	حم عسق

Yukarıda da görüldüğü üzere on dört ayrı harften müteşekkil Mukatta'a Harfleri, yine on dört farklı şekilden oluşmaktadır. Bunların üçü tek harften, dokuzu iki harften, on üçü üç harften, ikisi dört harften ve yine ikisi de beş harften meydana gelmektedir.

Genel olarak müteşâbihâtтан kabul edilen Mukatta'a Harflerinin²⁰¹ manalarının bilinebilmesi konusunda iki ayrı görüş bulunmaktadır²⁰². Birincisi selefin (ilk yorumlara bağlı kalıp te'vile gitmeyenler), bilinemeyeceğine ilişkin görüşü, bir diğeri de halefin (müteahhirûn ehl-i sünnet kelâmcılarının) bilinebileceği, hatta bilinmesi gerektiğine dair görüşüdür²⁰³.

1. Mukatta'a Harflerine Bakışı

Semerkindî'nin, konu ile ilgili görüşlerinin büyük bir bölümünü Bakara sûresinin ilk âyetini tefsîr ederken öğreniyoruz. Semerkindî burada, Mukatta'a Harfleri ile ilgili olarak çok geniş bir değerlendirme yapmaktadır.

Müellif, babasından isnâdıyla birlikte aktardığı bir rivâyette, İbn Abbâs'ın الم için²⁰⁴ انا الله اعلم şeklinde bir açıklamada bulunduğunu ifade ettikten sonra, bu sözün ne anlam geldiğini açıklar, Araplar'ın kullandığı bir dil özelliğini aktarır.

Örnek:

"İbn Abbâs'ın انا الله اعلم sözünün anlamı şudur: 'Elif (ا) , lâm (ل) ve mim (م) de اعلم'. Zîra Kur'ân Arapların diliyle nâzil olmuştur. Araplar bir harfini zikrederek cümlelerin tamamını kastederlerdi. Şunu söyleyenin sözüne bakmaz mısın? قلت لها قلني . Burada geçen kâf (كاف) harfi ile قلت قلد cümlesi kastedilmektedir".

Kelbî'nin âyet hakkında, 'Bu bir kasemdir. Yüce Allah Kur'ân'a kasem etti'²⁰⁵, dediğini aktaran Semerkindî, bu durumda âyetin, 'Muhammed'in (s.a.v.) kalbine indirilen Kur'ân, Allah katından indiğine dair şüphe olmayan bu kitaptır', anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bunu açıkladıktan sonra dilbilimcilerin, Kelbî'nin görüşü hakkındaki değerlendirmelerine değinir. Zîra dilbilimcilerin; burada kasemden söz edilemeyeceğini, çünkü kasemin cevabının ان واللام، وقد، ولقد، وما، واللام، ان gibi harflerle birlikte geldiğini; burada ise bu harflerden herhangi birinin bulunmaması sebebiyle yeminin

²⁰¹ Zerkeşî, a.g.e., I, 255 ; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 21 ; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 134; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 193.

²⁰² Zerkeşî, a.g.e., I, 261.

²⁰³ Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, a.g.e., I, 261; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 136; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 194.

²⁰⁴ Taberî, a.g.e., I, 131.

²⁰⁵ Taberî, a.g.e., I, 130.

söz konusu olamayacağını, söylediklerini aktarmaktadır. Bunun devamında ise Semerkandî, bu tartışmayla ilgili olarak şunları aktarmaktadır:

"Fakat cevap olarak, yeminin yeri لاريب فيه sözüdür denilirse şâyet; o takdirde bir insan, والله هذا الكتاب لاريب فيه şeklinde yemin ederse, bu durumda cümle, yemine cevap değil, müstâkil bir cümle olacaktır. O zaman Kelbî'nin sözü doğru bir söz olur. Şâyet; 'toplum bu zamanda mûsaddıklar ve mükezzibler olarak ikiye ayrılmıştı. Mûsaddık kasemsiz tasdîk eder. Mükezzip ise yeminle bile tasdîk etmez. Allah'ın bu yemindeki hikmeti ne olabilir?', diyen olursa ona şöyle denilir: Kur'ân Arap Dili'yle indirilmiştir. Arapların bazıları sözünü te'kit etmek istediğinde kendi sözleri üzerine yemin ederler. Yüce Allah da Kur'ân'ın kendi katından olduğuna bu harfler üzere kasem etmiş ve bu harfleri te'kit aracı olarak kullanmayı murâd etmiştir'.

Semerkandî, الم için verilen farklı anlamlar hakkında da bilgi vermektedir. Örneğin, Elif (ا) için Yüce Allah, lâm (ل) için Cebrâil, mim (م) için de Muhammed (s.a.v.) anlamı verildiğini aktardıktan sonra, bu durumda âyete, 'O, Cebrâili, içinde hiçbir kuşku barındırmayan bu Kur'ân'la Muhammed'e (s.a.v.) gönderen Allah'tır', anlamının yüklenmiş olacağını belirtmektedir. Yine bazılarının, her bir harfin Allah'ın isimlerinden birinin başı olduğunu söylediklerini hatırlattıktan sonra; 'elif (ا) الله isminin, lâm (ل) اللطيف isminin, mim (م) ise مجيد isminin baş harfidir'²⁰⁶, dediklerini, bunun da الله اللطيف المجيد انزل الكتاب şeklinde anlamlandırılabilceğini söyler.

Semerkandî, âyet hakkında açıklama yapanlardan da nakillerde bulunmaktadır. Burada Şa'bî'nin bu harflerle ilgili olarak, 'Allah'ın kitaplarına koyduğu bir sır vardır. Kur'ân'daki sırrı ise hurûf-ı mukatta'adır' dediğini aktardıktan sonra, Hz. Ali'nin, 'Onlar harfleri sûrelere dağıtılmış, yüce Allah'ın isimleridirler. Burada الم, bir yerde الر, bir yerde de حم, bir başka yerde de ن geçer. Bunlar toplandığında الرحمن olur. Böylece diğer harfler de bir araya toplandığında Allah'ın isimlerinden birini oluştururlar'²⁰⁷, şeklindeki açıklamasını rivâyet eder.

Kutrûb'un (ö. 210/825) Mukatta'a Harfleri ile ilgili olarak yaptığı, 'müşrikler, Allah'ın, والغوا فيه لعكم تغلبون²⁰⁸ âyetinde belirttiği gibi, Kur'ân'ı dinlemiyorlardı. Allah, huccet kendileri için de bağlayıcı olsun diye, dinlememekte direttikleri Kur'ân'a dikkatlerini çekecek bir şey duymalarını murâd, etti'²⁰⁹ şeklindeki değerlendirmesini de aktardıktan sonra Semerkandî, sözü bu harflerin manalarının insanlar tarafından

²⁰⁶ Taberî, a.g.e., I, 131.

²⁰⁷ Taberî, a.g.e., I, 130- VII, 105-106.

²⁰⁸ "O sırada yaygara yapın". Fussilet, 41/26.

²⁰⁹ Ibn Abbâs bu görüşü tefsîrinde zikretmektedir. Bkz. Maturidî, a.g.e., I, 13.

bilinip bilinemeyeceği hususuna getirir. Burada 'Allah bu sûrede bulunan ahkâm ve kıssalar hakkındaki her şeyi sûrenin başında zikrettiği harflere yerleştirmiştir. Bunları ya nebî ya da velîler bilebilirler. Daha sonra bunları tüm sûrelerde insanların anlaması için açıklamıştır', şeklinde bir değerlendirmeyi naklederek, Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Mes'ûd'un, 'Hurûf-ı Mukatta'a açıklanamayan sırlardandır'²¹⁰, şeklindeki görüşlerini aktarır. Bunun dışında herhangi bir tartışma ya da yoruma yer vermez.

Semerkandî, 'bazıları da' ifadesini kullanarak bu harflerin; Kur'ân'ın herkesin bildiği ve kullandığı harflerden oluştuğunu, dolayısıyla kimsenin anlayamama gibi bir mazeretinin olamayacağını vurgulamaktadır. Şöyle ki: 'Müşrikler şöyle diyorlardı: Biz bu Kur'ân'ı anlamıyoruz. Zîra, kalplerimiz kılıflar içindedir. (قلوبنا في اكنة²¹¹). Bu şekilde Allah, onlara Kur'ân'ın, lisânlarının terkip ettiği harflerden oluştuğunu açıklıyordu. Yani, bu Kur'ân sizin lisânınız üzeredir. Size ne oluyor da aklınızı kullanmıyorsunuz, demek istiyordu. Burada zikrettiği harflerle bütün harfleri kastediyordu. Bir kişinin; ا، ث، ط، ي öğrettim (çocuğuma علمت ولدي ب، ت، ث، ط harf değil, alfabedeki bütün harfler kastedilmektedir'.

"Onlar sûrelerin şî'arındırlar. Yani sûrelerin isimleridirler"²¹², şeklinde bir görüşü de kaynaksız bir şekilde aktardıktan sonra Semerkandî, Mukatta'a Harflerinin Yahûdiler tarafından cümel²¹³ hesaplamalarında kullanıldığına değinmektedir. Kaynak belirtmeksizin yaptığı nakilde, bir gurup Yahûdî ile Peygamber (s.a.v.) arasında geçen konuşmayı aktardıktan sonra Kur'ân'da geçen tüm Mukatta'a Harflerinin tefsirinin burada açıkladığı biçimde algılanması gerektiğini vurgulayarak bu konuyla ilgili açıklamalarına son verir:

'Allah düşmanı Yahûdiler bu harfleri cümel hesabı²¹⁴ üzere tefsir ettiler. Aralarında Ka'b b. Eşref, Hayy b. Ahtab, Ebû Yasir b. Ahtab, Şu'be b. Amr ve Mâlik b. Sayf'ın da bulunduğu bir gurup Yahûdinin Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda şöyle dedikleri zikredilir: 'Senin الم ذلك الكتاب şeklinde bir şeyler okuduğunu duyduk. Şâyet doğru söylüyorsan ümmetinin bekâsı yetmiş bir senedir. Zîra elif (ا) bir, lâm (ل) otuz, mim (م) de kırktır'. Resûlullah (s.a.v.) gülümseyince; 'bundan başka var mı?', dediler. Resûlullah (s.a.v.), 'evet! المص', dedi. 'Bu daha çok', dediler. 'Çünkü sâd (ص) doksandır'. 'Başka var mı?', diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.) 'الر', dedi. 'Bu daha çok', dediler. 'Çünkü ra (ر) ikiyüzdür'. Resûlullah (s.a.v.), المر dan haber

²¹⁰ Taberî, a.g.e., I, 132.

²¹¹ "Kalplerimiz kılıflar içindedir". Fussilet, 41/5.

²¹² Taberî, a.g.e., I, 130.

²¹³ Sayılar kullanılarak yapılan bir tür cifir ya da ebce hesabı kastedilmektedir.

²¹⁴ Taberî, a.g.e., I, 132.

verince, 'kafamızı karıştırdın ey Muhammed! Azı mı alalım yoksa çoğu mu bilemedik', dediler. Onlar Kur'ân'ı akılları kadar anladılar. Her insan akli miktarınca ilim öğrenir. Kur'ân'da geçen bütün Hurûf-ı Mukatta'anın tefsiri burada zikrettiğimiz gibidir. Allah doğruyu en iyi bilendir²¹⁵.

2. Mukatta'a Harflerini Yorumlaması

Semerkandî, Mukatta'a Harfleri hakkında hem kendisi bazı açıklamalar sunarken hem de naklettiği farklı görüşlerle yorum yapmaktadır. Bununla beraber Semerkandî'nin, aynı harfler hakkında birbirinden farklı açıklamalarına da rastlamaktayız.

Kur'ân'da birbiri ardına gelen Yûnus, Hûd ve Yûsuf sûrelerinin başlarındaki Mukatta'a Harfleri aynıdır. Hepsi ال ile başlayan bu harflerle ilgili yaptığı açıklamalarda Semerkandî, söz konusu Mukatta'a Harfleri için aynı manaları vermemekte, hemen hemen her birinde farklı yorumlar aktarmaktadır. Onun daha çok âyetlerin bağlamını dikkate aldığı görülmektedir. Örneğin; Yûnus sûresinin ilk âyetinde geçen ال için, İbn Abbâs'ın 'انا الله ارى'²¹⁶, ifadesini Semerkandî, 'arştan yerdekileri görürüm. Benim gördüğümü görebilen var mı?', şeklinde açıklamaktadır²¹⁷.

Hûd sûresinde ise yine İbn Abbâs'ın aynı görüşünü aktardıktan sonra herhangi bir yoruma gitmeden âyetle ilgili olarak farklı bir açıklamaya da yer verir. Burada da elif (ا) için الازه, lâm (ل) için لطفه ve râ (ر) için روبيته şeklinde bir açıklama yapıldığını dile getirir²¹⁸.

Yûsuf sûresine gelince, bu sûrenin Yahûdi ve Hıristiyanların Resûlüllah (s.a.v.)'in ashabına, 'Yakup ve oğullarının Kenan'dan Mısır'a intikallerini ve işlerinin başlangıcını arkadaşınıza sorunuz', demeleri üzerine nâzil olduğunu anlatan Semerkandî, burada geçen ال harfleri için 'Ey Muhammed! Ben, gören ve Sana sordukları şeyleri işiten Allah'ım', anlamını vermektedir. Ayrıca söz konusu harflere 'Ben, Yûsuf'un kardeşlerinin yaptıklarını ve ona olan muamelelerini gören Allah'ım' ve 'mahlûkâtın gördüğünü ve görmediğini de gören Allah'ım', şeklinde manalarının verildiğini de aktarmaktadır²¹⁹.

²¹⁵ Söz konusu harflere verilen farklı manalar için bkz. Maturidî, a.g.e., I, 13; Semerkandî, I, 85-89.

²¹⁶ Taberî, a.g.e., VII, 105.

²¹⁷ Semerkandî, a.g.e., II, 87.

²¹⁸ Semerkandî, a.g.e., II, 115.

²¹⁹ Semerkandî, a.g.e., II, 149.

C. Kur'ân'da Anlamı Kapalı Âyetler (Mübhemât-ı Kur'ân)

Mübhem kavramı kelime olarak şu anlamlara gelmektedir: "Kapalı olmak, bilinmeme, çözüm imkânının olmaması, işin karışık ve gizli olması, kapısı olmayan duvar, açılmayan kilit veya kapı, gizli yol, konuşamama, tercihsizlik, güçlülük ve büyüklük"²²⁰. Genel bir ifadeyle lügatte *gizli kalmak*, demek olan mübhem kavramı, Mübhemât-ı Kur'ân şeklinde bir terkibe dönüştüğünde ise, 'Kur'ân'da vârid olup Allah'ın özel ismiyle zikretmediği her lâfızdır'²²¹, anlamını taşımaktadır.

Allah Kur'ân'da, aşağıda zikredeceğimiz çeşitli sebeplerle mübhem ifadeler kullanmıştır. Konuyla ilgili olarak İkrime'nin, 'Allah'a ve Resûl'üne hicret etmek için evinden çıkıp ta vefat eden kişiyi'²²² öğrenmek için on dört yıl araştırdım'²²³, dediği rivâyet edilmektedir.

Kur'ân'da mübhem lâfızların bulunması şu sebeplerle açıklanmaktadır:

1. Bir yerde mübhem bırakılan bir hususun, başka bir yerde açıklanarak zenginlik oluşturulması²²⁴.
2. Meşhur olduğu için biliniyor olması²²⁵.
3. Mübhemin gizlenerek, o mübhemin atfedilmesini istemenin daha belîğ olduğunun gösterilmesi²²⁶.
4. Açıklanması durumunda büyük bir fayda sağlamayacak olması²²⁷.
5. İsim zikretmeden kâmil bir vasıfla mübhemini nitelendirilmesi²²⁸.
6. Umûmîliğe işaret edilmesi²²⁹.
7. Nâkıs bir vasıfla mübhemini tahkîr edilmesi²³⁰.

²²⁰ Yaşar, Hüseyin, Kur'ân'da Anlamı Kapalı Âyetler, Beyan yay. İstanbul, 1997, s. 27.

²²¹ Belensî, İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (ö. 782/1402), Tefsîru Mübhemâtı'l-Kur'ân, (Thk. Dr. Hanîf b. Hasan el-Kâsîmî), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1991, I, 35. Benzer bir tanım için bkz. Albayrak, Halis, a.g.e., s. 165.

²²² Nisa, 4/100.

²²³ Zerkeşî, a.g.e., I, 244.

²²⁴ Zerkeşî, a.g.e., I, 244; Suyûtî, a.g.e., III-V, 382; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 187; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 216; Yaşar, Hüseyin, a.g.e., s. 100.

²²⁵ Zerkeşî, a.g.e., I, 245; Suyûtî, a.g.e., III-V, 382; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 187; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 217; Yaşar, Hüseyin, a.g.e., s. 101.

²²⁶ Zerkeşî, a.g.e., I, 246; Suyûtî, a.g.e., III-V, 383; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 187.

²²⁷ Zerkeşî, a.g.e., 247; Suyûtî, a.g.e., III-V, 383; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 187; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 217; Yaşar, Hüseyin, a.g.e., s. 102.

²²⁸ Zerkeşî, a.g.e., I, 248; Suyûtî, a.g.e., III-V, 383; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 188; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 216; Yaşar, Hüseyin, a.g.e., s. 102.

²²⁹ Zerkeşî, a.g.e., I, 248; Suyûtî, a.g.e., III-V, 383; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 187; Yaşar, Hüseyin, a.g.e., s. 102.

²³⁰ Zerkeşî, a.g.e., I, 249; Suyûtî, a.g.e., III-V, 383; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 188; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 217; Yaşar, Hüseyin, a.g.e., s. 103.

1. Mübhemin Kur'ân'da Bulunma Sebebi

Semerkadî, âyetleri tefsîr ederken karşılaştığı mübhem ifadeleri konunun bağlamını da dikkate alarak açıklamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte âyette yer alan mübhem lâfzın hangi amaçla, açıkça ifade edilmediği hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Meselâ, Furkân sûresi 28. âyette yer alan mübhem ifadenin tahkîr amaçlı olduğunu dile getirmektedir.

Örnek:

يا ويلتى ليتي لم اتخذ فلانا خليلا²³¹

"Bu kişi Ubeyy b. Halef'tir²³². Tahkîr etmek için isim zikredilmemiştir²³³."

2. Mübhem Lâfızları Açıklamada Başvurduğu Kaynaklar

Müellif, mübhem lâfızları tefsîr ederken, selef âlimlerden naklettiği rivâyetlere başvurmaktadır. Ancak pek çok yerde olduğu gibi burada da isnâd zincirini vermemekte ve kaynak belirtmemektedir. Buna örnek olarak, Yûsuf sûresi 10. âyette, Yûsuf'u öldürmeyip farklı bir çözüm yolu öneren birinin varlığından bahsedilmekle birlikte, bu kişinin kimliğinden hiç söz edilmemektedir. Semerkandî, ilgili âyeti yorumlarken bu kişinin kim olduğu hakkında Katâde, Dahhâk ve Kelbî'den nakiller aktarmaktadır.

Örnek:

قال قاعل منهم لا تقتلوا يوسف²³⁴

" قاعل منهم Yûsuf'un kardeşlerinden biri anlamındadır. Katâde ve Dahhâk, bu sözün sahibinin, yaşça en büyük olan Rûbeyl olduğunu söylerken²³⁵; Kelbî, en büyükleri değil ama en akıllıları olan Yehûda olduğunu ifade etmektedir²³⁶."

Semerkandî, mübhem lâfızları açıklarken, bazen hiçbir kaynağa başvurmadan, tamamen kendi ifadeleriyle kapalılığı gidermeye çalışır. Bakara sûresinin 132. âyetinde, Hz. İbrâhim'in çocuklarına tavsiyede bulunduğu ifade edilmekle birlikte, bu çocukların kimler olduğu belirtilmemektedir. Şunu da vurgulamalıyız ki; önemli olan burada söz konusu olan kişilerin kimlikleri değil, tavsiyenin niteliğidir. Ancak Semerkandî, bu kişilerin isimlerini belirtme gereği duymuş olacak ki; hiçbir kaynak göstermeden konuyla ilgili bilgi vermektedir.

²³¹ "Keşke falanı dost edinmeseydim". Furkan, 25/28.

²³² Taberî, a.g.e., XI, 11.

²³³ Semerkandî, a.g.e., II, 459.

²³⁴ "Onlardan biri 'Yûsuf'u öldürmeyin' dedi". Yûsuf, 12/10.

²³⁵ Taberî, a.g.e., VII, 203.

²³⁶ Semerkandî, a.g.e., II, 152. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 63; I, 226.

Örnek:

ووصى بها إبراهيم بنيه ويعقوب²³⁷

Bunlar dört kişidir. İsmail, İshâk, Medyen ve Müdâyin. Sonra Yakup, oğullarına vasiyette bulundu. Onlar on iki çocuktur. Mısır'a gidip onları putlara tapar gördüğünde, kendilerine İslâm dini üzere kalmaları konusunda vasiyette bulundu. Bu çocuklar şunlardır: Rûbeyl, Şum'ûn, Yehûda, Lâvâ, Neftâl, Riyâlûn, Yeşçar, Dân, İştrefiyahan, Hân, Yûsuf ve Bünyâmin²³⁸.

Müellif, bazen de âyetlerde geçen mübhem ifadeler için umûmu kapsayacak yorumlar yaparak manayı genele yayar. Belli bir isim ya da isimler üzerinde durmaz. İkrime'nin, 'öğrenmek için on dört yıl araştırdım'²³⁹, dediği Nisâ sûresinin 100. âyetin de geçen "Allah'a ve Resûl'üne hicret edip ölen kimse" için herhangi bir isim belirtmeden genel bir mana verir.

Örnek:

و من يخرج من بيته مهاجرا الى الله ورسوله ثم يدركه الموت²⁴⁰

"O uğurda ölen herkes kastedilmektedir"²⁴¹.

D. Mücmel ve Mübeyyen

Mücmel, "delâleti açıklığa kavuşmamış olandır"²⁴². Bir başka tanımla mücmel, "iki husustan her birine delâlet eden ve her birinin diğerine nisbette delâlet konusunda bir üstünlüğü bulunmayandır"²⁴³, şeklinde tarif edilir.

"Kur'ân âyetlerindeki mücmellik, müştereklik, müşkillik ve hâfilik gibi hususları açıklayan ve âyetleri anlaşılır hale getiren âyetlere de mübeyyen âyetler denir"²⁴⁴.

Kur'ân'ın bir defada değil de bir anlamda ihtiyaca binâen nâzil olan bir kitap olması, bir konunun farklı yönleriyle ayrı ayrı yerlerde ve zamanlarda vahyedilmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla Kur'ân'ın herhangi bir yerinde bir kapalılık bulunabilmekte; farklı bir yerde ise; bu durum ortadan kaldırılabilir.

²³⁷ "İbrahim çocuklarına tavsiyede bulundu. Yakup da". Bakara, 2/132.

²³⁸ Semerkandî, a.g.e., I, 160. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 129; I, 190.

²³⁹ Zerkeşî, a.g.e., I, 244.

²⁴⁰ "Her kim Allah'a ve Resûl'üne ulaşmak için evden çıkar da ölüm onu yakalarsa". Nisa, 4/100.

²⁴¹ Semerkandî, a.g.e., I, 382. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 582; II, 35; II, 298.

²⁴² Suyûtî, a.g.e., III-IV, 49.

²⁴³ Subhî Sâlih, a.g.e., s. 323.

²⁴⁴ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 229; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 183.

Mücmelin Kur'ân'da yer aldığı düşüncesine itirazı olanların²⁴⁵ bulunmasına karşın daha doğru olan görüş, onun vakî olduğu, lâkin mücmelliği üzere ebediyen kalmadığıdır²⁴⁶. Bu âyetler bazen aynı âyette ya da Kur'ân'ın herhangi bir âyetinde yer alan açıklamalarla ve bazen de Peygamber'in (s.a.v.) uygulama ve beyânlarıyla mübeyyen hale getirilirler²⁴⁷.

Kur'ân'da mücmel âyetlerin bulunmasının sebepleri olarak şunlar zikredilmektedir:

- a) Lâfzın iki zıt manayı da içermesi²⁴⁸.
- b) Zamirin merciinin net olarak belli olmaması²⁴⁹.
- c) Atıf ve isti'nâfın her ikisinin de ihtimal dâhilinde olması²⁵⁰.
- d) Âyette geçen lâfzın garib olması²⁵¹.
- e) Az kullanılan bir lâfız olması²⁵².
- f) Lâfızlar arasında takdim ve tehir olması²⁵³.
- g) Lâfzın başka bir şekle kalbolması (dönüşmesi)²⁵⁴.

1. Konuya İlişkin Âyetler Hakkındaki Yorumu

Semerkandî, söz konusu âyetleri incelerken, kelimenin farklı anlamlara geldiğini ifade ederek mücmelliğini ortaya koyar. Bazen anlamlar arasında tercihte bulunursa da sadece ilgili görüşleri sunmakla yetindiği de vâkîdir. Bakara sûresinin 228. âyetinde geçen (ثلاثة قروء) ifadesindeki (قروء) lâfzının hem temizlik hem de hayız anlamına geldiğini ifade etmekle birlikte; âlimlerin çoğunluğunun benimsedikleri anlamı zikrederek tercihini belirtir.

²⁴⁵ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 49; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 323; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 182.

²⁴⁶ Subhî Sâlih, a.g.e., s. 323.

²⁴⁷ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 50-51; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 324; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 183; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 233.

²⁴⁸ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 49; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 323; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 182; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 231.

²⁴⁹ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 49; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 324; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 182; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 231.

²⁵⁰ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 49; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 232; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 182.

²⁵¹ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 50; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 323; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 183; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 233.

²⁵² Suyûtî, a.g.e., III-IV, 50; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 182.

²⁵³ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 50; Subhî Sâlih, a.g.e., s. 324; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 183.

²⁵⁴ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 50; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 183.

Örnek:

ثلاثة قروء²⁵⁵

"Yani üç hayız dönemi. Bazıları da üç temizlik dönemi olduğunu söylemektedir²⁵⁶. İlim ehlinin çoğunluğu bundan kastın hayız olduğunu söylemektedir. القرء kelimesinin aslı ise vakittir²⁵⁷."

Tekvîr sûresinin 17. âyetinde geçen (عسعس) fiili birbirine zıt manalar taşımaktadır. Semerkandî, âyetin tamamı için anlam verdikten sonra fiil hakkındaki farklı manaları Zeccâc ve Mücâhid'den alıntı yaparak dile getirir. Ancak bu anlamlar arasında bir kıyaslama yapmaz.

Örnek:

والليل إذا عسعس²⁵⁸

"والليل إذا عسعس Sırtını dönen geceye, demektir. Zeccâc, 'عسعس, gelen ve giden demektir. Her iki mana da aynı şeye racîdir. Bu başta karanlığın başlangıcı ve sonra da geri dönmesidir', derken; Mücâhid 'عسعس, yani karanlık olduğu zaman²⁵⁹, anlamını vermiştir²⁶⁰."

2. Mücmelliğin Sebebi

Semerkandî, Tâhâ sûresi 129. âyette takdim tehirin söz konusu olduğunu belirtir ve bunu göz önünde bulundurarak âyet hakkında açıklamalarda bulunur. Bunun sonrasında da takdim tehir olmaksızın, âyetin normal dizilişine bir örnek verir.

Örnek:

ولو لا كلمت سبقت من ربك لكان لزاما وأجل مسمى²⁶¹

"Burada takdim ve tehir vardır. ولو لا كلمت سبقت من ربك Bu ümmete olacak olan azabın belirli bir süreye, kıyâmet gününe kadar, tehiriyle ilgili söz geçmemiş olsaydı azap zorunlu olacaktı. Yani, 'onlardan önceki milletlere, yalanladıkları anda kendilerine yaptığım gibi onları da azabımla yakalayiverirdim. Fakat kıyâmete kadar, ki; o belirlenmiş bir zamandır, onları tehir ediyorum', anlamındadır. Kuteybe şöyle dedi: 'Yüce Allah, cezayı kıyâmet gününe bırakmasa ve bu konu ile ilgili söz

²⁵⁵ "Üç kur sûresi". Bakara, 2/228.

²⁵⁶ Taberî, a.g.e., II, 595-596.

²⁵⁷ Semerkandî, a.g.e., I, 207.

²⁵⁸ "Dönüp giden geceye andolsun ki". Tekvîr, 81/17.

²⁵⁹ Taberî, a.g.e., XV, 98.

²⁶⁰ Semerkandî, a.g.e., III, 453. Benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., III, 82.

²⁶¹ "Rabb'in tarafından verilmiş bir söz ve belirlenmiş bir zaman olmasaydı o takdirde (Allah'ın azabı) gerekli olurdu". Tâhâ, 20/129.

verilmemiş olsa, azap onlara ulaşır ve onlardan ayrılmazdı'. Ayrıca bu âyette takdim bulunmaktadır ve âyet şu şekilde ifade edilebilir: *ولولا كلمت سبقت من ربك وأجل مسمى لكان العذاب لازما*²⁶².

3. Mücmel Bir Âyetin Mübeyyen Hale Gelmesine İlişkin Açıklamaları

Konunun girişinde de ifade ettiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim'de bulunan mücmel âyetler çeşitli yollarla mübeyyen hale getirilmiştir. Semerkandî de söz konusu âyetlerin aynı âyette ya da farklı bir âyette mübeyyen hâle getirildiğini dile getirmektedir. Örneğin; Bakara sûresinin 187. âyetinde, sahur vakti ile ilgili bir kapalılığın ve Müslümanlar arasında da farklı anlamaların olduğunu dile getiren müellif, söz konusu kapalılığın hem aynı âyetin sonunda yer alan (من الفجر) ifadesiyle hem de Peygamber'in (s.a.v.) uyarısıyla ortadan kalktığını söylemektedir.

Örnek:

وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر²⁶³

Bu ifade, 'gecenin siyahlığından, gündüzün beyazlığını ayırt edinceye kadar', anlamındadır. Başlangıçta, sözü geçen âyet nâzil olduğunda, bazı kişilerin biri beyaz ve biri de siyah olmak üzere iki iplik alıp, kendilerince ikisinin rengi birbirinden ayırt edinceye kadar yiyip içtikleri söylenmektedir. Adiy b. Hatim et-Taî'den yapılan bir rivâyette kendisi şöyle demektedir: 'İki iplik aldım ve onlara bakmaya başladım. Tan yeri ağarınca kadar onları ayırt edemedim. Hemen Resûlullah'a (s.a.v.) gidip durumu anlatınca Hz. Muhammed (s.a.v.) tebessüm ederek, 'ne büyük kafan varmış. O gecenin siyahlığı ve gündüzün beyazlığı anlamındadır', dedi²⁶⁴. Sonra da من الفجر ifadesi nâzil olunca söz konusu karışıklık ortadan kalkmış oldu²⁶⁵.

Konuyla ilgili bir başka örnek ise şöyledir. Mâide sûresinin başında "size bildirilecek olanların dışındaki tüm hayvanlar helâl kılınmıştır", denilmektedir. Ancak, "bildirilecek olanlar"ın ne olduğu âyetin devamında zikredilmemektedir. Semerkandî,

²⁶² Âyet hakkında yapılan farklı yorumlar için bkz. Taberî, a.g.e., IX, 287-288. Semerkandî, a.g.e., II, 358. benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 587.

²⁶³ "Şafak vaktinde beyaz iplik siyah iplikten ayırt edinceye kadar yiyiniz ve içiniz". Bakara, 2/187.

²⁶⁴ Taberî, a.g.e., II, 234.

²⁶⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 186.

söz konusu kapalılığın aynı sûrede giderileceğini dile getirmekte, fakat hangi âyet ya da âyetleri kastedtiğini ifade etmemektedir.

Örnek:

أحلّت لكم بهيمة الأنعام إلا ما يتلى عليكم²⁶⁶

Buradaki *أنعام* بهيمة الأنعام ifadesi deve, siğır, koyun ve vahşi hayvanları da içermektedir. Bunun delili *ومن اللّعام حمولة* *أحلّت لكم*, size ruhsat verildi, anlamındadır. *بهيمة* ise ayırım yapılmaksızın tüm canlılardır. *ثمانية أزواج*²⁶⁷ ve *وفرشا*²⁶⁸ *بهيمة* ayırım yapılmadığı ve anlaşılmaz kılındığı için onlara *بهيمة* denilmiştir. *إلا ما يتلى عليكم* Bu sûrede sayılanlar ki; bunlar da leş, kan, domuz eti ve diğerleridir, dışında tüm hayvanlar size helâl kılınmıştır. Bahîra ve Sâibe sıfatlı develeri kendilerine haram kıldıklarından Allah onların da helâl olduğunu bildirdi. *إلا ما يتلى عليكم*, bu sûrede bildirilenler, manasındadır²⁶⁹.

E. Muhkem ve Müteşâbih

Muhkem ve müteşâbih kavramları, terim olarak, "açık bir şekilde ya da tevil yoluyla kendisinden kastedilenin bilindiği; müteşâbih ise, kıyâmet saati, deccâlin zuhûru ve sûrelerin başlarındaki hurûf-ı mukatta'a gibi Allah'ın, bilgisini sadece kendisine tahsis ettiği âyetlerdir"²⁷⁰, anlamlarına gelmektedirler. Bir başka tanımda ise muhkem, "kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılabilir derecede açık olan, nazım ve te'lîfi itibarıyla herhangi bir ihtilâfa yol açmayan ve tek bir anlama delâlet eden âyetlerdir"²⁷¹, şeklinde tarif edilmektedir. Müteşâbih kavramı ise, "manaları bilinmeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harfler"²⁷², olarak da tanımlanmıştır.

²⁶⁶ "Size bildirilecek olanların dışındaki tüm hayvanlar size helâl kılınmıştır". Mâide, 5/1.

²⁶⁷ "Serilen, sergisi olan". En'am, 6/142.

²⁶⁸ "Sekiz çift". En'am, 6/143.

²⁶⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 412. Benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 112.

²⁷⁰ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 5.

²⁷¹ Demirci, Muhsin, a.g.e., 1996, s. 39.

²⁷² Demirci, Muhsin, a.g.e., 1996, s. 38. Muhkem ve Müteşâbihle ilgili farklı tanımlar için bkz. Kâfiyecl, a.g.e., s. 59; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 5-9; Dumlu, Ömer, a.g.e., s. 94-99; Albayrak Halis, a.g.e., s. 106-107.

Verdiğimiz tanımlardan da anlaşılacağı gibi muhkem açıklığı, anlaşılabilirliği ve kesinliği çağrıştırırken müteşâbih, anlamda kapalılığı ve şüphelliği yansıtmaktadır.

Muhkem ve müteşâbih konusunu araştırdığımız kaynaklarda²⁷³, konuya girişte öncelikle bazı âyetlerin ele alınarak değerlendirildiğini gördük. Kur'ân'ın tamamını veya âyetleri muhkem ya da müteşâbih şeklinde niteleyen söz konusu âyetler Kur'ân'da şu şekilde geçmektedirler:

الر كتاب احكمت آياته ثم فصلت من لدن حكيم خبير²⁷⁴

الله نزل احسن الحديث كتابا متشابها مثاني²⁷⁵

هو الذي انزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن أم الكتاب و آخر متشابهات²⁷⁶

Birinci âyet, Kur'ân âyetlerinin tamamının muhkem olduğu izlenimi verirken, ikinci âyetten de Kur'ân'ın tamamının müteşâbih olduğu düşüncesi doğmaktadır. Üçüncü âyet ise Kur'ân âyetlerinin bir bölümünün muhkem, bir bölümünün de müteşâbih olduğunu ifade etmektedir²⁷⁷.

Söz konusu âyetlere bakıldığında, ilk bakışta, bir ihtilâfın varlığı göze çarpmaktadır. Oysa Kur'ân, kendisinin de belirttiği gibi, içinde hiçbir çelişkinin bulunmadığı bir kitaptır²⁷⁸.

Suyûtî, bu âyetleri incelerken çelişki düşüncesine şöyle bir açılım getirmektedir: *"Kur'ân'ın tamamının muhkem olmasından kastın, âyetlerinin sapsağlam ve en ufak bir çelişki ve eksiklikten uzak olması; Kur'ân âyetlerinin tamamının müteşâbih olmasından kastın da, âyetlerin i'câz ve doğruluk bakımından bir birine benzemeleridir"*²⁷⁹.

Â-i İmran sûresinin 7. âyetinde ise, muhkem ve müteşâbih kelimeleri ıstılâhî anlamda kullanılıp, Kur'ân'ın bir kısım âyetlerinin muhkem, bir kısmının da müteşâbih olduğu ifade edilmektedir²⁸⁰.

²⁷³ Kâfiyeci, a.g.e., s. 59; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 5; 'Ak, a.g.e., s. 289; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 128; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 176; Şimşek, M. Said, a.g.e., 1997, s. 16; Demirci, Muhsin, Kur'ân Müteşâbihleri Üzerine, İstanbul, 1996, s. 44.

²⁷⁴ "Elif Lâm Ra. Âyetleri her şeyi bilen ve hikmet sahibi olan tarafından sağlamlaştırılmış ve de açıklanmış bir kitaptır". Hûd, 11/1.

²⁷⁵ "Allah sözlerin en güzelini, ikişerli, birbirine benzer bir kitap olarak indirdi". Zümer, 39/23.

²⁷⁶ "Kitabı sana indiren O'dur. Onda muhkem âyetler vardır ki; onlar ümmü'l-kitaptırlar. Diğerleri ise; müteşâbihlerdir". Â-i İmran, 3/7.

²⁷⁷ Demirci, Muhsin, a.g.e., 1996, s. 44.

²⁷⁸ "Kur'ân'ı hiç araştırmıyorlar mı, ki eğer O Allah'tan gayrısından nâzil olmuş olsaydı O'nda pek çok çelişki bulurlardı". Nisa, 4/82.

²⁷⁹ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 5.

²⁸⁰ Demirci, Muhsin, a.g.e., 1996, s. 45.

1. Muhkem ve Müteşâbih Bakışı

Semerkandî'nin muhkem ve müteşâbih konusuna nasıl baktığına, yukarıda zikrettiğimiz üç âyete getirdiği yorumları ve bu esnada muhkem ve müteşâbih için aktardığı tanımları inceleyerek başlayacağız.

Âyetlerin tamamının muhkem olduğunu ifade eden Hûd sûresinin ilk âyeti hakkında Semerkandî, burada kastedilenin âyetler arasında herhangi bir sapma veya tenakuzun bulunmaması olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte söz konusu âyet hakkında Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728), '*Kur'ân âyetleri emir ve nehiyle muhkem kılınmıştır*²⁸¹, dediğini de aktarmaktadır²⁸².

Zümer sûresinin yukarıda zikrettiğimiz, Kur'ân âyetlerinin müteşâbih olmasına vurgu yapan 23. âyeti hakkında ise Semerkandî, müteşâbih kavramı ile ilgili olarak bazı tanımlar da aktararak söz konusu ifadenin, âyetlerin birbirine benzemesi ve aralarında herhangi bir ihtilâfın bulunmaması anlamına geldiğini vurgular.

Örnek:

كتابا متشابهها *Birbirine benzerler ve ihtilâf göstermezler, anlamına gelmektedir. Yine, tevhitte ve bazı şerâi'de diğer kitaplara müteşâbihtir ya da muvafıktır da denilmiştir. Hasan-ı Basrî'den yapılan bir rivâyette şöyle demiştir: 'Müteşâbih, içinde hiçbir eksiklik taşımayan, en iyisi, anlamına gelir'. Keza, müteşâbih, te'vîli insanlara karışık gelendir, anlamı da verilmiştir*²⁸³.

Âyetleri kategorize edip bir kısmının muhkem ve diğer bir kısmının da müteşâbih olduğunu ifade eden Âl-i İmran sûresi 7. âyetin tefsirinde Semerkandî, muhkem ve müteşâbih kavramları için daha farklı bazı tanımlar aktarmaktadır. Burada da muhkem için, '*Ku'ran'dan açık olan âyetler*', '*helâl ve haramı açıklayıcı âyetler*'; '*nâsih olan ve asla nesh edilmeyecek âyetler*', anlamlarını verirken²⁸⁴; müteşâbih kavramı hakkında da Dahhâk'ın, '*mensûh âyetler*', şeklinde bir açıklama yaptığını, Kelbî'nin de bu ifadeyle المص ، الم vb. Yahûdilerin şüpheye düştükleri âyetlerin kastedildiğini söylediğini belirtmektedir. Bunun yanında, kimden naklettiğini zikretmeksizin bazı tanımlar da aktarmaktadır. Şöyle ki:

"Yine bazıları şöyle demektedir: 'Muhkem, açık olup te'vile ihtimal olmayan; müteşâbih ise; lâfzın lafza benzemesi ve mananın muhtelif olmasıdır'. Keza

²⁸¹ Taberî, a.g.e., VII, 232.

²⁸² Semerkandî, a.g.e., II, 116.

²⁸³ Semerkandî, a.g.e., III, 148.

²⁸⁴ Semerkandî, a.g.e., I, 245.

*muhkem, lügatteki hakiki anlam; müteşâbih de, hakiki anlamın dışı taşmış hâlidir, diyenler de vardır*²⁸⁵.

Semerkandî, Lokman sûresinin 2. âyetinde sözü edilen muhkem âyetlerin, bâtıdan korunmuş âyetler anlamına geldiğini vurgular. Bunun yanında muhkemin, "hakkında tenâkuz olmayan şey", anlamında olduğunu dile getirmektedir²⁸⁶.

Semerkandî, Muhammed sûresinin 20. âyetini tefsir ederken Katâde(ö. 117/735)'den bir alıntı naklederek savaşma konusunun bahsedildiği tüm sûrelerin muhkem olduğunu ifade etmektedir.

Örnek:

فإذا أنزلت سورة محكمة وذكر فيها القتال²⁸⁷

"Helâli ve haramı açıklayan, savaşmayla emr olundukları âyetlerdir. Katâde, 'içinde savaşma konusunun zikredildiği bütün sûreler muhkemdir', demiştir"²⁸⁸.

Farklı bir yerde de müellif, Resûlullah'ın (s.a.v.) nübüvvetine delâlet eden âyetlerin muhkem; buna delâlet ettiği şüpheli olanların ise müteşâbih âyetler olduğundan söz etmektedir²⁸⁹.

2. Tüm Kutsal Kitaplarda Yer Alan Muhkem Âyetler

Semerkandî, önceki kutsal kitaplarda yer alan ve değişmeyen âyetlerin varlığından söz etmektedir. Nisâ sûresinin 36. âyetinin tüm kutsal kitaplarda yer aldığını, bunun yanında söz konusu âyetlerin kutsal kitaplarda yer almaması durumunda da insanların akıl yoluyla aynı sonuca ulaşmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Örnek:

واعبدوا الله ولا تشركوا به شئاً²⁹⁰

"Denilmektedir ki; bu âyetler bütün kutsal kitaplarda muhkemdirler. Burada, Kur'ân olmasa da akıl yoluyla bilinecek hükümler yer almaktadır. Bu âyet de bunlar arasındadır"²⁹¹.

²⁸⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 245-247.

²⁸⁶ Semerkandî, a.g.e., III, 18.

²⁸⁷ "İçerisinde savaşmanın zikredildiği muhkem bir sûre nâzil olduğunda". Muhammed, 47/20.

²⁸⁸ Taberî, a.g.e., XIII, 70. Semerkandî, a.g.e., III, 244.

²⁸⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 245-247.

²⁹⁰ "Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi şirk koşmayın". Nisa, 4/36.

²⁹¹ Semerkandî, a.g.e., I, 353.

3. Müteşâbih Âyetlerin Kur'ân'da Yer Almasının Hikmeti

Müteşâbihâtın Kur'ân'da yer almasının bir sonucu olarak Semerkandî, âyetleri anlayıp yorumlama hususunda âlimlerin daha fazla çaba göstererek birbirlerine olan üstünlüklerinin ortaya çıktığını ifade etmektedir.

O, 'Allah, Kur'ân'ı açıklamak için indirmiş ise nasıl oluyor da hepsini vâzih kılmadı', şeklinde insan aklına gelebilecek farâzî bir soru sorar. Ardından da, buradaki hikmetin âlimlerin üstünlüğünü ortaya çıkarmak olduğunu, zîra tüm âyetlerin vâzih olması durumunda âlimlerin birbirlerine olan üstünlüklerinin ortaya çıkmayacağını dile getirir²⁹².

4. Muhkem ve Müteşâbih ile Nesh Arasında Kurduğu İlişki

Semerkandî, pek çok yerde muhkem ile nâsîh, müteşâbih ile de mensûh arasında paralellik olduğunu düşündürecek yorumlar yapmaktadır. Ve böylece muhkemi nâsîhle, müteşâbihi de mensûhla tefsîr etmektedir. Örneğin; Ra'd sûresinin 39. âyetini tefsîr ederken Mukâtil'den bir rivâyet aktararak nâsîh ve muhkem âyetleri bir arada ele almıştır.

Örnek:

يمحوا الله ما يشاء ويثبت²⁹³

"Mukâtil şöyle demiştir: يمحوا الله Allah'ın Kur'ân'dan dilediği âyeti neshetmesi; ويثبت ise muhkem ve nâsîh olan âyetlerden dilediğini sağlamlaştırması ve onları nesh etmemesidir"²⁹⁴.

5. Allah'ın Sıfatları Hakkındaki Yorumu

Allah'ın zâtî sıfatları ile ilgili olan Kur'ân âyetleri, genel olarak müteşâbihât arasında değerlendirilmektedir²⁹⁵ ve bu konularda yorum yapılıp yapılamayacağı tartışılan bir husustur. Semerkandî ise; bu tür âyetler hakkında yorum yapmaktan kaçınmamaktadır. Sa'd sûresinin 75. âyetini tefsîr ederken yed (بيدي) lâfzının hangi manada kullanıldığını açıklayan müellif, önce Ehl-i Sünnetin sıfatlar konusundaki tavrını anlatır. Daha sonra bazıları da ifadesini kullanarak âyet hakkında yapılan yorumları aktarır ve söz konusu lâfzın taşıdığı manaları dile getirir.

²⁹² Semerkandî, a.g.e., I, 247.

²⁹³ "Allah dilediğini mahveder, dilediğini de bırakır". Ra'd, 13/39.

²⁹⁴ Taberî, a.g.e., VIII, 219-223. Semerkandî, a.g.e., II, 197. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 247; I, 398.

²⁹⁵ Demirci, Muhsin, a.g.e., 1996, s. 38.

Örnek:

ما منعك أن تسجد لما خلقت بيدي²⁹⁶

"Buradaki (بيدي) lafzı elimle yarattığıma, anlamındadır. Bazıları, 'bu âyete inanırız ve onu okuruz. Ancak tefsirini bilemeyiz', derler. Yani (بيدي) kelimesinin tefsirini kastedmektedirler. Bazıları, 'onun tefsiri Allah'ın dediği gibidir. Yani onu elimle yarattım, şeklindedir. Burada 'el'i tefsir etmeyiz. 'El', eller gibi değildir', demektedirler. Bu Ehl-i Sünnetin görüşüdür. Bazıları da, 'onu Allah'ın sıfatlarına uygun bir şekilde tefsir ederiz. Yani, onu kuvveti, kudreti ve iradesiyle yaratmıştır', derler. Şâyet, 'Allah başka şeyleri de kuvveti, kudreti ve iradesiyle yaratmıştır. Buraya tahsis etmenin faydası nedir?', denecek olursa;

'أولم يروا أنا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعاما²⁹⁷ ve لما خلقت بيدي' , âyetlerinde olduğu gibi Allah başka varlıkların yaratılmasında da (اليد) ifadesini zikretmiştir. Yani kuvvetiyle, ilminin ve kudretinin gücüyle, demektir²⁹⁸.

6. Rûh ve Dâbbetü'l-'Arz'ı Yorumlaması

Son olarak müfessirin hakiki müteşâbihlerden addedilen²⁹⁹ rûh ve Dâbbetü'l-'Arz hakkındaki görüşlerini de değinmek istiyoruz.

İsra sûresinin 85.³⁰⁰ âyetinde Semerkandî, rûh kavramıyla ilgili pek çok rivâyet aktarımında bulunarak geniş bir değerlendirme yapmaktadır. O, öncelikle, Mücâhid, Mukâtil, Katâde ve Hasan-ı Basrî gibi âlimlerin rûh'un mahiyeti hakkında söylediklerini aktarmaktadır.

Örnek:

"Mücâhid şöyle demiştir: 'Ellere ve ayaklara sahip, Allah'ın yaratıklarından biridir'. Mukâtil ise, 'Rûh bütün yaratıklardan daha büyük, insan sûretinde, bir melektir', der. Ma'mer (ö. 210/825) ise, Katâde ve Hasan'ın Rûh'un Cebrâil olduğunu söylediklerini rivâyet etmiştir³⁰¹.

²⁹⁶ "Ellerimle yarattığıma secde etmene engel olan şey nedir". Sad, 38/75.

²⁹⁷ "Görmüyorlar mı ki, onlar için ellerimizin yaptığı bir takım hayvanlar yaratık". Yâsin, 36/71.

²⁹⁸ Semerkandî, a.g.e., III, 141. Semerkandî'nin diğer zâtî sıfatlar hakkında yaptığı yorumlar için bkz. Semerkandî, a.g.e., III, 340; III, 412; II, 529; I, 151-152.

²⁹⁹ Demirci, Muhsin, a.g.e., 1996, s. 68.

³⁰⁰ "Sana rûh hakkında soruyorlar. Deki: 'Rûh Rabbimin emrindedir. Ve size ilimde azbir şey verilmiştir". İsra, 17/85.

³⁰¹ Taberî, a.g.e., I, 569.

Ibn Abbâs'ın bu âyetle ilgili olarak sustuğunu³⁰²; söz konusu âyeti, tefsir edilmeyip hakkında sessiz kalınanlardan saydığını aktaran Semerkandî, İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/652) âyetin nüzûl sebebi hakkında şu rivâyeti aktarmaktadır:

'İbn Mes'ûd şöyle dedi: 'Peygamber (s.a.v.) ile yürürken bir Yahûdi topluluğu ile karşılaştık. Bazıları, 'O'na rûhtan soralım', derken, bazıları da, 'sormayalım', dediler. Sonra, 'Ey Muhammed! Rûh nedir?', diye sordular. Peygamber (s.a.v.) hurma dalına yaslanarak kalktı ve anladım ki o sırada الروح ويسألونك عن الروح âyeti nâzil olmaktadır. Sonra birbirlerine, 'size sormayalım demedik mi?', diyerek serzenişte bulundular³⁰³.

Semerkandî, ³⁰⁴ وكذلك أوحينا إليك روحا من أمرنا âyetine dayanılarak Rûh'tan maksadın Kur'ân olduğunun söylendiğini; yine bazı rivâyetlerde İbn Abbâs'ın Rûh hakkında, 'her birini açtığına doğudan batıya ulaşacak kadar büyük, yüz kanata sahip bir melektir', dediğini aktarmaktadır. Aynı zamanda ³⁰⁵ ويوم يقوم الروح والملائكة صفا âyetine işaret edilerek, 'bütün melekler bir saf oluştururlar. Rûh ise tek başına bir saf oluşturur', şeklinde bir yorum yapıldığını; ³⁰⁶ نزل به الروح الأمين âyetinde zikredildiği gibi Rûh'tan Cebrâil'in kastedildiğini söyleyenlerin bulunduğunu da dile getirmektedir³⁰⁷.

Semerkandî, Nahl sûresinin 2. âyetini³⁰⁸ tefsir ederken, sözü geçen âyette yer alan بالروح ifadesinden vahiy, nübüvvet ve Kur'ân'ın kastedilmekte olduğunu söylemektedir³⁰⁹.

Semerkandî, Dâbbetü'l-'Arz hakkındaki düşüncelerini ise söz konusu kavramla alâkalı olan Neml sûresinin 82. âyetinin tefsirinde zikrettiği ifadelerinden öğreniyoruz. Konuyla ilgili âyet şöyledir:

وإذا وقع القول عليهم أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم أن الناس كانوا بآياتنا لا يوقنون³¹⁰

Semerkandî, burada geçen dâbbe (دابة)'nin insanlarla konuşan bir canlı anlamına geldiğini ve ortaya çıkışının da kıyâmet alâmetlerinin ilklerinden olduğunu söylemektedir.

Ebû Hureyre'nin, "Dâbbetü'l-'arz, yanında Hz. Mûsa'nın asası ve Hz. Süleyman'ın mührüyle ortaya çıkar. Mûsa'nın, asasıyla mü'mini yüceltirken,

³⁰² Taberî, a.g.e., IX, 195.

³⁰³ Taberî, a.g.e., IX, 193; Buhârî, a.g.e., Tevhid, 17; Müslim, a.g.e., Münafikûn, 32.

³⁰⁴ "İşte böyle. Sana emrimizden bir rûh vahyettik". Şûra, 42/52.

³⁰⁵ "O gün rûh ve melekler saf saf olmuşlardır". Nebe, 78/38.

³⁰⁶ "Onu güvenilen bir rûh indirdi". Şu'arâ, 26/193.

³⁰⁷ Taberî, a.g.e., I, 569. es-Semerkandî, a.g.e., II, 282.

³⁰⁸ "Rûh ile melekler indiriyor". Nahl, 16/2.

³⁰⁹ Semerkandî, a.g.e., II, 228.

³¹⁰ "O söz başlarına geldiği vakit yerden, onlara insanların âyetlerimize inanmadıklarını söyleyen bir Dâbbe çıkarırız". Neml, 27/82.

Süleyman'ın mührüyle de kâfirin yüzünü mühürler ve onlara şöyle söyler: *Ey falan kişi! Sen cennet ehliindensin. Ey falan kişi! Sen de cehennem ehliindensin*³¹¹, dediğini aktaran Semerkandî, daha sonra da zikrettiği bir rivâyette Dâbbetü'l-'arz'ı şu şekilde betimlemektedir:

*"İbn Cüreyc Ebû Zübeyr'den rivâyette Dâbbe hakkında şöyle demiştir: 'Başı boğaya, gözleri domuza, kulakları file, boynu devekuşuna, karnı aslan kamına, rengi kaplana, beli kedi beline, kuyruğu koyuna; eklemelerinin araları Hz. Âdem'in arşınıyla on iki arşın olup, ayakları deveye benzeyen bu Dâbbetü'l-'arz, yanında Hz. Mûsa'nın asası ve Hz. Süleyman'ın mührüyle ortaya çıkar ve yüzü bembeyaz oluncaya kadar mü'mine lâtıfeler yapar. Kâfiri de yüzü simsiyah kesilinceye kadar Hz. Süleyman'ın mührüyle mühürler ve böylece mü'min kâfirden ayırt edilmiş olur*³¹².

F. Kur'ân'ın Müşkilleri (Müşkil-i Kur'ân)

Kur'ân, içerisinde hiçbir tenakuz ya da ihtilâfı barındırmadığını iddia etmektedir³¹³. Ancak çeşitli sebeplerle âyetlerin anlaşılmasında bazı sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Okuyucu veya araştırmacıdan kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkan, âyetler arasında bir takım ihtilâfların varlığı düşüncesi Müşkil-i Kur'ân ilminin doğmasına zemin hazırlamıştır³¹⁴.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Kur'ân'ın herhangi bir çelişki taşıdığını düşünmek bir müslüman için kabul edilemez. Bununla birlikte şunu da ifade etmeliyiz ki, "*Müşkilü'l-Kur'ân ilminin konusuna giren ihtilâf, esas itibariyle hakiki değil, zahiridir. Yani, Kur'ân lâfızları arasında görülebilen ve te'vil yoluyla giderilebilen bir ihtilâftır*³¹⁵.

Âyetler arasında zıtlık bulunduğu düşüncesinin doğmasına sebep olarak zikredilen unsurlar şunlardır:

1. Vuku bulan şeyin muhtelif hallerde ve çeşitli şekillerde görülmesi³¹⁶.
2. Konuların farklı olması³¹⁷.
3. Fiilin isnâdıyla meydana gelen ihtilâflar³¹⁸.

³¹¹ Taberî, a.g.e., XI, 19.

³¹² Semerkandî, a.g.e., II, 505. Benzer rivâyetler için bkz. Taberî, a.g.e., XI, 20.

³¹³ Nisa, 4/82.

³¹⁴ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 179; Albayrak, Halis, a.g.e., s. 166.

³¹⁵ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 221.

³¹⁶ Suyûfî, a.g.e., III-IV, 76; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 180; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 226.

³¹⁷ Suyûfî, a.g.e., III-IV, 77; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 180; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 223.

³¹⁸ Suyûfî, a.g.e., III-IV, 78; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 181; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 225.

4. Hakikat ve mecâz anlamları sebebiyle doğan ihtilâflar³¹⁹.
5. Bir hakikatın farklı biçimlerde anlatımı³²⁰.
6. Zıt anlamlığın sebep olduğu ihtilâf³²¹.

Sözünü ettiğimiz sebeplerle doğan müşkilâtı gidermek için âlimlerin müracaat ettiği iki yöntem bulunmaktadır. Bunlardan biri te'vil ve te'lif yolu, bir diğeri de nesh metodudur³²².

Semerkandî de müşkilâta ilişkin âyetleri tefsîr ederken yukarıdaki iki metodu kullanmıştır. Örneğin; Âl-i İmran sûresinin 102. âyeti ile Teğâbun sûresinin 16. âyeti, anlam itibarıyla, tezat içerdiği izlenimi vermektedir. Zîra birincisinde Allah'a tam bir itaat ve O'ndan sakınma istenirken, ikincisinde gücünün yettiğince itaat edilmesi istenmektedir. Semerkandî, bu âyetleri tefsîr ederken, öncelikle, eksiksiz bir itaatın istendiğini, bunun inananlara ağır gelmesi sebebiyle hafifletmenin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber Semerkandî, iki âyet arasında nesh tartışmalarının olduğunu, aktardığı rivâyetlerle dile getirmektedir.

Örnek:

يا أيها الذين آمنوا إتقوا الله حق تقاته³²³

"Burada âyet, tam olarak Allah'a itaat etmeyi, en küçük bir karşı çıkma olmadan itaat edilmesini, en hafif bir nankörlük olmadan şükretmeyi, bir an bile unutmadan Allah'ı hatırlamayı emrediyor. Bu müslümanlara ağır gelince Yüce Allah³²⁴ âyetini indirdi. Böylece bu âyet nesh edilmiş oldu. Mufessirlerden Kelbî, Dahhâk, Mukâtil ve daha başkaları da bu âyetin mensûh olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da şöyle demiştir: 'Bu âyetin mensûh olduğunu söylemek doğru değildir. Zîra Allah'ın, insanlara güçlerinin yetmeyeceği bir şeyi teklif etmesi mümkün değildir. Fakat, onların buna güçlerinin yettiğini, daha sonra ise bir zorlukla karşılaştıklarını söyleyebiliriz'. Allah onlara güçlerinin üzerinde yük yüklemesin. فاتقوا الله ما استطعتم³²⁵ âyetiyle sorumluluklarını hafifletti. Âyetin sonu öncesini nesh etmez".

Saffât sûresinin 24. âyetinde inkârcı ve alaycılara, ahrette hesap sorulacağından; A'raf sûresinin 6. âyetinde hem elçi olarak gönderilenlerin hem de kendilerine elçi gönderilenlerin sorguya çekileceğinden; Hicr sûresinin 92. âyetinde yapılanların hepsinin hesabının sorulacağından bahsederken, Rahmân sûresinin 39. âyetinde ne insanlara ne de cinlere hesap sorulmayacağı ifade edilmektedir. Müellif,

³¹⁹ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 78; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 181; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 224.

³²⁰ Suyûtî, a.g.e., III-IV, 78; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 181; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 226.

³²¹ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 226.

³²² Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 227-228.

³²³ "Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun". Âl-i İmran, 3/102.

³²⁴ "Gücünüz yettiğince Allah'tan sakının". Teğâbun, 64/16.

³²⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 288.

bu âyetleri kendi bağlamlarında ve fazla detaya girmeden açıklamaktadır. Hesap sorulmayacağıının ifade edildiği Rahmân sûresinin 39. âyetini ise, zaten Allah'ın her şeyi bilmesi ve her bireyin kendisini açıkça ortaya koyacak alâmetlere sahip olması sebebiyle onlara hesap sorma anlamında soru sormayacağı, kınama ve ayıplama anlamında soracağını ifade etmektedir.

Örnek:

فيومذ لا يسأل عن ذنبه إنس ولا جان³²⁶

'İnsan ve cin demektir. Zîra Allah her şeyi bir bir sayarak önlerine koyacaktır. Onlara istifham manasında sorulmayacak, ³²⁷ فوربك لنسألنهم أجمعين âyetinde olduğu gibi kınama ve azarlama manasında sorguya çekileceklerdir, anlamı da verilebilir. 'Alâmetinden anlaşılacağından kâfire hesap sorulmayacaktır'³²⁸, anlamına geldiğini söyleyenler de vardır³²⁹.

İnsanın hangi unsurdan yaratıldığı Kur'ân'da dört ayrı terimle ifade edilmiştir. Bunlar Âl-i İmran sûresinin 95. âyetinde (من تراب) , Hicr sûresinin 26., 28. ve 33. âyetlerinde (من حمأ مسنون) , Saffât sûresinin 11. âyetinde (من طين لازب) ve Rahmân sûresinin 14. âyetinde de (من صلصال كالفخار) şeklindedir. Semerkandî, âyetler arasında herhangi bir çelişkinin bulunmadığını ifade eder ve bu terimlerin her birinin, toprağın birbirini izleyen farklı aşamaları olduğunu vugulayarak âyetleri te'lîf eder³³⁰.

³²⁶ "O gün cine de insana da günahından sorulmaz". Rahmân, 55/39.

³²⁷ "Rabbine andolsun ki hepsine hesap soracağız". Hicr, 15/92.

³²⁸ Taberî, a.g.e., XIII, 185.

³²⁹ Semerkandî, a.g.e., III, 309.

³³⁰ Semerkandî, a.g.e., III, 306.

III. BÖLÜM

DİL VE EDEBİYATLA İLGİLİ KUR'ÂN İLİMLERİ

Kur'ân, metni ve üslûbuyla kendine has bir özellik taşımaktadır. Öyleki, şiir yönünden edebiyatın son derece gelişmiş olduğu bir dönemde nâzil olmasına karşın, edebî yönüyle de büyük bir hayranlık uyandırmış ve ilgiyle karşılaşmıştır. Bu yönü öylesine etkiliydi ki, kendisine inanmayan müşrik Arapları bile gizli gizli Kur'ân dinlemeye sevk ediyordu³³¹.

Biz bu bölümde Kur'ân'ın, dil ve edebiyat yönüne vurgu yapan ve bu açıdan, anlaşılmasına ve açıklanmasına katkı sağlayan Kur'ân ilimlerini ele alıp Semerkandî'nin tefsirini yaparken bu konulara nasıl baktığını değerlendireceğiz.

A. Kur'ân'da Yeminler (Aksâm-ı Kur'ân)

Yeminin Arapça karşılıklarından birisi kasedir. Aksâm da kasedin çoğuludur. Nahivcilere göre kased, kendisiyle haberin te'kit edildiği bir cümlüdür³³².

Dîni bir terim olarak yemin ise, "bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki sözünü Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvettirmesidir"³³³.

Yeminler, konunun önemine veya inanadırıcılığına vurgu amacını taşırlar. 'Kur'ân'daki yemin ifadeleri ise, hem yemin edilen varlıklara hem de yemin ifadesinden sonra söylenene dikkat çekerler³³⁴.

Mâide sûresinin 89. âyeti genel olarak yeminlerden bahsetmektedir. Bu âyette hangi yeminlerin sorumluluk doğurduğundan, yemin kefaretiden bahsedilmekte ve yapılan yeminlerin gereğinin yerine getirilmesi istenmektedir. Sözünü ettiğimiz âyetin metni şöyledir:

لا يواخذكم الله بالغو في أيمانكم ولكن يواخذكم بما عقدتم الأيمان، فكفارتها إطعام عشرة مساكين من أوسط ما تطعمون أهليكم أو كسوتهم أو تحرير رقبة، فمن لم يجد فصيام ثلاثة أيام، ذلك كفارة أيمانكم إذا حلفتم، واحفظوا أيمانكم، كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تشكرون³³⁵

³³¹ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 166.

³³² Zerkeşî, a.g.e., III, 121.

³³³ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 248.

³³⁴ Albayrak, Halis, a.g.e., s. 157.

³³⁵ "Allah sizi lağv ile etmiş olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Ancak kasıtlı olarak yaptığınız yeminlerden muaheze eder. Onun kefareti de ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak yada giydirmektir. Veya bir köleyi hürriyetine kavuşturaktır. Bunu bulamayanların üç gün oruç tutması gerekir. Bu yemin ettiğinizde yeminlerinizin kefaretidir. Yeminlerinizi koruyunuz. Allah âyetlerini işte böylece açıklar ki şükredesiniz". Mâide, 5/89.

Yüce Allah Kur'ân'da bazen kendi ismi³³⁶, bazen de yarattığı varlıklar üzerine kasem etmiştir. Atlar³³⁷, güneş³³⁸, melekler³³⁹, zeytin³⁴⁰, yıldızlar³⁴¹ bunlardan bazılarıdır. Sıraladığımız örneklerde olduğu gibi Yüce Allah bazı sûrelere yeminle başlamaktadır.

Yeminlerin Kur'ân-ı Kerim'de kullanılma sebepleri ile ilgili olarak şu görüşleri sıralanmaktadır:

"Birincisi, İslâmiyetten önceki Araplarda yeminin yaygın olarak kullanılması ve yeminin rolünün önemi;

İkincisi, yeminlerin te'kit maksadına yönelik olması;

Üçüncüsü ise, üzerine yemin edilen şeyin kıymetini ortaya koyma isteğidir"³⁴².

Kur'ân'da yeminler açık³⁴³ ya da gizli olabilmektedir. Gizli yeminler iki kısma ayrılırlar. Lâm (ل) harfinin delâlet ettiği yeminler³⁴⁴ ve mananın delâlet ettiği³⁴⁵ yeminler³⁴⁶.

Kasemin Kur'ân'daki Varlığı ve Kur'ân'da Bulunma Sebebi

Semerkindî, Kur'ân'ın yemine konu olan âyetlerinde, Allah'ın hangi konuda kasem ettiğine değinerek, bazen yapılan yeminin hangi anlamı kattığını açıklar.

Kasemin Kur'ân'da yer alma sebebine de değinen Semerkindî, Allah'ın kasem etmesinin sebep ve hikmetinin Arap dili özelliğinde aranması gerektiğine işaret eder. Şöyle ki:

"Şâyet; 'toplum bu zamanda mûsaddıklar ve mükezzibler olarak ikiye ayrılmıştı. Mûsaddık kasemsiz tasdik eder. Mükezzip yeminle bile tasdik etmez. Allah'ın bu yemindeki hikmeti ne olabilir?', diyen olursa ona şöyle denilir: Kur'ân Arap diliyle indirilmiştir. Arapların bazıları sözünü te'kit etmek istediğinde kendi sözleri üzerine yemin ederler. Yüce Allah da Kur'ân'ın kendi katından olduğuna bu

³³⁶ Yûnus, 10/53.

³³⁷ 'Âdiyât, 100/1.

³³⁸ Şems, 91/1.

³³⁹ Saffât, 37/1.

³⁴⁰ Tîn, 95/1.

³⁴¹ Târık, 86/1.

³⁴² Zerkeşî, a.g.e., III, 122; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 350; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 169; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 251-252.

³⁴³ Tur, 52/1-2; Necm, 53/1; Şems, 91/1-3.

³⁴⁴ Â-i İmran, 3/186.

³⁴⁵ Meryem, 19/71.

³⁴⁶ Zerkeşî, a.g.e., III, 123; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 352.

harfler üzerine kasem etmiş ve bu harfleri te'kit aracı olarak kullanmayı murâd etmiştir³⁴⁷.

Semerkindî, Mukatta'a Harflerinden bahsederken pek çok yerde bu harflerin kasem harfleri olabileceğine dair görüşleri dile getirir. Örneğin, Kasas sûresinin ilk âyetinde geçen طسم³⁴⁸ harflerinden ط'nın, Allah'ın Talut'a, sin (س)'nin Süleyman'a, mim (م) harfinin de Muhammed'e kasem etmesidir, şeklinde bir görüşün var olduğunu ifade etmektedir³⁴⁹.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gizli yemine konu olan âyetlerin açıklamasında, kasem hakkında yorum yapmayan³⁵⁰, Semerkindî, kasemin söz konusu olduğu diğer yerlerde Allah'ın neye yemin ettiğini ve bu durumda âyetin hangi manayı kazandığına değinmektedir. Meselâ Yûnus sûresinin 53. âyetinde geçen (قل إني)³⁵¹ ifadesinin 'vallâhi o olacaktır', şeklinde bir anlama geldiğini söylemektedir³⁵². Hicr sûresinin 92. (فوركك لنسألهم أجمعين³⁵³) âyetinde yer alan kasemin ise, 'Allah, onlara kıyâmet gününde soracağına dâir nefsi üzere yemin etmiştir³⁵⁴', manasına geldiğini belirtmektedir.

B. Kur'ân'da Meseller (Emsâl-i Kur'ân)

Emsâl, meselin cem'idir. Terim anlamı olarak mesel, "herhangi bir konudaki bir sözün, açıklama ve tasvîr için, aralarında benzerlik bulunan başka bir konuyla alâkalı bir söze benzetilmesidir³⁵⁵, şeklinde tanımlanmıştır.

Tanımdan da anlaşılacağı gibi mesel, bilinmeyeni bilinene benzetme yoluyla anlatma ve tanıma sanatıdır. Allah, anlatmak istediği bazı olguları bu methodla dile getirmektedir. Allah emsâli, uyarmak, öğüt vermek, teşvik etmek, sakındırmak, ibretler sunmak vb.³⁵⁶ amaçlar için kullanmıştır. "Kur'ân'da meseller, anlatılmak istenenleri, muhatabın zihnine yaklaşıtııcı rol oynarlar³⁵⁷.

Beyhâkî'nin (ö. 458/1066) Ebû Hureyre'den (58/678) yaptığı bir rivâyette Resûlüllah (s.a.v.) konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Kur'ân beş vecih üzere

³⁴⁷ Semerkindî, a.g.e., I, 87.

³⁴⁸ Kasas, 28/1.

³⁴⁹ Semerkindî, a.g.e., II, 508.

³⁵⁰ Örnekler için bkz. es-Semerkindî, a.g.e., II, 330; I, 321.

³⁵¹ Yûnus, 10/53.

³⁵² II, 102.

³⁵³ "Rabbine andolsun ki hepsine soracağız". Hicr, 15/92.

³⁵⁴ Semerkindî, a.g.e., II, 225. Benzer örnekler için bkz. Semerkindî, a.g.e., II, 369; II, 329; I, 365; III, 405.

³⁵⁵ el-Beyânünî, Abdülmecîd, Darbu'l-Emsâl fi'l-Kur'ân, Dâru's-Samiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1991, s. 10.

³⁵⁶ Zerkeşî, a.g.e., II, 118; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 343-344.

³⁵⁷ Albayrak, Halis, a.g.e., s. 158.

*nâzil olmuştur. Helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâl. Helâllerle amel ediniz. Haramlardan kaçınınız. Muhkeme ittiba ediniz. Müteşâbihe iman ediniz ve emsâlden ibret alınız*³⁵⁸. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu hadisinden emsâlin kullanılma gerekçesinin ibret verme olduğunu anlıyoruz.

Emsâlin bir başka kullanılma gerekçesi de gizli olanı açığa çıkarmaktır. Emsâl, yapı itibariyle zahir (kendisiyle açıklanan) ve kâmin (emsâl hükmünde olup, içinde mesel zikredilmeyen) olmak üzere iki şekilde gözlemlenmektedir³⁵⁹.

Mesel Kavramına Verdiği Anlam

Semerkandî, Allah'ın insanlara meseller verdiğini ifade ettiği âyetlerdeki açıklamalarında mesel kavramı için, ağırlıklı olarak siyâk ve sibâka uygun olacak şekilde açıklamalar yapmaktadır. Ra'd sûresinin 6. âyetinde (وقد خلت من قبلهم المثلاث³⁶⁰), "buradaki المثلاث kelimesi müeyyideler ve intikamlar anlamındadır"³⁶¹, şeklinde bir açıklama yaparken; Yâsîn sûresinin 13. âyetinde (واضرب لهم مثلا³⁶²) mesel kavramı için, "onları benzerlikle vasıflandırdı, anlamındadır"³⁶³, yorumunu yapar. İnsanlar için Kur'ân'da her türlü meselin sunulduğunu belirten Zümer sûresinin 27. âyetinde (ولقد³⁶⁴) ise Semerkandî, burada kastedilen şeyin, Allah'ın her şeyi Kur'ân'da açıklaması olduğunu dile getirir³⁶⁵.

Semerkandî'nin emsâli yorumlamasını ve konuya bakışını daha açık bir şekilde ortaya koymak amacıyla, hak ile bâtılın karşılaştırıldığı Ra'd sûresinin on sekizinci âyetinde geçen meseli nasıl tefsir ettiğini inceleyelim. Sözünü ettiğimiz âyetin metni şöyledir:

أنزل من السماء ماء فسالت أودية بقدرها فاحتمل السيل زبدا رابيا، ومما يوقدون عليه في النار ابتغاء حلية أو متاع زبد مثله، كذلك يضرب الله الحق والباطل، فأما الزبد فيذهب جفاء، وأما ما ينفع الناس فيمكث في الأرض، كذلك يضرب الله الأمثال³⁶⁶

أنزل من السماء ماء cümlesini, semadan inen yağmur olarak açıklayan Semerkandî, فسالت أودية بقدرها ifadesini ise, büyük vadiye kendi büyüklüğü kadar,

³⁵⁸ Zerkeşî, a.g.e., II, 116; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 343.

³⁵⁹ Farklı sınıflandırmalar için bakınız. Zerkeşî, a.g.e., II, 117.

³⁶⁰ "Onlardan önce mesel olacak ukubetler geçmişti". Ra'd, 13/6.

³⁶¹ Semerkandî, a.g.e., II, 184.

³⁶² "Onlara bir mesel ver". Yâsîn, 36/13.

³⁶³ Semerkandî, a.g.e., III, 95

³⁶⁴ "Bizler bu Kur'ân'da insanlar için her türlü meseli sunduk". Zümer, 39/27.

³⁶⁵ Semerkandî, a.g.e., III, 149. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., III, 348; II, 538.

³⁶⁶ "Gökten su indi de vadiler kendi miktarınca aktı. Selde üste çıkan köpüğü taşıdı. Bir ziynef veya bir meta' yapmak için ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de bunun gibi bir köpük vardır. İşte Allah hak ile bâtılı böyle misallendirir. Köpük atılır, gider. İnsanlara faydalı olan ise yeryüzünde kalır. Allah böyle misal verir". Ra'd, 13/17.

küçük bir vadiye de yine kendi hacmi kadar yağmurun akması olarak açıklar. Burada Kur'ân'ın yağmura, kalplerin vadilere, hidâyetin de yağmurun akışına benzetildiğini ifade eden Semerkandî, فاحتمل السيل زبدا رابيا âyetini de, köpüğün suyun üstünde kalması olarak tasvîr etmiştir. Semerkandî, köpüğü bâtila benzeterek, 'akıntının bu boş hava kabarcıklarını taşıması gibi, kalpler de onları büyük birer bâtil olarak taşırlar. Bu kabarcıkların ağırlığı olmadığı gibi bu bâtilin sevabı da yoktur', der.

وأما ما ينفع الناس فيمكث في الأرض ifadesinde kalıcı olanın saf ve temiz olan su olduğunu anlatan Semerkandî, iman ve yakînin de buna benzediğini vurgulayarak şöyle bir açıklama yapar: "Saf sudan dünyada yararlanıldığı gibi imandan da ahirette yararlanılacaktır. Bâtil dünyada da ahirette de hiçbir fayda sağlamaz".

ومما يوقدون عليه في النار إبتغاء حلية أو متاع زبد مثله "Burada kastedilen Altın ve gümüşten, insanların giydikleri alışım bir süstür", şeklinde âyeti açıklayan Semerkandî, devamında şöyle bir yoruma daha yer verir: "Artıkları ayıklanarak geriye saf altın ve gümüş kalır. Âyet bir başka şekilde şöyle de tefsîr edilebilir: Burada bakır, demir ve pirinç kastedilmektedir. Artıkları alınarak geriye meta' edinecekleri hâlis pirinç ve demir kalır'.

Allah'ın yukarıdaki üç meseli de, bir mesel için sunduğunu ifade eden Semerkandî, suyun üstündeki bu boş hava kabarcıklarının giderek kaybolup saf su, saf altın, gümüş, demir ve pirinçin kalması gibi, bâtil da giderek kaybolur ve hak bâki kalır, demektedir. Altın ve gümüşün, ateşe atıldıklarında birbirinden ayrılması gibi hak ve sevabının da sahibi için ayrılacağını vurgulayan Semerkandî, Allah'ın bu benzetmeler yoluyla doğru yolu aydınlattığını ve delili ikâme ettiğini dile getirmektedir³⁶⁷.

C. Kur'ân'da Hitâp (Hitâb-ı Kur'ân)

Hitâp etmek, anlam içeriği itibariyle muhatabın bulunmasını da zorunlu kılmaktadır. Muhatabın kimliği ve niteliği önemli değildir. Canlı varlıklara hitâp edildiği gibi, bir bir dağa ya da ırmağa da hitâp etmek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim'de hitâplar genel olarak üç kısımda mütâlâa edilmektedirler³⁶⁸. Bunlar, Peygamber'in (s.a.v.) kendisine olan hitâp, Peygamber'den (s.a.v.) başkasına olan hitâplar ve her

³⁶⁷ Semerkandî, a.g.e., II, 189-190. Emsâli işleyişine dair farklı örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 548; II, 538.

³⁶⁸ Suyûtî, a.g.e., III-V, 93; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 192.

ikisini de içeren hitâplardır. Bu hitâplar da kendi aralarında bölümlere ayrılacak olursa otuzdan fazla çeşit ortaya çıkacaktır³⁶⁹.

Hitâp Türlerine İlişkin Açıklamaları

Semerkandî, Bakara sûresinin 21. âyetinde (يا ايها الناس اعبدا ربكم³⁷⁰) geçen (يا ايها الناس) ifadesinin genel olarak umûmilik arz ettiğini, bunun yanında bazen husûsi manada da kullanıldığını ifade etmektedir. Sözünü ettiğimiz hitâbın bu âyette umûmî olduğunu dile getiren müellif, (يا ايها الناس) hitâbının, husûsî olarak kullanıldığında ise genellikle Mekke halkına hitâp ettiğini dile getirmektedir.

Semerkandî, âyette geçen ifadenin umûmi bir hitâp olduğunu belirtmenin yanında, bu hitâplarının muhataba göre nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde de durmaktadır. Örneğin zikrettiğimiz âyetin, "kâfirlere, 'Rabbinizi birleyiniz!'; Asîlere, 'Rabbinize itaat ediniz!'; Münâfıklara, 'Rabbinizi bilerek, tevhîdle muhlis olunuz!'; İtaatkârlara, 'Rabbinize itaatte sebât edin!'", hitâplarının tümünü içerdiğini belirtmektedir.

Yine aynı âyette yer alan (يا ايها) ifadesinin farklı manalarda kullanıldığını da söyleyen Semerkandî, hem bu hitâp türlerini belirtir hem de bunlar için âyetlerden örnekler verir.

Örnek:

"O cevami'ul-kefîmdir. Bilesin ki; bu nidâ Kur'ân'da altı ayrı anlamda geçer:

Meth, zemm, tenbih, izâfet, nisbet ve tesmiye:

يا ايها النبي، يا ايها الرسول، يا ايها الذين آمنوا *medh nidâsına;*

يا ايها الذين كفروا، يا ايها الذين هادوا *zemm nidâsına;*

يا ايها الانسان، يا ايها الناس *tenbih nidâsına;*

يا عبادي *izâfet nidâsına;*

يا بني آدم، يا بني إسرائيل *nisbet nidâsına ve*

da tesmiye nidâsına örnek oluşturmaktadır.

*Bu âyette geçen tenbih nidâsı olup, bir şeyi emretmeyi ya da yasaklamayı amaçlamaktadır*³⁷¹.

Semerkandî, yukarıda sıraladığı altı hitâbın yanı sıra, bunlara bir hitâp tarzını daha ekler. Müellif, bir başka yerde yukarıdaki hitâp türlerini, aynı örneklerle sıraladıktan sonra ta'bir nidâsından bahsederek يا اهل الكتاب örneğini verir³⁷².

³⁶⁹ Zerkeşî, a.g.e., II, 349-374; Suyûtî, a.g.e., III-V, 88-96; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 192-198.

³⁷⁰ "Ey İnsanlar! Allah'a ibadet ediniz!" Bakara, 2/21.

³⁷¹ Semerkandî, a.g.e., I, 101.

³⁷² Semerkandî, a.g.e., I, 412.

Bakara sûresinin 104. (يا ايها الذين آمنوا) âyetindeki (يا ايها الذين آمنوا لا تقولوا راعنا)³⁷³ hitâbının ise medh nidâsına örnek teşkil ettiğini belirtmektedir³⁷⁴.

Semerkandî'nin hitâp türlerinden söz ettiği bir başka örneğe de Âl-i İmran sûresinin 119. (قل موتو بغيظكم)³⁷⁵ âyetindeki açıklamalarında rastlamaktayız. Semerkandî, burada kınama, kovma hitâbının bulunduğunu ifade eder. Âyetin "Öfkenizle geberin", anlamında olduğunu belirttikten sonra, burada emir ve gereklilik değil de lanetleme, kovma ve beddua hitâbının bulunduğunu belirtir³⁷⁶.

Semerkandî, bazen umûmî anlam içeren bir hitâbın belli bir guruba, bazen de tekil olan ifadenin genele hitâp ettiğini vurgular. Örneğin Bakara sûresinin 23. (إن)³⁷⁷ âyetinde hitâbın Yahûdilere olduğunu³⁷⁸ dile getiren Semerkandî, Mü'minûn sûresinin 51. (يا ايها الرسل كلوا من الطيبات)³⁷⁹ âyetinde kullanılan kelimenin çoğul olmasına karşın, muhatabın Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğunu belirtir. Bununla beraber müellif, âyetin devamını da dikkate alarak, Allah'ın burada tüm ümmete hitâp ettiğini ifade eder³⁸⁰.

D. Kur'ân'nın İ'câzı (İ'câz-ı Kur'ân)

İ'câz-ı Kur'ân terimi, "Kur'ân'ın meydan okuduğu şeyi getirmeleri hususunda mahlûkâtın aczini isbat etmesidir"³⁸¹, şeklinde tanımlanmaktadır.

Kur'ân, mu'arızlarına meydan okumuş, önce benzeri bir Kur'ân getirmelerini istemiştir³⁸². Kur'ân, bundan sonra tehdidini hafifletmiş ve benzeri on sûre getirmelerini istemiştir³⁸³. Bir sonraki aşamada ise, acziyetlerini de ortaya koyacak şekilde, tüm yardımcılarını da çağırarak Kur'ân'ın benzeri olan tek bir sûre getirmelerini emretmiştir³⁸⁴.

Bu meydan okumanın karşısında onlar yenilgiye uğramışlar ve benzerini getirmekten aciz kalmışlardır³⁸⁵. Zira Kur'ân, onların sözleri gibi, insan kelâmı değil Allah'ın vahyidir³⁸⁶.

³⁷³ "Ey İmân edenler! Râ'inâ demeyiniz". Bakara, 2/104.

³⁷⁴ Semerkandî, a.g.e., I, 145.

³⁷⁵ "De ki: Kininizle geberin". Âl-i İmran, 3/119.

³⁷⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 295.

³⁷⁷ "Şâyet kuşku duyuyorsanız". Bakara, 2/23.

³⁷⁸ Semerkandî, a.g.e., I, 102. Benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 454.

³⁷⁹ "Ey Elçiler! Helâl olanlardan yiyiniz". Mü'minûn, 23/51.

³⁸⁰ Semerkandî, a.g.e., II, 410. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 103; II, 373.

³⁸¹ Zerkânî, a.g.e., II, 227.

³⁸² Tûr, 52/34.

³⁸³ Hûd, 11/13.

³⁸⁴ Yûnus, 10/38; Bakara, 2/23.

³⁸⁵ İsrâ, 17/88; Bakara, 2/24.

³⁸⁶ Şûra, 42/51.

İşte l'câz-ı Kur'ân, her yönüyle insanları şaşırta n, hayrate düşüren ve acziyetlerini ortaya koyan Kur'ân'ı bu açıdan ele alan Kur'ân ilmidir.

Kur'ân'ın i'câzı dil ve üslûb³⁸⁷, nazım ve te'lîf³⁸⁸, ihtiva ettiği ilimler³⁸⁹, gaybî haberler³⁹⁰, geçmiş ümmetlerin kıssalarından haberler³⁹¹, beşeriyetin ihtiyacını karşılama s³⁹², Hz Peygamber (s.a.v.) tarafından değıştirilememesi³⁹³ gibi yönlerle tecellî eder.

Semerkandî, l'câz-ı Kur'ân'a konu olan, gerek sûrelerin benzerini getirme ile ilgili âyetlerin yorumunda ve gerekse Kur'ân'ın diğ er i'câzî yönlerine işaret eden âyetlerin yorumunda Kur'ân'ın bu özelliğ ine dair açıklamalara neredeyse hiç değ inmemektedir. Meselâ, Kur'ân'ın Peygamber (s.a.v) tarafından uydurulduğ unu söyleyenlere karşı, Allah'ın benzer on sûre getirilmesini istediğ i Hûd suersinin 13 ve 14. âyetlerinin³⁹⁴ tefsîrinde Semerkandî, metoduna uygun olarak âyetleri açıklamaktadır. Ancak bu arada Kur'ân'ın i'câzî yönüne değ inmemektedir³⁹⁵.

Bakara sûresinin 94 ve 95. âyetlerinde ise bir başka meydan okuma vardır. Söz konusu âyetlerin metni şöyledir:

قل إن كانت لكم الدار الآخرة عند الله خالصة من دون الناس فتمنوا الموت إن كنتم صادقين | | ولن يتمنوه أبدا بما قدمت أيديهم والله عليم بالظالمين³⁹⁶

Semerkandî bu âyetin tefsîrini yaparken Kur'ân'ın i'câzından ziyâde Hz Muhammed'in (s.a.v.) risâletine değ inmektedir. O, Zeccâc'dan da nakilde bulunarak Muhammed'in (s.a.v.) risâletinin en açık ve en büyük delilinin bu âyet olduğ unu belirtir. Zira Peygamber (s.a.v.) onlara, 'ölümü isteyin', demiş; sonra da bunu ebediyen istemeyeceklerini bildirmiştir. Ölümü arzulamamaları sebebiyle de, Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın Resûlü olduğ u kesinleşmiş ve peygamberlik mûcizesi de onlara zahir olmuştur³⁹⁷.

³⁸⁷ Zerkeşî, a.g.e., II, 230; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 322; Cerrahoğ lu, İsmail, a.g.e., s. 163; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 206.

³⁸⁸ Zerkeşî, a.g.e., II, 230; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 323; Cerrahoğ lu, İsmail, a.g.e., s. 163; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 206.

³⁸⁹ Cerrahoğ lu, İsmail, a.g.e., s. 163; Demirci, Muhsin, a.g.e., s. 211.

³⁹⁰ Zerkeşî, a.g.e., II, 228; es-Suyûtî, a.g.e., III-IV, 323; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 209.

³⁹¹ Zerkeşî, a.g.e., II, 228; Suyûtî, a.g.e., III-IV, 323; Cerrahoğ lu, İsmail, a.g.e., s. 163; Demirci, Muhsin, a.g.e., s. 206.

³⁹² Cerrahoğ lu, İsmail, a.g.e., s. 166; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 211.

³⁹³ Cerrahoğ lu, İsmail, a.g.e., s. 167; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 212.

³⁹⁴ "Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar. Deki, eğer sâdik kimselerseniz Allah'tan başka dilediğ inizden de yardım alarak Kur'ân'ın benzeri uydurulmuş on sûre getirin. Şâyet size cevap veremezler ise biliniz ki O Allah katından nâzil olmuştur". Hûd, 11/13-14.

³⁹⁵ Semerkandî, a.g.e., II, 118-119. Söz konusu diğ er âyetler ve Müfessirin açıklamaları için bkz. Semerkandî, a.g.e., I, 102-103; II, 282-283.

³⁹⁶ "Deki: Ahiret yurdu sair insanlardan hâlî olarak size has ise ölümü temenni ediniz. Şâyet sâdiklar iseniz. Ancak, kendi yaptıklarından ötürü bunu asla temenni etmeyeceklerdir. Allah zâlimleri bilicidir". Bakara, 2/94-95.

³⁹⁷ Semerkandî, a.g.e., 138-139.

Peygamber'in (s.a.v.) önceden bilmediği gaybî haberleri Allah'ın kendisine vahyettiğini bildiren Hûd sûresinin 49. (تلك من أنباء الغيب نوحيها إليك³⁹⁸) âyetinde de benzer bir şekilde sadece nübüvvele delâletinden söz etmektedir. Zîra bu haberler ancak vahiy yoluyla bilinebilmektedirler³⁹⁹.

Pozitif bilimlerden bahseden Kur'ân âyetleri açısından da durum pek farklı değildir. Örneğin;

أولم ير الذين كفروا أن السماوات والأرض كانتا رتقا ففتقناهما وجعلنا من الماء كل شيء حي أفلا يؤمنون⁴⁰⁰

âyetinin tefsirinde insanların bütün bu harikulâdeliklere vâkif olmalarına karşın, imân etmemelerinin kınandığını ifade etmektedir⁴⁰¹.

E. Kur'ân Kıssaları (Kasas-ı Kur'ân)

Kıssa Kur'ân'da, bir kimsenin izini sürüp peşi sıra takip etmek⁴⁰², birine bir şeyi anlatmak⁴⁰³, açıklamak⁴⁰⁴ ve haber vermek⁴⁰⁵ anlamlarına gelmektedir. قص fiilinin kelime anlamı ise, "izin peşi sıra gitmek", demektir⁴⁰⁶.

Terim olarak kıssa, "geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak, bu sûretle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yönelten bir olgu"⁴⁰⁷, anlamına gelir.

Allah Kur'ân'da pek çok kıssaya yer vermiştir. Bu kıssalar sadece olayı nakletme olarak değil, bir amaca yönelik olarak değerlendirilmelidirler. Kur'ân'da yer alan kıssaları şöyle sıralamak mümkündür: "Âdem ile melekler ve şeytan, Âdem ile Havva, Âdem ve oğulları, Hâbil ile Kâbil hadisesi, Kâbenin inşası, Lokman'ın oğluna öğütleri, Yûsuf'a karşı kardeşlerinin kıskançlığı ve Yûsuf'u kuyuya atmaları, Yûsuf ile Azîz'in karısı arasında geçen hadise, Yûsuf'un hapse girmesi, kardeşleriyle mülâkatı, Mûsa'nın peygamberliğinden önceki hayatı, risâleti, mucizeleri, Fir'avn'ın inadı, İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkarması, Bakara ve Hızır kıssası, Süleyman'ın hikmetleri, Süleyman ve Belkıs, İsa'nın doğumu, nübüvveti, sofrası, İsrâiloğulları, Zülkarneyn, Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Uhdûd, Ashâb-ı Fil, İsrâ, Hicret, Bedir, Uhud,

³⁹⁸ "Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir". Hûd, 11/49.

³⁹⁹ Semerkandî, a.g.e., II, 130.

⁴⁰⁰ "O küfredenler bilişik olan yer ve semayı ayırdığımızı ve canlı olan her şeyi sudan yarattığımızı görmüyorlar mı? Halâ inanmayacaklar mı?". Enbiya, 21/30.

⁴⁰¹ Semerkandî, a.g.e., II, 366. Benzer bir âyetin tefsiri için bkz. es-Semerkandî, a.g.e., III, 445.

⁴⁰² Kehf, 18/64; Kasas, 28/11.

⁴⁰³ Kasas, 28/25; Nahl, 16/118.

⁴⁰⁴ Yûsuf, 12/3; Kehf, 18/13.

⁴⁰⁵ Nisa, 4/164; Yûsuf, 12/5.

⁴⁰⁶ Ragıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (ö. 504/1108), el-Müfredât fi Ğarib'l-Kur'ân (Thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Mısır, 1961, s. 404.

⁴⁰⁷ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 238-239.

*Benî Nadr, Ahzâb, Mekke'nin fethi, Huneyn gazvesi, İfk hadisesi ve münâfıklara ait kıssalar*⁴⁰⁸.

Kıssaların Kur'ân'da yer almasının sebepleri hakkında âlimler tarafından pek çok şey söylenmiştir. Bu görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Peygamber'i (s.a.v.) ve inananlarını teselli etmek, azim ve iradelerini güçlendirmek⁴⁰⁹.
2. İnsanların düşüncelerini ve ibret almalarını sağlamak⁴¹⁰.
3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetini ispat etmek⁴¹¹.
4. İnsanlık tarihi boyunca gönderilen peygamberlerin aynı davayı tebliğ ettiklerini, kısacası İslâmın evrenselliğini ortaya koymak⁴¹².

1. Kıssaların Kur'ân'da Yer Almasının Hikmeti

Semerkandî, kıssaların Kur'ân'da yer almasının hikmeti hususunda farklı yerlerde benzer açıklamalar yapmaktadır. O, bir anlamda gaybî haberler olmaları sebebiyle kıssaların, özellikle nübüvvele delâlet ettiği görüşündedir. Örneğin Âl-i İmran sûresinin 44. âyeti ile Kasas sûresinin 45. âyetinin tefsirinde Semerkandî benzer görüşleri dile getirmektedir.

Örnek:

ذلك من أنباء الغيب نوحيه إليك، وما كنت لديهم إذ يلقون أقلامهم أيهم يكفل مريم، وما كنت لديهم إذ يختصمون⁴¹³.

*"Bu âyette Zekeriyya ve Meryem kıssasından bahsedilmiştir. 'Sen orada yoktun ve bunlar, senin tarafından bilinmeyen gayb haberlerindendirler', anlamı verilebilir. Burada Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinin delili vardır. Zîra kitap okumayı bilmediği halde Zekeriyya ve Meryem kıssasından haber vermiştir. Ehl-i kitap da bu haberleri doğrulamıştır"*⁴¹⁴.

Kasas sûresinin 45. (وما كنت تأويا في أهل مدين تتلوا عليهم آياتنا ولكننا كنا مرسلين⁴¹⁵) âyetinde de Semerkandî, Peygamber'in (s.a.v.) Medyen halkı arasında mukîm olmadığı ve Kur'ân okumayı bilmediği halde, bu kıssaları Mekke halkına anlattığını ifade etmektedir. Yüce Allah'ın, Mûsa ve Şu'ayb kıssalarında olduğu gibi geçmiş

⁴⁰⁸ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 172.

⁴⁰⁹ Şimşek, M Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra yay., Konya, 1995, s. 247; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 240.

⁴¹⁰ Şimşek, M Said, a.g.e., 1995, s. 247; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 240.

⁴¹¹ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 239.

⁴¹² Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 241.

⁴¹³ Âl-i İmran, 3/44.

⁴¹⁴ Semerkandî, a.g.e., I, 267.

⁴¹⁵ Kasas, 28/45.

milletlerin kıssalarını Peygamber'e bildirmesinin ise nübüvvet alâmeti olduğunu söylemektedir⁴¹⁶.

2. Kıssaları İşleyişine Dair Örnekler

Semerkandî, tefsirinin tamamında izlediği metod üzere, Kur'ân'da yer alan kıssaları da, genellikle özet bir şekilde açıklayarak işlemektedir. O kıssaları anlatan âyetleri tefsir ederken, kıssayı bir bütün olarak değerlendirmeyip, âyetler üzerinden açıklama yapmaktadır. Kıssalar hakkında, olayın tamamına yönelik bir yorum yapmamaktadır. Örneğin; Allah'ın, meleklerle yeryüzünde yeni bir halife yaratacağını bildirdiği âyetteki açıklamalarını ele alalım. Söz konusu âyet şöyledir:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً، قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ، وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ، قَالَ إِنِّي أَعْتَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ⁴¹⁷

Semerkandî, tefsirinde uyguladığı genel metoduna uygun olarak, âyeti bölümlere ayırarak açıklamaya çalışır. Bu esnada, âyeti tefsir ederken herhangi bir yorum ya da rivâyete yer vermez. Âyetin sonunda yer alan (قَالَ إِنِّي أَعْتَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) ifadesi için ise çeşitli görüşler naklederek geniş bir açıklamaya yer verir.

Örnek:

"Mücâhid (ö. 103/721), 'Allah (c.c.) iblîste ma'siyeti, Âdem'de hizmet ve taati görünürken melekler bunu anlayamadı', der. Ibn Abbâs ise, 'benî Âdem'den övgüyle tesbîh ve takdîs edecek ve ona itaat edeceklerin bulunacağını bilir', der. Yine, 'Allah Âdem'in soyundan peygamberler, sâlihler ve ebrârın geleceğini bilir', diyenler de vardır".

Bu nakilleri aktardıktan sonra Hz. Adem'in yaratılmasına ilişkin kaynağını belirtmediği isnâdsız bir rivâyet nakleder:

"Yüce Allah Âdem'i yaratmayı murâd ettiğinde Cebrâil'i yeryüzünden toprak toplamak için gönderdi. Cebrâil yeryüzüne inip toprak toplamak isteyince yeryüzü ona, 'Allah hakkı için yapma. Şüphesiz ki ben, bundan yaratacağı varlığın Allah'a isyan etmesinden korkarım ve Rabbimden hayâ ederim', der. Cebrâil vazgeçip, 'Şâyet Rabbim beni geri çevirirse onu yapacağım', der. Cebrâil geri döner. Allah Mikâil'i gönderince yeryüzü benzer şekilde ona yakarır ve Mikâil de geri döner.. Allah Azrail'i gönderir. Yeryüzü ona da yalvarır. Azrail, 'Allah'ın emri sizin

⁴¹⁶ Semerkandî, a.g.e., II, 518-519. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 18; II, 149.

⁴¹⁷ "Hani Rabbim meleklere 'yeryüzünde bir halife yaratacağım', dedi. 'Orada bozgunculuk yapıp kan dökecek birini mi yaratacağın. Oysa bizler seni hamdinle tesbîh ve takdîs ediyoruz', dediler. 'ben sizin bilmediğinizi bilirim', dedi". Bakara, 2/30.

sözünüzden daha üstündür', der. Yeryüzünden temiz ve çorak, kırmızı, sarı ve diğer topraklardan alarak semâya yükselir. Allah, kendisine, 'sana yakardıklarında yeryüzüne acımadın mı', deyince Azrail, 'Senin emrini onların sözlerinden daha gerekli gördüm', diye cevap verir. Allah da Azrail'e, 'onun evlatlarının rûhlarını almak sana lâyıktır', dedi. Bu toprak çamur oldu ve kırk sene öyle kaldı. Sonra bir başka âyette (418) (خلق الإنسان من صلصال كالفخار⁴¹⁸) geçtiği gibi, salsal'a dönüştü. İblîs meleklerle karşılaşınca onlara, 'yaratılanlardan hiçbirine benzetemediğiniz şu şeye bakar mısınız? Eğer size üstün tutulur ve ona itaatle emrolunursanız ne yapacaksınız?', diye sorunca 'Rabbimizin emrine itaat edeceğiz', dediler. İblîs içine attı ve 'şâyet bana üstün tutulursa ona itaat etmeyeceğim, ben üstün olursam muhakkak ki onu perişan edeceğim', der⁴¹⁹.

Bunun ardından bir sonraki âyete geçen Semerkandî, benzer bir şekilde tefsirine devam etmektedir.

Semerkandî'nin kıssaları işleyişine örnek olarak ele alacağımız bir başka örnek ise Hz. Âdem'in çocukları, Hâbil ve Kâbil arasında geçen olaydır. Önce konunun anlatıldığı âyetleri zikretmek istiyoruz. İki kardeş arasında vukû bulan olay Mâide sûresinde şöyle dile getirilmektedir:

واتل عميهم نبا ابني آدم بالحق، إذ قربا قربانا فتقبل من أحدهما ولم يتقبل من الآخر، قال لأقتلك، قال إنما يتقبل الله من المتقين | | ل عن بسطت إلي يدك لتقتلني ما أنا بباسط يدي إليك لأقتلك إني أخاف الله رب العالمين | | إني أريد أن تبوء بإثمي وإثمك فتكون من أصحاب النار، وذلك جزاء الظالمين | | فطوعت له نفسه قتل أخيه فقتله فأصبح من الخاسرين | | فبعث الله غرابا يبحث في الأرض ليريه كيف يواري سواة أخيه، قال يا ويلتا أعجزت أن أكون مثل هذا الغراب فأواري سواة أخي، فأصبح من النادمين⁴²⁰

Âyeti bölüm bölüm ele alan müellif, kurban sunma meselesine gelince konunun ayrıntısına girerek şunları söylemektedir:

"Havva (a.s.) bir batından Kâbil ve İklîma adında bir çocuk ve bir de câriye doğurur. Daha sonra yine bir batında Hâbil ve kız kardeşi Liyuza'yı doğurur. Olgunluğa eriştiklerinde Allah her birinin, diğerinin kız kardeşi ile evlenmelerini emreder. Kâbil'in kız kardeşi daha güzeldir ve Kâbil şöyle diyerek bu duruma karşı çıkar: 'Aksine herkes kendi kardeşi ile evlenecek'. Âdem, 'Allah bana bu şekilde

⁴¹⁸ "İnsanı kurumuş bir çamurdan yarattı". Rahmân, 55/14.

⁴¹⁹ Semerkandî, a.g.e., 1, 108.

⁴²⁰ "Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini sadakatle anlat. Hani onlar kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. Ona 'seni öldürecek', demişti. O da 'Allah sadece muttakilerden kabul eder, demişti. Sen, öldürmek için elini bana uzatsan da ben sana ellimi uzatmayacağım. Zira ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben, kendinin ve benim günahımı yüklenerek ateş ashabından olmanı umarım. Zalimlerin karşılığı işte budur. Nefsi onu kardeşini öldürme konusunda teşvik etti ve kardeşini öldürdü. Ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu. Allah ona, kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. 'bana yazıklar olsun. Şu karga kadar olup ta kardeşimin cesedini örtemedim', dedi. Ve böylece nadim olanlardan oldu". Mâide, 5/27-31.

emretti', deyince Kâbil, 'Allah sana böyle emretmedi. Fakat sen Hâbil'in tarafını tutuyorsun', dedi. Âdem her ikisinin de bir kurban kesip sunmalarını, kimin kurbanı kabul edilirse onun hak sahibi olacağını söyledi. Kâbil, içten içten, kurbanı kabul olsa da olmasa da kız kardeşini teslim etmeyeceği düşüncesini taşıyordu. Semâdan ateş inip Hâbil'in kurbanını kaptı. Bu kabul işareti idi. Kâbil'in kurbanına ise dokunmadı⁴²¹.

Tefsîrine, âyete kelime kelime mana vererek devam eden Semerkandî kıssadan bir hisse çıkararak, (إنما يتقبل الله من المتقين) ifadesine binâen, akıllı kişinin hasenâttan dolayı endişe duyan; kaybedenin ise, (فلا يأمن مكر الله إلا القوم الخاسرون⁴²²) âyetinde belirtildiği gibi Allah'ın azabından emin olan kişi olduğunu dile getirir.

Kıssanın bundan sonraki bölümünü de açıklama mahiyetinde ele alan Semerkandî, Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi meselesinde iki farklı görüşe yer vermektedir. İlk olarak, nasıl öldüreceğini bilmemesi sebebiyle şeytanın, biri diğerini taşla ölünceye kadar döven iki adam olarak Kâbil'e görüldüğünü ve bu şekilde ondan öldürmeyi öğrendiğini dile getirmektedir. İkinci olarak ise, insanın doğası gereği bunu bildiğini söylemektedir. Zira katletmeyi görmese de insan, tabiatı gereği varlığının fani olduğunu ve itlâfının da mümkün olduğunu bilmektedir. Bunun ardından Semerkandî, öldürme olayı ve sonrasıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Böylece Kâbil, Hint bölgesinde onu taşla öldürdü. Dönünce Hz. Âdem kendisine, 'Hâbil'e ne yaptın', diye sordu. Kâbil, 'beni ona gözcü mü tayin ettin. Dilediği yöne gitti', dedi. Hz. Âdem geceyi mahzûn geçirdi. Sabah olunca Kâbil kardeşini öldürdüğü yere gitti ve bir karga gördü. Bazıları, 'ne yapacağını bilemeyerek Hâbil'i günlerce yanında taşımıştır'⁴²³. 'Sonra ölü bir karga görür. Başka bir karga gelip toprağı ayakları ile eşeler ve ölü kargayı toprağa gömer', demektedirler⁴²⁴.

Kıssayı anlatan âyetlerin tefsîrinden sonra Semerkandî, konuyla ilgili olup da âyette yer almayan bazı açıklamalara değinmektedir. Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın, Hâbil'in kabrine gelip günlerce ağladıklarını anlatan Semerkandî, dağın tepesinde bulunan Kâbil'i, bir boğanın süsmesi sonucunda, dağın eteklerine düşmesiyle damarlarının parçalandığını dile getirir. Yine Kâbil'in âkıbetiyle ilgili olarak, Hz. Âdem'in beddua ettiğini ve bunun sonucunda da yerin dibine girdiğini ifade ettikten sonra, Mukâtil'den şöyle bir nakilde bulunur: "Bundan önce aslanlar ve kuşlar

⁴²¹ Taberî, a.g.e., IV, 256-257.

⁴²² "Hüsrana uğrayan topluluklardan başkası Allah'ın mekrinden emîn olmaz". A'raf, 7/99.

⁴²³ Taberî, a.g.e., IV, 267-268.

⁴²⁴ Konu ile ilgili rivâyetler için bkz. Taberî, a.g.e., IV, 265-268.

*Âdem'e kulak vermekteydiler. Kâbil kardeşini katledince koştular. Kuşlar havayı, aslanlar sık ormanları, vahşi hayvanlar da karayı kuşattılar*⁴²⁵.

Bunun üzerine Şit'in (a.s.) İklîma ile evlendiğini söyleyen Semerkandî, Abdullah b. Mes'ûd'dan yapılan bir rivâyette Peygamber'in (s.a.v.), "*haksız yere bir cana kıyıldığında, katli başlatması sebebiyle, Âdem'in ilk oğluna günâh vardır*"⁴²⁶, dediğini nakleder.

Bazılarının, bu hadisenin isrâiloğulları arasında biri diğerini öldüren iki kardeş arasında gerçekleştiğini⁴²⁷ söylediklerini, ancak bunun müfessirlerin hilâfına bir söz olduğunu belirten Semerkandî, kıssa ile ilgili söyleyeceklerini bitirir ve bir sonraki âyetin tefsirine geçer⁴²⁸.

F. Kur'ân'da Mecaz İfadeler (Mecâz-ı Kur'ân)

Mecâz, "*aslî manayı engelleyici bir karînenin bulunması veya lâfzın ilk konulduğu anlamın dışında başka bir manada kullanılmasına vesîle olacak bir alâkanın bulunması sebebiyle, herhangi bir lâfzın konulduğu mananın dışında başka bir anlamda kullanılması demektir*"⁴²⁹. Edebî bir sanat olarak mecâz yazılı ve sözlü literatürde sıkça kullanılmaktadır.

Kur'ân'da mecâzın kullanımı hakkında âlimler arasında bir ihtilâf söz konusudur. Bazı âlimler mecâzın Kur'ân'da yer almasını, Allah için bir eksiklik anlamına geleceği gerekçesiyle reddederken, büyük bir çoğunluğu böyle bir olguyu kabul etmektedirler⁴³⁰. Zerkeşî bu tartışmayla ilgili olarak, mecâzın Kur'ân'da vukû' bulması konusunda ihtilâfın söz konusu olduğunu dile getirir. "*Cumhur vukû'undan yanadır*", diyen Zerkeşî, Şâfilerden İbn Kass (ö. 335/946); Mâlikilerden İbn Huvayz Mendâz (ö. 390/999); ayrıca Davud ez-Zâhirî (ö. 270/884), oğlu ve Ebû Müslim İsfahânî'nin (ö. 322/933) de dâhil olduğu bir zümrenin bunu kabul etmediklerini belirtir. Gerekçe olarak ise, konuşmacının hakîkati ifade etmekte zorlanmadıkça mecâza başvurmayacağını, bu durumun ise Allah için muhâl olduğunu söylediklerini aktarır. Bu düşüncenin yanlış olduğunu ifade eden Zerkeşî, Kur'ân'ın mecâzdan arındırılması durumunda, aynı zamanda te'kitten, hazften, kıssaların tekrar

⁴²⁵ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (ö. 150/767), I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlimiyye, Beyrût, 2003, I, 290.

⁴²⁶ Taberî, a.g.e., IV, 264.

⁴²⁷ Taberî, a.g.e., IV, 267.

⁴²⁸ Semerkandî, a.g.e., I, 430. Farklı bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., 149-152.

⁴²⁹ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 253-254.

⁴³⁰ Zerkeşî, a.g.e., II, 377; Subhi Sâlih, a.g.e., s. 345-346; Kâsimî, Cemaleddin, *Tefsîr İlmînin Temel Meseleleri* (Çev. Sezai ÖZEL), İz yay., 1990, s. 198; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 177; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 254-255.

edilmesinden vb. diğer yönlerden de arındırılması gerekeceğini vurgular. Aynı zamanda mecâz yönünün Kur'ân'dan çıkarılmasının, güzelliğinin çıkarılması anlamına geleceğini ifade eder⁴³¹.

Kur'ân-ı Kerim'de mecâzın varlığını kabul edenlere gelince onlar mecâzları akli ve luğavî olmak üzere iki kısımda ele almaktadırlar⁴³².

Akli mecâz: "Benzeyen ve benzetilen yönüyle biri hakiki diğeri hakiki olmayandır"⁴³³, şeklinde tanımlanmaktadır. Akli mecâz için yapılan bir başka tanım ise şöyledir: "Herhangi bir fiili onu yapandan başkasına isnâd etmek demektir"⁴³⁴.

Luğavî mecâz ise; "Bir bütünü zikrederek onunla cüz'ü, yahut da cüz'ü zikrederek onunla bütünü kastetmeye luğavî mecâz denilmektedir"⁴³⁵, şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür mecâzın pek çok yönü vardır. Zerkeşi buna yirmi altı ayrı örnek sunmaktadır⁴³⁶. Sebebin yerine müsebbibin konulması, müsebbibin yerine sebebin konulması, bütünün parçaya itlâk edilmesi ve aksi, mutlakın mukayyede itlâk edilmesi ve aksi vb. bunlardan bir kaçıdır.

1. Kur'ân'da Mecâzın Varlığı Hakkındaki Yorumu

Semerkandî, mecâzın Kur'ân'daki varlığı konusunda cumhûrun görüşüne katılır. Bununla beraber mecâzın Kur'ân'da kullanılma sebebi olarak Arap dilini gösterir. Ona göre Araplar mecâzı kullanmakta ve Kur'ân da onların aşına olduğu bir dil ile nâzil olduğundan mecâzı barındırmaktadır.

Bakara sûresinin 16. âyetinde mecâzî bir ifadenin söz konusu olduğunu dile getiren Semerkandî, Arapların mecâzı kullanımına örnek vererek âyeti açıklar.

Örnek:

⁴³⁷ فما ربحت تجارتهم

"Mecâzî olarak, kazancı ticaretle vasıflandırdı, anlamındadır. Araplar şöyle der: Falancanın ticareti kazanç getirdi, falancanın ticareti de zarara uğrattı. Bununla, onun ticarete kazandığını ya da kaybettiğini kastederler. Yüce Allah da Kur'ân'ı, aralarında aşına oldukları Arap diliyle indirdi"⁴³⁸.

⁴³¹ Zerkeşi, a.g.e., II, 377.

⁴³² Zerkeşi, a.g.e., II, 378; Subhi Sâlih, a.g.e., s. 344; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 178; Demirci, Muhsin, a.g.e., s. 255.

⁴³³ Subhi Sâlih, a.g.e., s. 344.

⁴³⁴ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 255.

⁴³⁵ Subhi Sâlih, a.g.e., s. 345; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 256.

⁴³⁶ Zerkeşi, a.g.e., II, 377.

⁴³⁷ "Onların ticareti kâr getirmemiştir". Bakara, 2/16.

⁴³⁸ Semerkandî, a.g.e., I, 98.

2. Mecâzi Âyetleri Yorumlaması

Semerkandî, mecâzın söz konusu olduğu yerlerde, çoğunlukla ilgili âyetin mecâz olup olmadığından söz etmemekle birlikte, âyetin kullanıldığı mecâzi anlamı verir. Örneğin, Kehf sûresinin 77. âyetinde geçen (⁴³⁹ فوجدا فيها جدارا يريد أن ينقض) ifadesinde mecâzi bir kelâmın bulunduğunu dile getirmektedir. Duvarın iradesinin bulunmadığını belirttikten sonra âyetin, "neredeyse yıkılacaktı", anlamına geldiğini belirtir⁴⁴⁰.

Bakara sûresinin 18. âyetinde inanamayanlar körlük, dilsizlik ve sağırlıkla nitelendirilmektedirler. Semerkandî, burada mecâzi bir ifadenin olduğundan bahsetmeksizin, âyetin kullanıldığı mecâzi anlamı belirtir. Aynı zamanda âyetin mecâzi anlamının anlaşılabilmesi için, benzer şekilde kullanılan, bir başka âyeti de örnek verir.

Örnek:

صم بكم عمي فهم لا يرجعون⁴⁴¹

"Gerçeği görmemezlikten, geliyorlar da ondan konuşmuyorlar. İbret ve hidâyeti görmüyorlar. Sanki kör, dilsiz ve sağırdırlar. Zîra Allah göz, kulak ve dili faydalanmaları için yaratmıştır. Şâyet kullanmıyorlarsa bunlardan yoksun sayılırlar. Yüce Allah'ın kâfirleri ölümler olarak nitelediği; (⁴⁴² أومن كان ميتا فأحيينه) âyeti de bu tür bir örnektir. Allah onları ölümler olarak niteledi. Çünkü (Allah en doğrusunu bilir), yaşamalarının kendilerine bir faydası yoktu. Sanki canlı değillerdi. Bunun gibi kulak, göz ve dil de faydalı olmadığında yok gibidirler. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Onlar dönmezler"⁴⁴³.

Yine mecâzla ilgili tartışmalarla alâkalı olarak, Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuştuğunu ifade eden, Nisâ sûresinin 164. (⁴⁴⁴ و كلم الله موسى تكليما) âyetinde Semerkandî, mecâzın söz konusu olup olmadığına ilişkin tartışmalar bulunduğunu belirtmektedir. Semerkandî, bazılarının Rûm sûresinin 35. (⁴⁴⁵ أم انزلنا عليهم سلطانا فهو يتكلم) âyetinde olduğu gibi Allah'ın kendisine vahyettiğini; ancak mecâzi yönüyle onu kelâm olarak isimlendirdiğini söylediklerini anlatmaktadır. Bununla birlikte müfessirlerin geneli ve ilim ehlinin, bunun mecâzi değil de hakiki bir kelâm olduğunu

⁴³⁹ "Orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular". Kehf, 18/77.

⁴⁴⁰ Semerkandî, a.g.e., II, 308.

⁴⁴¹ "Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Ve onlar dönmezler". Bakara, 2/18.

⁴⁴² "Ölü iken dirilttiğimiz". En'am, 6/122.

⁴⁴³ Semerkandî, a.g.e., I, 99. Mecâzla ilgili farklı örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 529; III, 12; III, 333; III, 505; III, 523.

⁴⁴⁴ "Allah Mûsâ'ya konuştu". Nisa, 4/164.

⁴⁴⁵ "Yoksa onlara bir delil indirdik de o söylüyor". Rûm, 30/35.

kabul ettiklerini belirtmekte, buna delil olarak da söz konusu ifadenin mastarla te'kit edildiğini, oysa mecâzda te'kidden söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır⁴⁴⁶.

G. Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebetler (Münâsebât-ı Kur'ân)

Münâsebet, müşâkele ve mukârebe, yani benzeşme ve yakınlaşma manalarına gelmektedir⁴⁴⁷. Münâsebât-ı Kur'ân ise, "âyet ve sûreler arasındaki mana ilişkisini ortaya koymaktadır"⁴⁴⁸, şeklinde tanımlanan Kur'ân ilmidir.

Kur'ân, her ne kadar aynı anda nâzil olmayıp, ihtiyaca cevap verecek şekilde bölüm bölüm vahyedilmiş olsa da, aynı kaynaktan gelmesi sebebiyle bir bütünlük taşımaktadır. Bu bütünlük âyetler arasında görüleceği gibi farklı sûreler arasında da aranabilmektedir. "Âyet ve sûreler arasındaki bu münâsebet, Kur'ân metninin, parçaları birbiriyle bağlantılı yapısal bir birlik oluşturduğu temeline dayanır"⁴⁴⁹.

Bu ilim, önemli bir yer teşkil etmesine karşın, hassas bir konu olması sebebiyle müfessirlerin pek az ilgi gösterdikleri bir alandır⁴⁵⁰.

Semerkandî'nin, âyetler arasındaki münâsebete bakışı, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri olgusuyla açıklanabilir. O her ne kadar âyetler arasındaki münâsebetten lafzî olarak söz etmese de bir âyeti açıklamak için başka bir âyetten faydalanmaktadır⁴⁵¹. Sûreler arasındaki münâsebete gelince, Semerkandî'nin bu konuya değindiği örnekler çok azdır.

Tevbe sûresinin başında besmele olmaması sebebiyle konuya değinen müellif, bununla ilgili rivâyetleri aktarırken iki sûre arasındaki münâsebete de değinmektedir. Semerkandî, isnâdıyla birlikte İbn Abbas'tan yaptığı bir rivâyette Hz. Osman'ın söz konusu iki sûre arasındaki münâsebete ilişkin yorumunu aktarır. İbn Abbas şöyle demektedir:

"Osman'a, 'Enfâl sûresi mesânî'den, Berâe sûresi ise mâeynden olduğu halde, seni aralarına besmele koymayarak iki sûreyi birleştirmeye ve onları seb'i tivâl arasına dâhil etmeye sevk eden şey nedir?', diye sorunca Hz Osman, 'Resûlullah'e (s.a.v.) değişik adetlerde sûreler nâzil olmuştu. Bir şey nâzil olunca yazıcılardan birini çağırır ve ona şöyle derdi: 'Bunları içinde şu şu konulardan

⁴⁴⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 405.

⁴⁴⁷ Zerkeşî, a.g.e., I, 131; Suyûtî, a.g.e., III-V, 289.

⁴⁴⁸ Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 258.

⁴⁴⁹ Ebû Zeyd, Nasr Hamîd, *İlâhî Hitâbın Tabiatı*, (Çev. Mehmet Emin Maşalı), Kitabiyat, Ankara, 2001, s. 197.

⁴⁵⁰ Zerkeşî, a.g.e., I, 132; Suyûtî, a.g.e., III-V, 288.

⁴⁵¹ Semerkandî, a.g.e., I, 405.

bahseden sûreye ilâve ediniz'. Enfâl sûresi Medîne'de nâzil olan ilk sûredir. Berâe sûresi ise Kur'ân'ın sonudur. İkisinin de içeriklerinin bazı bölümlerinin benzeşmesi sebebiyle onları birbirinin devamı olarak düşündüm. Resûlullah(s.a.v.) vefat etti ve konuyla ilgili bir açıklama yapmadı. Bu sebeple ikisini birleştirdim ve aralarına besmele koymadım⁴⁵².

İki sûre arasındaki münâsebete dair açıklamalarına, Kelbî'nin İbn Abbas'tan yaptığı bir rivâyetle devam eden Semerkandî, Berâe sûresinin Enfâl sûresinden olduğunu, bu sebeple de aralarına besmele yazılmadığını dile getirmektedir⁴⁵³. Ayrıca İnşirâh sûresinin tefsirinde Semerkandî, mütekaddiminden bazılarının Tевbe ile Enfâl, İnşirâh ile Duhâ ve Kureyş ile Fil sûrelerin birer sûre konumunda olduklarını söylediklerini de nakletmektedir⁴⁵⁴.

Müfessir, Fil olayı ile Kureyş'in ticareti arasında ilişki kurarak iki sûre arasındaki münâsebete temas etmektedir. O, Kureyş'in Mekke'ye yerleşmesine ve ticarete ısındırılmasına imkân sağlaması için Fil ordusunun bozguna uğratıldığını düşünmektedir. Semerkandî, bu düşüncesini şu ifadelerle dile getirmektedir.

Örnek:

⁴⁵⁵ لايلاف قريش ايلافهم

"Bu âyet bir önceki sûreye bağlıdır. Allah, Kureyş'in alıştırılması, için fil ordusunu bozguna uğratmıştır. Onların Haram'a yerleşmeleri ve Ev'e komşu olmaları için bunu yapmıştır. Kureyş'in alıştırılması için, Allah onları kurt yeniği ekin yapağına çevirmiştir. Bunu, Kureyş'in Mekke'ye yerleşmesi ve orada yaşamasını sağlayacak bu iki seyahate ısındırmak için yapmıştır⁴⁵⁶.

Yukarıda yaptığımız açıklamalar ve verdiğimiz örnekler dışında, Semerkandî'nin konuyla alakalı başka bir ifadesine rastlamadık.

H. Kur'ân'da Tekrarlar (Tekrâr-ı Kur'ân)

Kur'ân-ı Kerim'de değişik türlerde tekrarlarla rastlamaktayız. Bazen bir âyetin birden çok yerde aynen tekrarlandığını görürüz⁴⁵⁷. Konunun uzmanları bu durumu ağırlıklı olarak Arap Dilin'in yapı özellikleriyle açıklamaktadırlar⁴⁵⁸. Tekrar eski Arap

⁴⁵² Semerkandî, a.g.e., II, 31-32.

⁴⁵³ Semerkandî, a.g.e., II, 32.

⁴⁵⁴ Semerkandî, a.g.e., III, 489.

⁴⁵⁵ Kureyş, 106/1-2.

⁴⁵⁶ Semerkandî, a.g.e., III, 516.

⁴⁵⁷ Kamer, 54/16-21-30; Murselât, 77/15-19-24-28-34-37-40-45-47-49; Rahmân, 55/13-16-18-21-23-25-28-30-32-34-36-38-40-42-45-47-49-51-53-55-57-59-61-63-65-67-69-71-73-75-77.

⁴⁵⁸ Kâsimî, Cemaleddin, a.g.e., s. 229; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 173.

Dili üslûbunda yer almaktaydı. Zîra Araplar önem verdikleri şeyleri tekrar ederlerdi. Kur'ân da bu üslûbu daha güzel ve daha cazip bir şekilde devam ettirmiştir⁴⁵⁹.

Semerkandî, söz konusu tekrarlar hakkındaki açıklamalarında, âyetlerin siyak ve sibakına uygun olarak değerlendirmelerini yapmaktadır. Bunun yanında tekrarların gereği, hikmeti ya da önemi hakkında söz söylememektedir. Bazen, aynen tekrar edilen âyetlerde ilk yoruma atıfta bulunmakla yetinmektedir.

Meselâ üç âyette geçen ⁴⁶⁰كل نفس ذائقة الموت âyeti hakkında, sadece âyetin ilk geçtiği yer olan Al-i İmran sûresinin 185. âyetinde açıklama yapmaktadır. O, sözünü ettiğimiz âyetle ilgili olarak Kelbî'den yaptığı rivâyette şunları söylemektedir: " كل من ذائقة الموت ⁴⁶¹âyeti nâzil olunca melekler, yeryüzü halkı helâk oldu, dediler. كل نفس ذائقة الموت ⁴⁶²âyeti nâzil olunca ise melekler kendilerinin de onlarla beraber helâk olacaklarını anladılar". Âyetle ilgili başka bir açıklamada bulunmayan Semerkandî, âyetin ~~âyetin~~ aynen tekrar edildiği diğer yerlerde ise herhangi bir açıklamaya yer vermez⁴⁶³.

Benzer anlam ve ifadelerden oluşan âyetler hakkında ise tekrara ilişkin herhangi bir yorum yapmadan âyetleri, konunun akışına uygun bir şekilde tefsir etmektedir. Örneğin, Nebe sûresinin birbirine benzeyen 4 ve 5. âyetleri ile ilgili Semerkandî'nin yorumu şöyledir:

كلا سيعلمون | ثم كلا سيعلمون⁴⁶⁴

"Kla سيعلمون" ⁴⁶⁵âyeti ise, bu va'îdi, ölüm anında ve ahirette bizzat müşâhede edeceklerdir, anlamındadır.

Tekâsür sûresinin 3 ve 4. âyetleri de anlam ve lâfız açısından yukarıdaki âyetlere benzemektedirler. Semerkandî, burada da benzer açıklamalar yapmakla birlikte bağlamı da dikkate almaktadır.

Örnek:

كلا سوف تعلمون | ثم كلا سوف تعلمون⁴⁶⁶

"كلا سوف تعلمون" ⁴⁶⁷'Ölüm kendilerine geldiğinde bileceksiniz', demektir. 'Kabirde sorulduğunda bileceksiniz', anlamı da verilmiştir. ⁴⁶⁸ثم كلا سوف تعلمون ⁴⁶⁹Ölümden sonra

⁴⁵⁹ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 173.

⁴⁶⁰ "Her nefis ölümü tadıcıdır". Al-i İmran, 3/185; Enbiya, 21/35; Ankebût, 29/57.

⁴⁶¹ "Onun üzerindeki her şey fânîdir". Rahmân, 55/26.

⁴⁶² Semerkandî, a.g.e., I, 321.

⁴⁶³ Semerkandî, a.g.e., II, 367; II, 542.

⁴⁶⁴ "Hayır. İleride bilecekler. Hayır hayır. Elbette ileride bilecekler". Nebe, 78/4-5.

⁴⁶⁵ Semerkandî, a.g.e., III, 438.

⁴⁶⁶ "Hayır. İleride bileceksiniz. Hayır hayır. Elbette ileride bileceksiniz". Tekâsür, 102/3-4.

*azaba dūçar olduđunuzda da bileceksiniz. Zîra asaletiniz size fayda sağlamayacaktır, anlamındadır*⁴⁶⁷.

Semerkandî, âyetlerin aynen tekrarlandığı yerlerde yorumlarını ağırlıklı olarak siyak-sibak ilişkisine dayandırmaktadır. Örneğin Murselât sûresinde on kez tekrarlanan (*ويل يوم عذ للمكذبين*⁴⁶⁸) âyeti için her geçtiği yerde sûrenin bağlamına uygun manalar vermektedir. İlk geçtiği yerde, “o günde, kıyâmet gününü inkâr edenlere şiddetli azap vardır”⁴⁶⁹, şeklinde bir mana verirken, ikinci kez geçtiği yerde, “elçilerini yalanlayanlara yazıklar olsun, manasındadır”⁴⁷⁰, demektedir. Bir sonrakinde ise aynı âyet için “ilk yaratılışı gördüğü halde ikincisini yalanlayanlara olan şiddetli azap, demektir”⁴⁷¹, açıklamasını yapmaktadır.

Rahmân sûresinde otuz bir kez aynen tekrarlanan (*فبأي آلاء ربكما تكذبان*⁴⁷²) âyetinin ilk kez geçtiği yerde Semerkandî, âyetin tahlilini yapmakta ve âyete genel bir mana vermektedir. Tam olarak zikredilmese de sûrenin tamamı dikkate alındığında muhatabın, insan ve cin topluluğu olduğunu söyleyen Semerkandî, âyete, “*Ey cin ve ins ehli! Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz*”⁴⁷³, manasını vermektedir. Daha sonra (*آلاء الله*) ile (*نعماء الله*) ifadelerinin taşıdıkları anlamlara değinen müellif, bazılarının (*آلاء الله*) ile (*نعماء الله*)’in aynı anlamda olduğunu, ancak (*الآلاء*) kelimesinin daha genel, (*النعماء*) kelimesinin ise daha husûsi manada kullanıldığını söylediklerini nakletmektedir. Yine (*وأسبغ عليكم نعمه ظاهرة وباطنة*⁴⁷⁴) âyeti delil getirilerek (*الآلاء*) ifadesinin zahir nîmeti, ki o da tevhittir; (*النعماء*) ifadesinin ise bâtın nîmeti, ki o da ma’rifet-i kalptir, karşıladığını söyleyenlerin olduğunu dile getirmektedir⁴⁷⁵.

İkinci olarak geçtiği yerde âyete, “*Ey ins ve cin topluluğu! Sizi bir tek nefisten yaratan Rabbinizin hangi nimeti(ni) yalanlıyorsunuz ve onun Allah’tan olmadığını söyleyerek inkâr ediyorsunuz*”⁴⁷⁶, şeklinde bir anlam verirken, bir sonraki geçtiği yerde ise âyet hakkında, “*Ey ins ve cin topluluğu! Onun birer nimeti olduğunuz halde nasıl olur da yalanlarsınız. Bunun anlamı, sizler yeryüzünün doğusundan batısına Allah’ın mülkünde yaşıyorsunuz. Rızkını yiyorsunuz. O nerede olduğunuzu bilen,*

⁴⁶⁷ Semerkandî, a.g.e., III, 516. Benzer bir örnek için bkz. Semerkandî, a.g.e., III, 520-521.

⁴⁶⁸ “O gün yalancılardan vay haline!”. Murselât, 77/15.

⁴⁶⁹ Semerkandî, a.g.e., III, 435.

⁴⁷⁰ Semerkandî, a.g.e., III, 435.

⁴⁷¹ Semerkandî, a.g.e., III, 436.

⁴⁷² “Rabbinizin hangi âyetini yalanlıyorsunuz”. Rahmân, 55/13.

⁴⁷³ Taberî, a.g.e., XIII, 161.

⁴⁷⁴ Lokman, 31/20.

⁴⁷⁵ Semerkandî, a.g.e., III, 305.

⁴⁷⁶ Semerkandî, a.g.e., III, 306.

koruyucunuz, yardımcınızdır. Bu nimetleri nasıl inkâr edersiniz"⁴⁷⁷, yorumunu yapmaktadır.

I. Kur'ân Üslûbu (Üslûb-ı Kur'ân)

Kur'ân'ın bir uydurma, bir iftira ya da bir sihir olduğunu⁴⁷⁸ söyleyenlere karşı Allah, onlardan da bütün yardımcılarını toplayarak benzeri bir Kur'ân uydurmalarını talep eder. Ancak tarihi bir hakikattir ki, bu meydan okumaya henüz bir cevap verilmemiştir. Kur'ân Arapça⁴⁷⁹ bir kitaptır. Ancak üslûbu açısından, Kur'ân'ın kendisinin de işaret ettiği gibi⁴⁸⁰, benzeri oluşturulamayan ve oluşturulamayacak olan bir eserdir⁴⁸¹.

Üslûb, "konuşanın kelâmını oluşturduğu ve lâfızlarını seçtiği konuşma metodudur"⁴⁸² ise, "Kur'ân'ın lâfızlarını seçmesinde ve kelâmını oluşturmasındaki kendine has üslûbudur"⁴⁸².

Kur'ân ilimleri arasında üstün bir konuma sahip olmasına karşın tâlibi fazla olmayan⁴⁸³ Üslûbu'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân'daki te'kit ve aksâmı, hazf ve aksâmı, i'câz, takdim ve te'hîr, kalb, kıssaların anlatımı, tağlîp, iltifât, tazmîn, talep mevziine haberin vaz'ı, haberin mevziine talebin vaz'ı, ta'acub mevziine nidânın vaz'ı, kesret mevziine killetin vaz'ı, müennesin tezkîri, müzekkerin te'nîsi, mâzî sîgasıyla müstakbelin ifade edilmesi veya müstakbel sîgasıyla mâzînin ifade edilmesi, istidrâc, teşbih, isti'are, tecrît, tecnîs, mukâbele vb. Kur'ân'ın daha pek çok üslûb özelliğini inceleme alanına almaktadır⁴⁸⁴.

1. Konuya Bakışı

Hemen ifade edelim ki; araştırdığımız eser olan *Bahru'l-'Ulûm* da Kur'ân üslûbu hakkında doyurucu bir açıklama bulamadık. Sadece bazı üslûb özellikleri hakkında kısa açıklamalarla karşılaştık. Meselâ te'kidin söz konusu olduğu bazı yerlerde, âyetin te'kitli manasını verdikten sonra, söz konusu âyette te'kit olduğunu özellikle belirtmektedir.

⁴⁷⁷ Semerkandî, a.g.e., III, 306. Benzer örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., III, 299-300; III, 300; III, 301.

⁴⁷⁸ Sebe, 34/43.

⁴⁷⁹ Yûsuf, 12/2.

⁴⁸⁰ İsrâ, 17/88.

⁴⁸¹ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 160.

⁴⁸² Zerkânî, a.g.e., II, 199.

⁴⁸³ Zerkeşî, a.g.e., II, 483.

⁴⁸⁴ Üslûbu'l-Kur'ân ilmi hakkında daha geniş bilgi için bakınız. Zerkeşî, a.g.e., II, 480; Zerkânî, a.g.e., II, 199.

Semerkandî, Bakara sûresinin 12. âyetini ele alırken, âyeti tefsir edip manasını verdikten sonra, âyette te'kidin bulunduğunu belirtir. Söz konusu âyette olduğu gibi Araplar'ın kelime tekrarıyla te'kidi kasteddiklerini ifade eder.

Örnek:

الا إناهم هم المفسدون⁴⁸⁵

"إنا Burada uyarı kelimesidir. İnananları uyarmakta ve nifaklarını haber vermektedir. Sanki şunu demek istemektedir: 'Dikkat edin ey inananlar! Bilin ki, onlar bozguncu isyankârlardır'. هم zamirinin tekrarı te'kit yönündendir. Araplar kelime tekrarıyla te'kidi kastederler"⁴⁸⁶.

İnşirâh sûresinin 5 ve 6. âyetleri (⁴⁸⁷ فإن مع العسر يسرى | إن مع العسر يسرى) anlam itibariyle aynıdır. Semerkandî, iki âyeti birlikte ele alarak, "şiddet ile birlikte rahatlık, dünya hayatında darlıktan sonra ferahlık vardır, demektir. Dünya meşakkatinden sonra ahirette rahatlık vardır; dünyada zorluklara tahammül ederse ahirette cennete nail olur, anlamlarına geldiği de söylenmektedir", şeklinde manalar verdikten sonra ikincisinin te'kit amaçlı olduğunu ifade eder⁴⁸⁸.

2. Üslûp Türleri

Semerkandî, Kur'ân'da yer alan farklı üslûp türlerinden de söz etmektedir. O, farklı bir üslûp sanatının olduğu yerlerde bu durumu belirterek anlamı da ona göre verir. İbn Abbâs'ın, Bakara sûresinin 28. (كيف تكفرون بالله⁴⁸⁹) âyetinde ta'acub sanatının olduğunu; Ferra (ö. 207/822)'nin ise burada istifhamın söz konusu olmadığını, tevbih ve ta'acubun olduğunu söylediğini nakleden Semerkandî, âyet için bu sanatlara uygun olarak, "yazıklar olsun size! Yüce Allah'ın birliğini nasıl inkâr edersiniz?", manasını vermektedir.

Daha sonra, "Ta'acub, daha önce görmediği bir şeyi görüp ya da duymadığı bir şeyi işitip de şaşırınlar için söz konusudur", diyen Semerkandî, bu durumda Allah için ta'acubun câiz olup olmadığını sorgular. Yüce Allah'ın eşyayı var olmadan önce de bildiğini dile getirdikten sonra, ta'acubun Allah için ta'cib (şaşırtma) yönünden olduğunu söyler. Zira Allah, ta'accuba davet ettiği yukarıdaki

⁴⁸⁵ "İşte onlar bozguncuların ta kebdileridir". Bakara, 2/12.

⁴⁸⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 96.

⁴⁸⁷ "Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Muhakkak ki her zorlukla beraber bir kolaylık vardır". İnşirah, 94/5-6.

⁴⁸⁸ Semerkandî, a.g.e., III, 490

⁴⁸⁹ "Allah'a nasıl küfredersiniz". Bakara, 2/28.

âyetinde sanki. "şunların Allah'ı inkâr etmelerine hayret etmez misiniz?", demek istemektedir, şeklinde bir yorum yapar⁴⁹⁰.

Bakara sûresinin 97. (بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ⁴⁹¹) âyetinde terğib sanatının olduğunu dile getiren Semerkandî, âyete, "De ki: Cebrâile kim düşman olursa olsun. Cebrâil onlara rağmen kalbini kuvvetlendirmek için sana vahiy indirmektedir", anlamını verir⁴⁹².

Yine Bakara sûresinin 130. (وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ⁴⁹³) âyetinde istifham edâtı olduğunu, ancak bunun takri' ve tevbîh manasında kullanıldığını belirtir. (من) lâfzının burada (ما) anlamında olduğunu ifade ettikten sonra âyete, "İbrahîm'in dininden çevirecek şey nedir?", manasını verir⁴⁹⁴.

Semerkandî, Kur'ân Üslûbunun içeriğinden olan cevâmiu'l-kelimden de bahsetmektedir. Bakara sûresinin 111. (وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى⁴⁹⁵) âyetinin cevâmi'-i kelîm bir ifade içerdiğini söyledikten sonra, âyette ihtisârın söz konusu olduğunu dile getirir. Bu durumda âyete, "Yahûdiler, 'Yahûdi olmayanlar asla cennete giremeyeceklerdir', derken; Hıristiyanlar da, 'Hıristiyan olmayanlar asla cennete giremeyeceklerdir', demektedirler", manasını verir⁴⁹⁶.

J. Vücûh ve Nezâir

Vücûh, değişik manalarda kullanılan müşterek bir lâfız⁴⁹⁷, olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanımla vücûh, bir kelimenin Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılmasıdır⁴⁹⁸.

Âyetlerde geçen bazı kelime ve kavramların bazen yirmi farklı anlamda kullanıldığı ifade edilmektedir. Tefsîr usûlüne dair kaynaklarda bunlarla ilgili pek çok örnek verilmiştir⁴⁹⁹.

Hz. Ali, İbn Abbâs'ı Hâricilere elçi olarak göndereceği zaman kendisine şu tavsiyede bulunmuştur: "Onlara git ve onlarla tartış. Ancak onlara karşı Kur'ân'la delil getirme. Zîra Kur'ân'da pek çok anlama gelen zû-vücûh kelimeler vardır. Onlara

⁴⁹⁰ Semerkandî, a.g.e., I, 106.

⁴⁹¹ "Allah'ın izniyle, önündekileri tasdik edici olarak". Bakara, 2/97.

⁴⁹² Semerkandî, a.g.e., I, 139.

⁴⁹³ "İbrahîm'in milletinden kim yüz çevirirse". Bakara, 2/130.

⁴⁹⁴ Semerkandî, a.g.e., I, 159. Farklı örnekler için bkz. Semerkandî, a.g.e., II, 94; III, 118.

⁴⁹⁵ "Yahûdi ve hıristiyan olmayan asla cennete giremeyecektir". Bakara, 2/111.

⁴⁹⁶ Semerkandî, a.g.e., I, 150.

⁴⁹⁷ Zerkeşî, a.g.e., I, 193; Suyûtî, a.g.e., I-II, 409.

⁴⁹⁸ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 184; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 234; Albayrak, Halls, a.g.e., s. 171.

⁴⁹⁹ Zerkeşî, a.g.e., I, 194-201; Suyûtî, a.g.e., I-II, 410-424; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 185; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 234-235.

*sünnetle delil getir*⁵⁰⁰. Hz. Ali bu sözüyle Kur'ân'ın farklı manalara gelebilecek kelimeleri içerdiğini vurgulamaktadır. Mukâtil de, konuyla ilgili olarak, "*Kişi, Kur'ân'da pek çok veçhin olduğunu dikkate almadıkça gerçek fakîh olamaz*"⁵⁰¹, yorumunu yapmaktadır.

Nezâire gelince o, aynı anlama gelen farklı kelimeler demektir⁵⁰². Farklı birçok kelimenin aynı anlamı ifade etmesine denir⁵⁰³, şeklinde de tanımlanmıştır.

1. Vücûh'a İlişkin Görüşleri

Semerkandî'nin, rûh kavramı için verdiği farklı manaları geniş bir şekilde muhken ve müteşâbih bölümünde vermiştik. O, söz konusu kavrama verilen farklı manaları ve Kur'ân'da kullanıldığı manaları âyetlerden de deliller getirerek vermektedir⁵⁰⁴. Vücûh kavramından söz etmeyen müellif, bazen bir kelimenin farklı manalarda kullanılabilirdiğini ifade etmekle yetinmektedir. Örneğin, Yûsuf sûresinin 106. (وما يؤمن أكثرهم بالله إلا وهم مشركون⁵⁰⁵) âyetinde Kuteybe'den rivâyetle, îmanın bazen değişik anlamlara gelebildiğini belirtir. Burada ise îmanın tasdik manasında olduğunu dile getirir⁵⁰⁶.

Semerkandî, Kur'ân'da pek çok yerde kullanılan bazı kelimeleri, âyetlerin bağlamına uygun olarak anlamlandırırken, vücûh yönlerine temas etmemektedir. Meselâ, (الهدى) kelimesi Kur'ân'da farklı yerlerde kullanılmaktadır. Âyetlerin akışına göre de on yedi ayrı manaya geldiği saptanan⁵⁰⁷ bu kavramı müfessir, geçtiği yere uygun bir manayla tefsîr etmektedir. Sadece bir yerde kavramın vücûh yönüne kısa bir şekilde değinmektedir. Aşağıdaki örnekler, Semerkandî'nin (الهدى) kavramına verdiği farklı anlamları ortaya koymaktadır:

⁵⁰⁸ قل إن الهدى هدى الله⁵⁰⁸ Allah'ın dîni İslâm'dır, anlamındadır⁵⁰⁹.

⁵¹⁰ فإما يأتينكم مني هدى فمن إتبع هداى⁵¹⁰ Kitap ve Resûl, anlamındadır⁵¹¹.

⁵¹² من بعد ما تبين لهم الهدى⁵¹² Islâm ve Peygamber'in (s.a.v.) emri, anlamındadır⁵¹³.

⁵⁰⁰ Suyûtî, a.g.e., I-II, 410; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 184.

⁵⁰¹ Zerkeşî, a.g.e., I, 193; Suyûtî, a.g.e., I-II, 409; Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 185.

⁵⁰² Zerkeşî, a.g.e., I, 193; Suyûtî, a.g.e., I-II, 409.

⁵⁰³ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 184; Albayrak, Halis, a.g.e., s. 171.

⁵⁰⁴ Semerkandî, a.g.e., II, 228; II, 282.

⁵⁰⁵ "Onların çoğu Allah'a şirk koştaksızın îman etmez". 12/106

⁵⁰⁶ Semerkandî, a.g.e., II, 179.

⁵⁰⁷ Suyûtî, a.g.e., I-II, 410; Zerkeşî, a.g.e., I, 193-195.

⁵⁰⁸ "De ki: Hidâyet ancak Allah'ın hidâyetidir". Âl-i İmran, 3/73.

⁵⁰⁹ Semerkandî, a.g.e., I, 277.

⁵¹⁰ "Benden bir hidâyet geldiğinde benim hidâyetime uyanlar". Bakara, 2/38.

⁵¹¹ Semerkandî, a.g.e., I, 113.

⁵¹² "Hidâyet onlara apaçık beyân olduktan sonra". Muhammed, 47/32.

⁵¹³ Semerkandî, a.g.e., III, 247.

⁵¹⁴ *Tevrat, anlamındadır*⁵¹⁵. ولقد آتينا موسى الهدى⁵¹⁴.

⁵¹⁶ *Zina yapılmasına razı olmaz, anlamındadır*⁵¹⁷. وأن الله لا يهدي كيد الخاعنين⁵¹⁶.

⁵¹⁸ *İman, anlamındadır*⁵¹⁹. وقالوا إن نتبع الهدى معك نتجطف من أرضنا⁵¹⁸.

Tâhâ 50. (قال ربنا الذي أعطى كل شئ خلقه ثم هدى⁵²⁰). Âyetinde Semerkandî, vüçûh kavramından söz etmeksizin (الإهداء) kelimesinin farklı manalarına değinmektedir. (ثم هدى) ifadesinin burada, ilham etmek manasında olduğunu belirttikten sonra âyete, 'Ona yeme, içme ve cima' etmeyi ilham etti', anlamını veren Semerkandî, Kuteybe'nin, "عسى ربي أن يهديني⁵²¹ kelimesinin aslı الإهداء", âyetinde olduğu gibi irşâddir", dediğini nakleder. Müellif, irşâd kavramının ise, bazen dua, bazen beyân (açıklama), bazen de هدى⁵²² أعطى كل شئ خلقه ثم هدى⁵²² âyetinde olduğu gibi ilham etmek, anlamlarında kullanılmakta olduğuna değinir⁵²³.

2. Nezâir'e Dair Açıklamaları

Çalışmamıza konu olan eserde müellif'in, nezâir kavramına ilişkin herhangi bir açıklama ya da aktarımıyla karşılaşmadık. O, tefsîrinin tamamında uyguladığı bir metodla, âyetleri bağlamlarına uygun bir şekilde tefsîr etmektedir. Bunun yanında, herhangi bir kavramın kullanıldığı farklı anlamlara pek fazla değinmediği gibi, farklı kelimelerin aynı anlamda kullanılmasına da yeterince temas etmemektedir.

Meselâ, cehennem, nâr, sakar, hutame ve cehîm gibi farklı kelimeler anlam itibariyle azaba delâlet etmektedir⁵²⁴. Semerkandî, cehîm için, "yakıtı şiddetli ateş"⁵²⁵, anlamını verirken; hutame için, "ateşin isimlerinden biridir"⁵²⁶, yorumunu yapmaktadır. Âl-i İmran sûresinin 191. (سبحانك فقنا عذاب النار⁵²⁷) âyetine "bizi ateşin azabından uzak tut"⁵²⁸, anlamını vererek nâr kavramını ateş olarak tefsîr eden Semerkandî, Müddessir sûresinin 26. (سأصليه سقر⁵²⁹) âyetinde geçen sakar kavramı

⁵¹⁴ "Muhakkak ki biz Musa'ya hidâyet verdik". Mû'min, 40/53.

⁵¹⁵ Semerkandî, a.g.e., III, 171.

⁵¹⁶ "Allah hainlerin tuzaklarını hedefine ulaştırmaz". Yûsuf, 12/52.

⁵¹⁷ Semerkandî, a.g.e., II, 165.

⁵¹⁸ "Seninle hidâyete tabî olusak yurdumuzdan kovuluruz, dediler". Kasas, 28/57.

⁵¹⁹ Semerkandî, a.g.e., II, 522.

⁵²⁰ "Rabbimiz her şeye yaratılışını verdi ve sonra hidâyete erdirdi". Tâhâ, 20/50.

⁵²¹ "Rabbimin beni hidâyete erdirmesini umarım". Kasas, 28/22.

⁵²² Tâhâ, 20/50.

⁵²³ Semerkandî, a.g.e., II, 345.

⁵²⁴ Cerrahoğlu, İsmail, a.g.e., s. 185; Demirci, Muhsin, a.g.e., 2001, s. 235.

⁵²⁵ Semerkandî, a.g.e., I, 454.

⁵²⁶ Semerkandî, a.g.e., III, 510.

⁵²⁷ "Sen yücesin. Bizi ateş azabından koru". Âl-i İmran, 3/191.

⁵²⁸ Semerkandî, a.g.e., I, 324.

⁵²⁹ "Onu sakara atacağım". Müddessir, 77/26.

İçin, Mukâtil'in, "beşinci kapı"⁵³⁰; Kelbî'nin ise, "ateşin isimlerinden biridir" dediğini nakletmektedir⁵³¹.

---

⁵³⁰ Mukâtil, a.g.e., III, 417.

⁵³¹ Kelimenin farklı anlamları için bkz. Taberî, a.g.e., XIV, 197. Semerkandi, a.g.e., III, 422.

SONUÇ

Kur'ân, kendisine tabi olanlara yol ve hedef gösteren ilâhî bir kitaptır. O, geçmişlerin yaşantılarından ibret verici örnekler sunarak, birey ve toplumların hayat biçiminin geleceği ve öte dünyayı nasıl şekillendirdiğini tüm açıklığıyla göz önüne sermekte ve tüm insanlığı dikkatli ve bilinçli bir hayata çağırılmaktadır. Yine Kur'ân, insanların neye, nasıl inanacağını da bildirmektedir. Böylece Kur'ân, hayatın her aşamasında insan davranışlarına biçim vermeyi ve insanlara bilişsel bir tutum kazandırmayı hedeflemektedir.

İşte bu sebeptendir ki; Kur'ân, her dönemde anlaşılmaya çalışılmıştır. Kur'ân'ın evrensel olması ve ebediliği, kaynağının tabiatı, insan düşüncesinin ve çözüm aranan sorunların niteliğinin sürekli bir değişim süreci içerisinde bulunması, Onun anlaşılması için bazı yan disiplinlerin önceden bilinmesini zarûrî kılmıştır. Bunlar bir anlamda Kur'ân'ı anlamaya yardımcı ilimlerdir. Kur'ân'ı açıklama ya da yorumlama girişiminde bulunanların ortaya çıkardıkları eser ya da düşünceler, sözü geçen bu yan ilimleri nasıl algıladıklarıyla birebir ilişkilidir.

Bu araştırmada görüldüğü üzere Semerkandî, eserinde pek çok Kur'ân ilmini kullanmış ve tefsîrini bunlara göre şekillendirmiştir. Bu ilimlerden kırâat, nesh ve nüzûl sebepleri gibi konulara daha fazla yer verirken; müşkil, mücmel, münâsebât vb. ilimlere nispeten az yer vermiştir. Bunun yanında Sûrelerin başlangıcı, ~~Hadis~~ ~~Hadis~~ meselesi, Kur'ân'da Sual ve Cevaplar vb. bazı Kur'ân ilimlerine ise hiç değinmemiştir.

Müfessir, tefsîrinde anlaşılır olmaya özen göstermiş, Kur'ân ilimlerine de bu doğrultuda eserinde yer vermiştir. Burada da ayrıntıya girip sıkıcı davranmamış, sadece yeterli bilgi verme gayreti içerisinde olmuştur. Ancak bazı yerlerde Kur'ân ilimleriyle ilgili konulara yeterince değinmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Bunun yanında, bazen kullandığı kaynakları ve yaptığı alıntılarının kaynağını tam olarak belirtmediği gibi, hadislerin senedlerini de tam olarak zikretmemiştir.

Semerkandî, âyetlerin tefsîri esnasında nüzûl sebeplerine müracaat etmekte ve bu rivâyetleri sıklıkla kullanmaktadır. Âyetleri açıklarken önceliği nüzûl sebeplerine vermektedir. Nüzûl sebebi rivâyetlerinin başında zikrettiği ifade kalıpları, çeşitlilik arz etmektedir. Ancak bu ifadelerin bir kısmını çok sık kullanmakla beraber,

diğer bir bölümünü daha az kullanmaktadır. O, rivâyetin kaynağına hiç değinmeden, meçhûl bir sîgayla, âyet için nüzûl sebebi olacak rivâyetler aktarmaktadır. Semerkandî, nüzûl sebebi ile ilgili rivâyetlerde, âyetlerin açıklanmasına veya anlaşılmasına yardımcı olup olmadığına dikkat etmektedir. Rivâyetin kime ait olduğu ve kaynak belirtme hususunda ise titiz davranmamaktadır.

Müellif, âyet ya da sûrelerin fazîletlerine dair haberleri çok sık kullanmamaktadır. O, Kur'ân'ın fazîletlerine ilişkin haberleri tek tek sûreler ya da belirli âyetler hakkında nakleder ve genellikle ilgili âyet veya sûrenin sonunda bu haberleri zikreder. Fedâille ilgili haberleri çok fazla kullanmayan Semerkandî, bu haberlerin sıhhati konusuna ise hiç temas etmemektedir.

Semerkandî, tefsîrinde en fazla değindiği konuların başında kırâat imamlarının farklı okuyuşları gelmekte, kırâat farklılıklarının söz konusu olduğu yerlerde ise konuya değişik açılardan bakarak açıklamalarda bulunmaktadır. O, konuyla ilgili olarak, kırâat imamlarının âyetle ilgili farklı okuyuşlarını da belirtir. Bazen, aynı kırâat imamının birbirinden farklı okuyuşları varsa onları da zikreder. Müellif, kırâatlar arasındaki farklılıkları zikrederken, zaman zaman farklı okuyuşların her birinin câiz olduğunu vurgular ve aralarından birini tercih eder. Varsa âyetle ilgili şâz kırâatları da zikreden Semerkandî, kırâat imamlarının mu'tâd hale getirdiği okuyuşlarına da değinir. O, Sahâbe ve Tâbiîn kırâatlarından da örnekler verir. Müellif, kırâat ihtilâflarını zikrederken, gerek gördüğü yerde, kelimenin lügattaki aslına değinerek açıklamalar yapar.

Semerkandî, sûrenin başında o sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğunu ifade eder. Bununla ilgili farklı görüşlerin varlığından söz etse de her sûrede bu ihtilâflara değinmez. Bu konu ile ilgili ifadelere, genellikle ya sûrenin başında ya da ilgili âyetin tefsîrinin başında rastlamaktayız. Ancak bazen bu bilgilerle sûrenin sonunda da karşılaşılmaktadır. O, bazı âyetlerle ilgili olarak Mekkî ya da Medenî şeklinde genel sınıflandırma yapmakla yetinmeyerek âyetin nâzil oluş zamanını özel olarak belirtmektedir. Ayrıca, sûre içinde bir veya daha fazla âyetin, sûrenin tamamının aksine, farklı bir zamanda/yerde nâzil olduğunu da zikreder.

Nesh kavramı için birçok tanım aktaran Semerkandî, neshin Kur'ân'daki varlığı konusunda, kendi devrinde de bazı tartışmaların olduğuna belirtmektedir. Ancak o, neshin varlığını kabul etmekle birlikte, buna bir sınırlama da getirmektedir. Âyetlerin neshle ilişkili olup olmadığına değinirken farklı görüşleri de aktaran müellif, neshin, ümmet için bir kolaylaştırma olduğu düşüncesindedir. O, nehle ilgili olarak, Allah'ın olmayan bir şeyi ortaya koyma hürriyeti olduğu gibi, var olanı bir başkasıyla

değiştirme hürriyetine de sahip olduğunu dile getirmektedir. Müfessir, Kur'ân'ın sünnetle neshedilebileceğine inandığı gibi, bir âyetin, birden fazla âyeti nesh edebileceğini de kabul etmektedir.

Kur'ân'da yer alan garîb ifadeler ile ilgili olarak tefsîrinde, Garîbu'l-Kur'ân kavramına değinmemekle birlikte Semerkandî, söz konusu kelimelerin hangi anlamlarda kullanıldıkları konusunda açıklamalar yapmaktadır. O, lügatçılardan yararlanmakta, kelimeler hakkındaki farklı görüşleri de yorumsuz bir şekilde sunmaktadır. Bu arada, bazı garîb kelimelerin açıklamasında, Sahâbe nakillerinden de yararlanmaktadır.

Mukatta'a harfleri ile ilgili olarak, Kur'ân'ın herkesin bildiği ve kullandığı harflerden oluştuğunu, dolayısıyla kimsenin bu harfleri anlayamama gibi bir mazeretinin olamayacağını vurgulayan Semerkandî, konu ile ilgili olarak hem kendisi açıklamalar yapmakta hem de naklettiği farklı görüşlerle yorum yapmaktan uzak durmamaktadır. Bununla birlikte, aynı harfler hakkında birbirinden farklı açıklamalar da yapmaktadır.

Müellif, mübhem lâfızları tefsîr ederken, selef âlimlerden naklettiği rivâyetlere başvurur. Ancak pek çok yerde olduğu gibi buralarda da çoğunlukla isnâd zincirini vermemekte ve kaynak belirtmemektedir. Bunun yanında hiçbir kaynağa başvurmadan, tamamen kendi ifadeleriyle mübhemâtı giderecek açıklamalar da yapan Semerkandî, belirli bir isim vermeden âyeti genele teşmil ederek kapalılığı gidermeye çalışmaktadır.

Âyetleri tefsîr ederken bir kelimenin, farklı anlamlara geldiğini ifade ederek mücmelliği ortaya koyan müellif, bu mücmelliğin ya aynı âyette ya da farklı bir âyette mübeyyen hâle getirildiğini belirtir.

Muhkem ve müteşâbihle ilgili pek çok tanıma yer veren müfessir, içerisinde savaştan bahsedilen ve Resûlullah'ın (s.a.v.) nübüvvetine kesin bir şekilde delâlet eden tüm âyet ve sûrelerin muhkem olduğunu; bu konuya delâleti şüpheli olanların ise müteşâbih âyetler olduğunu söyler. Müteşâbihâtın Kur'ân'da yer almasının, âlimlerin birbirlerine olan üstünlüklerinin ortaya çıkmasını sağladığını söyleyen Semerkandî, pek çok yerde muhkem ile nâsîh, müteşâbih ile de mensûh kavramları arasında paralellik olduğunu düşündürecek yorumlar yapmaktadır.

Semerkandî, müşkilâta ilişkin âyetleri tefsîr ederken, âlimlerin müracaat ettiği iki yöntem olan te'vil ve te'lif metodunu kullanmaktadır.

Kur'ân'ın yemine konu olan âyetlerinde, Allah'ın hangi konuda kasem ettiğine değinerek, yapılan yeminin âyete kattığı anlamı ifade eden Semerkandî, kasemin

Kur'ân'da yer almasının sebep ve hikmetinin, Arap Dili'nin özelliğinde aranması gerektiğine işaret eder.

Emsâl konusuna, genellikle siyâk ve sibâk ilişkisi içerisinde değinir ve kavram olarak Emsâl-i Kur'ân'dan söz etmez.

Âyetlerde geçen hitapların husûsilik ya da umûmilik arzettiğini belirtmenin yanında bu hitaplarının, muhataba göre nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde de duran Semerkandî, umûmî anlam içeren bir hitâbın belli bir guruba, teklil olan ifadenin de genele hitâp eden bir mana taşıyabileceğini vurgular. Müellif, Kur'ân'da yer alan hitap türlerinden de söz eder.

Semerkandî, Kur'ân'ın l'câzını konu edinen âyetlerin yorumunda Kur'ân'ın bu özelliğine dair açıklamalara hiç yer vermemektedir.

Müellif, bir anlamda gaybî haberler olmaları sebebiyle kıssaların, özellikle nübüvvele delâlet ettiği görüşündedir. Kıssalar hakkında, olayın tamamına yönelik bir yorum yapmayan Semerkandî, özet bir şekilde âyetler üzerinden açıklama yapar.

Semerkandî, mecâzın Kur'ân'daki varlığını kabul ederek cumhûrun görüşüne katılmakta, bununla beraber, mecâzın Kur'ân'da kullanılmasına sebep olarak Arap Dili'ni göstermektedir. Mecâzın söz konusu olduğu yerlerde, âyetin kullanıldığı mecâzî anlamı da vermektedir.

Semerkandî'nin, sûreler arasındaki münâsebete dair ifadelerine birkaç yerde rastlamaktayız. Âyetler arasındaki münasebete bakışını ise, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri olgusuyla açıklayabiliriz. Zîra o, âyetler arasındaki münasebetten lafzî olarak söz etmese de bir âyeti açıklamak için başka bir âyetten faydalanmaktadır.

Kur'ân'da geçen tekrarlarla ilgili olarak Semerkandî, âyetler için siyâk ve sibâka uygun yorumlar yapmaktadır. Bunun yanında tekrarların gereği, hikmeti ya da önemi hakkında söz söylememektedir. Bazen, aynen tekrar edilen âyetlerde ilk yoruma atıfta bulunmakla yetinmektedir.

Müellif, Kur'ân'ın Üslûbu hakkında herhangi bir açıklama yapmamakta, sadece bazı üslûb özellikleri konusunda kısa açıklamalara yer vermektedir.

Vücûh ve nezâirden bahsetmemekle birlikte, nâdir olarak, bir kavramın farklı manalarda kullanıldığından söz etmektedir. O, tefsîrinin tamamında uyguladığı bir metodla, âyetleri bağlamlarına uygun bir şekilde tefsir etmektedir. Bunun yanında, bir kavramın kullanıldığı farklı anlamlara pek fazla değinmediği gibi, farklı kelimelerin aynı anlamda kullanılmasına da temas etmemektedir.

Semerkandî, eserinin hacmiyle orantılı bir şekilde Kur'ân İlimlerine yer verdiğini söyleyebiliriz. Ancak özellikle Üçüncü Bölüm'de yer verdiğimiz Kur'ân İlimlerine yeterince değinmediğini görüyoruz.

Sünnî olmasına karşın, mezhebine uygun görüşler içerisinde mahkûm olmadan farklı görüşleri de sunan, hatta bazen de bu görüşleri tercih eden Semerkandî, mutaassıp bir tavırdan uzak durmuştur. Bu sebeple çağının görüşlerini aksettirmesi açısından bugün de incelenmeye değer bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA

el-'AK, Hâlid Abdurrahman;

- **Usûlu't-Tefsir ve Kavâ'idühû**, Dâru'n-Nefâis, Üçüncü Baskı, Beyrût, 1994.

ALBAYRAK, Halis;

- **Tefsir Usûlü**, Şûle yay., İstanbul, 1998.

ATEŞ, Süleyman;

- **Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli**, Yeni Ufuklar nşr., İstanbul, trs.

el-BELENSÎ, İmam Ebu Abdullah Muhammed b. Ali (ö. 782/1380);

- **Tefsîru Mübhemâti'l-Kur'ân**, (Thk. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî), I-II, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1991.

BEYÂNÜNÎ, Abdülmecîd.;

- **Darbu'l-Emsâl fi'l-Kur'ân**, Dâru's-Sâmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1991.

BİLMEN, Ömer Nasûhî (1883–1971);

- **Büyük Tefsir Tarihi**, Ankara, 1955.

BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammaed b. İsmâil (ö. 256/870);

- **Sahih**, I-IV, Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul, 1979.

CERRAHOĞLU, İsmail;

- **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyânet Vakfı yay., Sekizinci Baskı, Ankara, 1991.

- **Tefsir Tarihi**, I-II, Fecr yay., Ankara, 1996.

el-CÜDEY', Abdullah b. Yûsuf;

- **el-Mukaddimâtu'l-Esâsi fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrût, 2004.

ÇELEBÎ, Kâtip (ö.1067/1657);

- **Keşfu'z-Zunûn**, I-II, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1971.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman (ö 255/869);

- **Sünen**, I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987.

ed-DÂVÜDÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 945/1538);

- **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, trs,

DEMİRCİ, Muhsin;

- **Tefsir Usulü ve Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay.:146, İstanbul, 2001.

- **Kur'ân Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay.: 141, İstanbul, 1997.

-**Kur'ân Müteşabihleri Üzerine**, Birleşik yay., İstanbul, 1996.

DUMLU, Ömer;

- **Kur'ân Tefsirinde Yöntem**, Anadolu yay., İzmir, 1998.

Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767);

- **Tefsiru Mukâtil b. Süleyman**, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.

Ebü Hüseyin Müslim b. Haccâc (ö. 261/875);

- **Sahih**, Dâru l-hyâi Kütübi'l-Arabiyye, I-V, yrs., 1955.

Ebu Zeyd, Nasr Hamîd;

- **İlâhî Hitâbın Tabiati**, (Çev. Mehmet Emin Maşalı), Kitabiyât, Ankara, 2001.

İbn 'Arabî, el-Kâdî Ebu Bekr (ö. 543/1148);

- **en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'ân'l-Kerîm**, I-II, Mektebetü Sekâfeti'd-Diniyyetü, 1992.

el-ISFAHÂNÎ, Ragîb, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (ö. 504/1108);

- **el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân**, (Thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Mısır, 1961.

"Ebu'l-Leys", İslam Ansiklopedisi, M.E.B Basımevi, İstanbul, 1964, IV.

el-KÂFIYECİ, Muhyiddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman (ö. 879/1474);

- **Kitabu't-Teysir fi Kavâ'idil 'İlmi't-Tefsir**, (Çev. İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., 1974.

KARATAŞ, Şaban;

- **Şla'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'ân Tarihi**, Ekin yay, İstanbul, 1996.

el-KÂSİMÎ, Cemâleddîn;

- **Tefsir ilminin Temel Meseleleri**, (Çev. Sezal Özel), İz yay., İstanbul. 1990.

KESKİOĞLU, Osman;

- **Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri**, Türkiye Diyânet Vakfı yay., Üçüncü Baskı, Ankara, 1993.

el-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944);

- **Te'vilâtü Ehli's-Sünne**, Müessesetü'r-Risâle, I-V, Beyrût, 2004.

es-SABBÂĞ, Dr. Muhammed b. Lütfî;

- **Lemâhât fî 'Ulûmî'l-Kur'ân**, Mektebetü'l-İslâmî, Üçüncü Baskı, Beyrût, 1990.

SERİNSU, Ahmet Nedim;

- **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü**, Şule yay., İstanbul, 1994.

es-SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 375/985);

- **Tefsîru's-Semerkandî (Bahru'l-'Ulûm)**, (Tahkîk ve Ta'lîk: Ali Muhammed Mu'avviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Zekerîyya Abdülmecîd), I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1993.

Subhi es-Sâlih;

- **Kur'ân İlmleri**, (Çev. M. Said Şimşek), Esra yay., İstanbul, 1994.

es-SUYÛTÎ, Celâleddîn (ö. 911/1505);

- **el-İtkan fî 'Ulûmî'l-Kur'ân**, I-II/III-IV, Dâru'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrût, 1996.

ŞİMŞEK, M. Said;

- **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, Yöneliş yay., Üçüncü Baskı, İstanbul, 1997.

- **Günümüz Tefsir Problemleri**, Esra yay., İstanbul, 1995.

el-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922);

- **Cami'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyî'l-Kur'ân**, Dâru'l-Fikr, I-XV, Beyrût, 1995.

YAZICI, İshak,

- **"Bahru'l-Ülüm"**, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1991.

TIRMİZİ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Serve (ö. 279/892);

- **Sünen**, I-V, Mısır, 1965.

- **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Dokuzuncu Baskı, Ankara, 1998.

el-VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (ö. 468/1075);

- **Esbâb-ı Nüzûl**, (Çev., Necati Tetik), İhtar yay., İstanbul, 1997.

YAŞAR, Hüseyin;

- **Kur'an'da Anlamı Kapalı Âyetler**, Beyan yay., İstanbul, 1997.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1878/1942);

- **Kur'an-ı Kerim ve Meâli**, İslamoğlu yay., İstanbul, 1993.

ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdül'azîm (ö. 1367/1948);

- **Menâhilü'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kurân**, Dâru l-hyâi Kütübî'l-İlmiyye, I-II, yrs, trs.

ez-ZERKEŞÎ, Bedreddîn Muhammed Abdullah (ö. 794/1391);

- **el-Burhan fi 'Ulûmi'l-Kurân**, (Tahkîk: Yusuf Abdurrahman Maraşlı, Cemal Hamdi ez-Zehebî, İbrahim Abdullah el-Kürdî), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, İkinci Baskı, Beyrût, 1994.

ZEYD, Dr. Mustafa;

- **en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, yrs., 1963.